



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

6635

U. Uprawy i
pp. pp. i

1902

891.99

U-83

2011

Printed in Turkey

ՆՐԱԳՆՈՒՄ Կ. ԿՐԻՍՏ

Printed in Turkey

ԲՐ ԻՏԻՆԵ



891.99
Վ-82

ԳՐԱԳՐ. ՄԱՍՈՒՐԵՆԸ
ԻԶՄԻՐ

Handwritten text in cursive script, possibly a name or address, located at the top right of the page.

DE PSEULE

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a date or reference number.

891.99

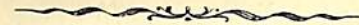
Վ-83

ԱՄԻ ԻՏԷԱԼԸ



ԳՐԵՑ

ՄԱՐԻ Կ. ԱՐԱՊԵԱՆ



170



ԻԶՄԻՐ

ՏՊԱԳՐ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

1902

318
39 9

12003

معارف نظارت جلیبلسی و مطبوعات ادارهٔ بییهسی رخصتیاه
طبع و نشر اولنمشدر فی ۲۱ کانون سانی ۱۳۱۸

1869

Printed in Turkey

Ի Ր Ի Տ Ե Ա Լ Ը

ՆՈՅՈՅՐՔ

Ա.

— ՆԱՅՐ Ի Վ. կարծեմ թէ ըսածս լաւ չհասկըցար . . .

— Չիհասկցա՛յ, ե՞ս, սվոր նայէ՛, ե՞ս չհասկնամ: Մեծ հայրդ ապուշի՞ տեղ դրեր ես, թշուառակա՛ն:

— Ո՛չ, հայր իմ, ի՞նչ կ'ըսես: Կարծեմ թէ ե՛ս չըկըցայ զաղախարս լաւ բացատրել, եւ այս պատճառաւ է որ չհասկցար, այսինքն չկըցայ հասկցնել: Այնպէս չէ՞ ուստի . . . :

— Ի՞նչը այնպէս չէ, ես ուզածդ շատ աղէկ հասկցայ: Կ'ուզես նւրոպա երթալ, հոն դպրոց մտնել, ուսմունք աննել, չեմ դիտեր ինչե՛ր ընել: Գուզեա տղայ ես, այդ տեսակ բաներու խելքդ չհասնիր: Այն տեղ դաջողը սրիկայութենէ զատ ուրիշ բան չտորվիր:

— Սրիկայութի՛ւն . . .

— Սրիկայութիւն, հապա ի՞նչ կարծես, անա օրինակներ ունինք մեր աչքին առջեւ: Այդպիսի բաներ

տեսնելէս ետք, ես ալ՝ այդ խնդութեան մէջ չեմ մտներ: Ինչ որ ուզէ, ըլլայ: Ահա մեր դրացին՝ ողորմած հոգի Սարգսեան Մեղքոն աղան, ամենէ առաջ ա՛յն փափաքեցաւ տղուն աղէկ ուսմունք տալ. ինչե՛ր չըրաւ, խեղճ մարդը, Եւրոպաները դրկեց, ստակներ ծախսեց, ի՞նչ օգուտ տեսաւ, ոչ ի՛նչ: Բան չմնաց որ այդ անպիտան տղան հօրը գլուխը չբերէ. ամեն ինչ ընելէ ետք, ելաւ որ տունն ալ ծախէ: Խե՛ղճ Մեղքոն աղա. ա՛լ այդ վերջին հարուածին չգիմացաւ: Է՛հ, ազատեցաւ մարդը, գոնէ մարմինն իր հայրենական տունէն ելաւ: Միթէ ծերութեան օրերն վարձու տուներու մէջ պիտի անցնէ՞ր:

— Բայց, հայր իմ, այդ տղան արդէն անպիտանին մէկն է եղեր, տակաւին Եւրոպա չգացած, հոն միայն աւելի . . . :

— Ո՞վ ըսաւ քեզ ատոնք, դուքց Սիօն աղա, վերջին աստիճան դայրացած:

— Ո՞վ. — մեծ մայրս, պատասխանեց պատանին:

— Մեծ մայրդ քեզ այդպի՛սի բաներ պատմեր է: Այն ի՞նչ գիտէ, կիները միթէ այդ տեսակ բաներէ հասկցած ունի՞ն. անոնց մազն երկայն՝ խելքը կարճ է, ինչպէս կ'ըսէ առածը: Ա՛հ, ողորմած հոգի ճնողքդ հիմա ողջ ըլլային եւ տեսնէին թէ իրենց որդին ի՞նչ տեսակ ընթացք սկսած է բռնել . . . :

— Հայր իմ, Սարգսեանին բնաւ նման չեմ ես, դու՜ չեց Գարեգին, նստած տեղէն վեր ցատկելով:

— Լսէ՛, խօսք մ'աւելի չեմ ուզեր, պոռաց ծերունին բարկութեամբ եւ սկսաւ սենեակին մէջ վեր վար

քալել, բարձրաձայն խօսելով իւրովի. այս էր իր սովորութիւնն երբոր սաստիկ բարկացած ըլլար:

— Ուսմո՛ւնք, ուսմունքն ի՞նչ է եղեր, առածն ալ քիչ կը թուի այս թշուտականին, չէ թէ միայն քիչ, այլ չափազանց սորվեր է արդէն: Ուրիշին խօսքին մտիկ ընելու չէի, ես իմ գիտցածս ընել պէտք էի. . . : Ի՞նչ ըսես, հաճի Հոսիսիմէն ալ շատ պնդեց. « հիմա առաջուան ատենները չէնք », ըսաւ, « շնորհքով մարդու զաւակներն՝ ամենն ալ լաւ կըթութիւն կառնեն » կիներուն խելքն ահա այդչափ կը կտրէ . . . : Մեր ատենն ալ իր տեսակին դպրոցներ ունէր: Միթէ ե՞ս ալ այդ ուսմունքն առնելու ետեւէ ինկայ. հա՛, հա՛, հա՛, ո՛չ, այդպիսի դատարկ բաներով գլուխս թէ որ ուռեցնէի՝ այսօրուան գիրքս երազիս մէջ անգամ չէի տեսներ: Այն ատենն ալ բան սորվողներ կային. ահա՛ տեսա՞նք, ի՞նչ եղան. մէկն ալ հաճի Կարապետը չէ՞ր, որու տղան հիմա Մարտիրոսեանին քով գրագիր եղած է եւ . . . :

— Հայր իմ, եթէ Յակոբ հօրեղբայրն իր ժամանակին տոմարակալութիւն չսորվէր, այս գործն անգամ չէր գտներ հիմա:

— Դու ի՞նչ կը հասկնաս այդ տեսակ բաներէ. տոմարակալութիւն, տոմարակալութիւնն ի՞նչ է եղեր: Այդ տեսակ բաները չգիտնալը լաւագոյն է: Ես չսորվելուս համար ի՞նչ վնաս տեսեր եմ, բայց տոմարակալներն ալ . . . հը՛մ, իրենց գործը լաւ շրտկեցին, ասի անի կողոպտելով ու մոխրի վրայ նստեցնելով: Կը բաւէ որ վաճառական մը լաւ յիշողութիւն

ունենայ, աչքը չորս բանայ, կրկնատումարը, չեմ գիտեր ինչը, Ի՞նչ պիտի ընէ, հիմա ինձ հարցնես թէ որմէ՛ն Ի՞նչ ասեն լիք ունիմ եւ ե՞րբ, ամենն ալ քեզ կը թուեմ. իմ կրկնատումարս գլխուս մէջն է:

— Այն ատենը այդչափը կը բաւէ եղեր, սակայն հիմա՝ ամեն ինչ փոխուած է, այնպէս չէ՞, դու իսկ միշտ կը կրկնես թէ աստուան շահերը մնացած չեն, ասով վաստակն առիւծին բերանն էր, հիմա կոկորդէն վար իջած է, կըսես միշտ: Օրէ օր հին սովորութիւնները տեղի կուտան եւ . . .

— Դեռ կը խօսի՞ս, թշուառակա՛ն, միթէ ես քեզ այնչա՛փ բան սորվեցուցի որ ինձ վարդապետի պէս քարո՞ղ աւաս: Գանի որ այսչա՛փ յամառ ես, դու այս տան մէջ այլեւս տեղ չունիս: Գնա՛ ուր որ կ'ուզես, աչքերս քեզ չտեսնեն ուրիշ անգամ, գիտցած եղիք թէ քու այդ խօսքերուդ համար փուլ մ'անգամ չեմ տար:»

Սիօն աղա իր բարկութեան մէջ անառ որ էր, որ եւ է զիմադրութիւն կամ առարկութիւն՝ զինք կասադութեան աստիճան կը դայրացնէր, եւ այն ատեն՝ Աստուած միայն գիտէ թէ Ի՞նչ փորձանքներ չէր բերեր իր հակառակորդին զլխուն: Գարեգին՝ վարժուած իւր հաւուն տարօրինակ պահանջումներուն, խոհեմութիւն սեպեց առ այժմ խոնարհիլ եւ ասանց բառ մը աւելցնելու, քաշուեցաւ:

Թորը հեռանալէն վերջ, մեծ հայրը շարունակեց սենեկին մէջ երթեւեկել: Գարեգինի մեկնելուն գազափարը ահուկի ճիւղի մը նման միշտ իր առջեւ կը կանգնէր, իր ջիզերը գրգռելով: Նա աւելի կը բարկա-

նար անոր զիմադրութեան՝ քան զայն թելադրող պատճառին դէմ:

Նիհար, բարձրահասակ մարդ մ'էր, փոքր, խորը մտած, փայլուն աչքերով, գլուխը փես մ'որ մինչեւ ականջներուն ծայրերը կ'իջնէր. հագած էր զուգահեռական գիծերով մետաքսէ պարեգօտ մը, մէջքը թեթեւօրէն սեղմուած պարսկական լայն ցփսիով մը: Ծոցն ունէր կարմիր քառեակ գծերով աւանդական թաշկինակն, որուն ծայրը զուրս երկնցած էր: Վիզէն կախուած էր արծաթահիւս լարով ճինէվրական խոշոր ժամացոյց մ'որ գօտիին մէջ կը հանգչէր եւ արդի գրպանի կաղամարներուն հետ շատ նմանութիւն ունէր՝ իր մէջէ մէջ ազուցուած ատիկներով: Այս ամեն պաճուճապատանքն կը ծածկէր մինչեւ ոտքերն երկնցող վերարկու մը, որու սեւութեան հետ զգալի հակապատկեր մը կը կազմէին դեղնորակ կօշիկներն:

Բայց ո՞վ էր այս Սիօն աղան: 18 . . . ին, քանի մը Ա.Ֆիօն-Գարահիսարցի բարեկեցիկ ընտանիքներ խումբ մը կազմելով Իզմիր կուգային երուսաղէմ ուխտի երթալու համար: Այս խումբին կը միանային նաեւ ծնողքն Սիօն աղայի, որ ուղեւորութեան ժամանակ, Աւստրիական նաւի մը մէջ ծնելով, մկրտուեցաւ յերուսաղէմ եւ Ս. տեղերուն ի պատիւ կոչուեցաւ Սիօն: Ծօներէն ետք՝ Ա.Ֆիօն-Գարահիսարցի ուխտաւորներն դարձան իրենց ընիկ երկիրն ուր Սիօն աղա հանգիստ, նահապետական կեանք մը վարեց մինչեւ ամուսնանալն: Այն ժամանակ, հայրը զինք Իզմիր դրկեց, որպէս զի հոն հաստատուելով՝ մետաքսեղէնի

խանութ մը բանայ: Սիօն աղաի բախտը բանեցաւ ու հետզհետէ՝ իր ատենի հայ վաճառականներու առաջիններէն եղաւ:

Միակ որդի մ' ունէր, որ իր ծնողաց աչքին լոյսն էր: Վերջապէս մեծցաւ ու զինք ամուսնացնելու ժամանակն հասնելով, հազար ու մէկ անգամ խորհրդակցելէ ետք, Սիօն աղա եւ հաճի Հոփոսիմէ հարս առին Իզմիրցի ընտիր ու պատուաւոր ընտանիքիմ աղջիկն: Սակայն՝ երկարատեւ չեղաւ իրենց նորաստեղծ երջանկութիւնն: Չէր հազիւ երկու տարի վայելեր էին, երբ իրենց հարսն ու որդին փոխուակ բռնուելով՝ գրեթէ միեւնոյն ժամանակ մեռան, թողլով հազիւ մէկ տարեկան որդի մը: Ծերունիներուն՝ իրենց զաւկին ու հարսին նկատմամբ տածած սէրն այլեւս իրենց թողնելին վրայ ամփոփուեցաւ: Երբ նա դպրոց յաճախելու տարիքին հասաւ, մեծ մայրն պնդեց որ անոր լաւ կրթութիւն մը տալ պէտք էր: Այնքան մեծ էր Սիօն աղաի տածած սէրն առ Գարեգին, որ այդ զգացումն իր ազահութեան յաղթեց ու իր կնոջ կրկին խնդրանաց վրայ, հաւանեցաւ թողը Անգլիական Պալշըրի Գոլդեմը դնել, Մեսրոպեան Վարժարանի շրջանը աւարտելէ յետոյ:

Գարեգին եւս կը սիրէր այս ծերունիներն. ծնողքը ընաւ չյիշելուն՝ իւր փոքր սրտին ամբողջ սէրն ու գուրգուրանքը նուիրած էր միշտ անոնց, մանաւանդ մամիկին: Արթուն եւ ուշիմ աղայ մը լինելով, իր դպրոցական շրջանէն լաւ օգուտ քաղեց, եւ զայն փայլուն կերպով լրացնելէ ետք, իր ամենէ մեծ փա-

փաքն եղաւ, Եւրոպոյ մէկ առեւտրական դպրոցը մտնել: Ահա քաջ Տաճկերէն, Հայերէն, Անգլիերէն ու Պրանսերէն սորվեր էր, թէ որ վաճառագիտութեան եւս հմտանար, սքանչելի կերպով պատրաստուած պիտի ըլլար իր մեծ հօր գործը շարունակելու եւ ընդարձակելու համար: Գարեգին լաւը էր ու խելացի, շատ կը գիտէր ու քիչ կը խօսէր: Տասն եօթը տարեկան էր արդէն, եւ ինչ որ հաղուաղիւս է այդ տարիքին մէջ, սկսած էր շրջանայեաց լինիլ, մարդերն ու իրերն քննել: Դիտած էր թէ Իզմիրի Հայ գաղթականութիւնն ընդհանուր առմամբ, երկու որոշ դասակարգերու կը բաժնուէր, մին երիտասարդաց կողմէ խաւարեալ կոչուած դասն, որ կը բաղկանար յիսունն անցած անձերէ, հին սերունդի մարդիկ, որք, ամեն նորութիւն կարհամարհէին իբրեւ վնասակար: Երկրորդը՝ ինքզինքն իբր լուսաւորեալ կոչող երիտասարդութիւնն, որ նոր սերունդը կը կազմէր, եւ որ յառաջգիմութեան եւ քաղաքակրթութեան միակ պայմանն կը նկատէր Եւրոպական ամեն նորութիւն կապիօրէն օրինակել: Այսու հին սերունդի բարի ծերերն իրաւամբ կը գայթակղէին եւ իրենց դոներն ու պատուաններն երկիւղիւ կը գոցէին յառաջգիմութեան առջեւ:



Բ.

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն գաւիթը եղնելուն պէս, շիտակ սանդուղին կողմը կը դիմէր իր սենեակն երթալու համար, երբ յանկարծ դուռ մը բացուելով՝ պառաւ կին մը երեւցաւ սեմին վրայ. պարզ սեւ շրջադգեստ մը հագած էր, որու թեղանիքը փոքր ինչ հանդրիճուած էին. իսկ գլուխը քարթի մը կապած էր:

— Գարեգին՛ն, զաւա՛կս, եկուր նայիմ, եկո՛ւր քովս նստիր քիչ մը, ըսաւ, տղան գորովագին ներս կանչելով. ապա՛ չի կրնալով մտատանջութիւնն աւելի երկար ժամանակ զսպել, շարունակեց. — Ի՞նչ կար, մեծ հայրդ ի՞նչ ունէր նորէն որ այսքա՛ն կը պօռար: Ա՛խ, Աստուած իմ, քանի կը ծերանայ, այս դիւրագրգռութիւնը կ'աւելնայ իր վրան: Բարկութեան պատճառն ի՞նչ էր այս անդամ: Բայց դու ի՞նչ ունիս, տղաս, աչքերուդ մէջ արտասուք կը տեսնեմ, արդեօք հաճի՞նք զայրոյթն քեզի՞ զէմ էր այսօր: Այդպէս մի՛ տխրիր, Գարեգին՛ն, ըսէ՛ նայիմ, ի՞նչ է եղածը:

Գարեգին մտադիր էր ամբողջ իրողութիւնն առայժմ ծածկել իր մամիկէն, որպէսզի զայն չտխրեցնէ. բայց իր փափաքներն, իր երազներն մի առ մի

թուելէ ետք, պատմեց նաեւ իր մեծ հօրը հետ ունեցած փոթորկալի տեսակցութիւնն, սակայն երբ իր հաւին վերջին խօսքերը կրկնեց, պառաւ կնոջ դէմքն երկիւղի արտայայտութեամբ համակուեցաւ, մինչ զոչահար ձայնով մը կ'ըսէր.

— Ա՛խ, տղաս, ինչո՞ւ այդչափ հետունքը գացիք, կարելի է աւելի անուշութեամբ կարենայի՞նք զինքը համոզել, բայց հիմա՛ . . . : Ա՛խ, Գարեգին, զաւակս, մեծ հօրդ դիւրարորոք բնաւորութիւնը չե՞ս գիտեր, ինչո՞ւ . . . :

— Բայց մամիկ, իրաւունք չունէ՞ի ես. միթէ . . . :

— Այո՛ տղաս, այո՛, իրաւունք ունէ՛իր, բայց ա՛խ, ի՞նչ ըսեմ . . . : Ինչո՞ւ կ'ուղես մեզմէ՛ բաժնուիլ: Միթէ հանգիստ չե՞ս հոս, երջանիկ չե՞ս: Իրաւ է որ ատեն ատեն մեծ հայրդ . . . է՛ն . . . քիչ մը ուրիշ կերպ կը վարուի: Սակայն՝ միշտ այնպէս չէ, գիտես: Սիրտը շատ բարի է, քեզի շատ կը սիրէ ու եթէ քեզ երբեմն վշտացունէ, կը կարծէ որ ըրածս օգտիդ համար է:

— Մամի՛կ, ո՞վ կ'ըսէ թէ դժգոհ եմ, այն ատեն ապերախային մեծը կըլլայի: Ասկէ մեկնիլ ուղեւորս պատճառն այս է որ՝ հոս առած կրթութիւնս բան մը չարժէր, օգուտ մը չունի, եթէ վաճառողիտութիւն չը սորվիմ: Այստեղ անկարելի է զայն սորվիլը, սակայն հոն՝ Նւրոպա, մասնաւոր դպրոցներ կան այդ տեսակ բաներու համար: Իմ հիմակուան փափաքս է այդպիսի դպրոց մը մտնել, այն ատեն՝ մինչեւ հիմա սորվածս նախապատրաստութիւն մ'եղած պիտի ըլլայ, հոն պի-

տի ստանամ վերջնական կատարելագործութիւնը: Հիմա՛ մամիկ, ամեն ինչ փոխուած է: առաջ՝ վաճառականներն ուսմունքի պէտք չունէին, հիմա շատ տեսակ բաներ կան զորս գիտնալ պէտք է, թէ ոչ՝ մեր քաղքին բոլոր առուտունն օտարներու, Եւրոպացւոց ձեռքը պիտի անցնի:

— Հիմա՛ հասկցայ, զաւակս, իրաւունք ունիս, իմ խելքս ալ քիչ մը պառկեցաւ այդ ըսածիդ:

— Այնպէս չէ՞, մամիկ:

— Բայց սղաս, երբ դու երթաս, ի՞նչ պիտի ընեմ ես, ահա կը տեսնես թէ մեծ հօրդ ընաւորութիւնն որքա՛ն փոխուած է: Դու իմ մխիթարանքս, իմ աչքիս լոյսն էիք, ես մինակս ի՞նչ պիտի ըլլամ ա՜նոր հետ:

— Քիչ մը համբերութեան պէտք ունինք երկուքնիս ալ, մամիկս, ատու միայն ծանր չպիտի երեւին մեզի բաժանման այս քանի մը տարիներն, տեսնես որքա՛ն շուտ պիտի անցնին, երթան. եւ ահա շրջանս աւարտած՝ պիտի վերադառնամ մամիկիս քով: Մեծ հայրս ալ մինչեւ այն ատեն բարկութիւնը պիտի մոռնայ ու ամենքս ալ միասին շատ երջանիկ պիտի ըլլանք վերստին:

Այսպէս կը խօսէր Գարեգին, իր սիրելի մամիկն կարելի եղածին չափ մխիթարելու համար, թէեւ իր սիրան եւս կը ճմլուէր մօտաւոր բաժանման գաղտփարով: Նա արխարար կը զսպէր իր արտասուքն, վասնզի հասկցած էր թէ իրեն համար այլեւս անկարելի էր այս ասան մէջ մնալ, իւր մեծ հօր զրուցած խօսքերէն վերջ:

Նոյն պահուն դուռը բացուելով, երիտասարդ մը ներս մտաւ. քսաներկու կամ քսան երեք տարեկան կ'երեւէր. միջահասակ էր ու միակ դիտուելու արժանի բանն իր վրայ, ուշիմութեան եւ բարեսրտութեան զրոշմն էր զոր իր գէմքին վրայ կը կրէր: Այս էր Յովհաննէս Մեկրոնեան, Գարեգինի դպրոցական ընկերն եւ վաղեմի բարեկամն, թէեւ այս վերջինէն քանի մը տարու մեծ: Սիօն աղա անգամ, որ այնքա՛ն խիստ էր Գարեգինի ընկեր ընտրելու մասին, բացառութիւն մ'ըրած էր Յովհաննէսի համար, զոր կը սիրէր լուրջ եւ գործունեայ երիտասարդ մ'ըլլալուն պատճառաւ:

— Ահա՛ վերջապէ՛ս գտայ քեզ, Գարեգին, յոչեց նորեկն ժպտելով, կարծես թէ պահուրտութեալ ելեր ես այսօր: Քեզ ամբողջ տան մէջ՝ սենեակէ սենեակ փնտռեցի . . . : Բայց ի՞նչ ունիք, հաճի դասըն, տխրած կ'երեւիք, ի՞նչ կայ արդեօք . . . :

— Աղէկ ըրիր, եկար, սղաս, ես ալ քեզ տեսնել կ'ուզէի, պատասխանեց հաճի Հովփսիմէ, նստիր նա՜յնք որ քեզ մեր գլխուն եկածը պատմեմ. եւ սկսաւ ամբողջ իրողութիւնը բացատրել, չմոռնալով նաեւ յայտնել թէ՛ իր ձեռքէն եկածը պիտի ընէր, որպէս զի Գարեգին իր փաքքած ուսումն առնէր Մանչէսթըրի մէջ: Իր հարսնութեան ատենէն մնացած քանի մը շարք ոսկիներ ունէր սնտուկին մէջ, ինչպէս նաեւ գոհարեղէններ եւ քիչ մ'ալ պահուր դրամ: Ասոնց ամենքը, ամենքն ալ պատրաստ էր զոհելու իր թոռան ասպագայ երջանկութեան համար:

Յովհաննէս ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր, երբ պառաւ կիներ լռեց, նա քիչ մը խորհելէ ետք, վերջապէս վրայ բերաւ:

— Ձեր պատմածէն յայտնի կ'երեւի թէ՛ Սիօն ազաի տուած որոշումն վերջնական է, հիմա ուրիշ բան չմնար, եթէ ո՛չ մեկնելու կարեւոր պատրաստութիւնները տեսնել: Վաղը կէսօրէն ետք կը մեկնի շիտակ դէպ ի Լիվրբուլ՝ Բարսեանի շողենաւներէն մին, որոնց գինն, ինչպէս որ արդէն գիտես, Գարեգին, շատ աժան է, հիմակուանէ պարտիս խնայողութիւն ի գործ դնել:

— Անշուշտ, պատասխանեց Գարեգին որ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր:

— Այն անդէն երկաթուղիով կերթաս Մանչեսթըր ուր անդրանիկ եղբայրս հաստատուած է, ես կը յանձնարարեմ քեզ անոր՝ որպէս զի քեզի այն առեւտրական գպրոցը դնէ ուր երկուքս ալ յաճախած ենք: անոր մէջ աւանդուած դասախօսութիւններն ընտիր են եւ գինն ալ զիւրամատչելի: Ասկէ դատ՝ արձակուրդի օրերդ եղբօրս տունը կանցնես, այն՝ ընդհանուր կերպով կը հողայ քեզ: Այսպէս ձեր սիրտն ալ հանդիստ կ'ըլլայ, այնպէս չէ՞, հա՛նի դասըն, յարեց Յովհաննէս:

— Այո՛, սիրելի տղաս, շատ գո՛հ եմ որ այսօր եկար, ամեն ինչ զիւրացուցիւր, շատ, խիստ շատ շնորհակալ եմ հողածութեանդ համար: Տոմսակին եւ անցադրին հոգն ալ դու կը տանիս, այնպէս չէ՞: Գիտես որ ես այդ տեսակ բաներէ չեմ հասկնար:

— Շատ աղէկ, հա՛նի դատըն, դուք հող մի ընէք, ամեն բան պատրաստ կ'ըլլայ որոշեալ ժամուն: Ուստի մնաք բարեւ: Վաղը կէսօրէն ետք, պատրաստ եղիւր Գարեգին, որ դամ քեզ առնեմ շողենաւ տանելու համար:

Յովհաննէսի մեկնելէն ետք, տիկին Հոփսիմէ իսկոյն ճամբորդութեան պատրաստութիւնները տեսնել սկսաւ: Ատեն ատեն՝ աչքերն արտասուօք կը լեցուէին, սակայն Գարեգին մօտենալուն պէս, արտօրնօք սրբելով զանոնք, ժպտիլ կը ջանար: Սրտաշարժ էր այս մեծ մօր ու թոռան կացութիւնը, երկուքն ալ իրենց ներքին յուզումը կը դապէին, իրենց վիշտն իրարու չյայտնելու համար:

Հրաժեշտի ժամը շուտ հասաւ: Գարեգին չուզեց առանց մնաս բարովի բաժնուել մեծ հօբմէն, ուստի աղաչեց մամիկին որ երթայ անոր ըսէ թէ թողը կը փափաքէ զայն վերջին անգամ մը տեսնելու: Բայց ծերունին անողոք մնաց: Ուստի Գարեգին իր սիրելի մեծ մօր օրհնանքն առնելէ վերջ, հեռացաւ Յովհաննէսի հետ: Երբ հասան փողոցին անկիւնը, գլուխը դարձուց, վերջին ակնարկ մը նետելու այն տան վրայ զոր այնչափ կը սիրէր, ուր ծնած էր եւ ուր անցած էին իր մանկութեան երջանիկ եւ անհող օրերն, որք յանկարծ պատկերացեր էին իր ըորտքած երեւակայութեան առջեւ...: Սիրտը սաստիկ կը արփէր, յիշելով մանաւանդ թէ տարիներ պիտի անցնէին մինչեւ վերադարձը, արդեօք ամեն բան անփոփոխ պիտի գտնէ՞ր այն ատեն. առաջին անգամն էր որ այս դա-

ղափարն իր մտքին մէջ կը սպրդէր. այնքա՛ն անտանելի երեւցաւ խեղճ տղուն, որ արագօրէն շարունակեց իր ճամբան:

Նրկու բարեկամներն խօսք մ'անգամ չի փոխանակած՝ շողենաւ հասան: Յովհաննէս ընկերին յուզումը գուշակելով, անոր վիշտը կը յարգէր: Իսկ Գարեգին՝ հասկցեր էր թէ ինքզինքը զսպելու միակ միջոցն՝ ակունները սեղմել ու բերանն անգամ չբանալն էր: Թէ ո՛չ կզգար թէ չպիտի կրնար ընդ երկար պահել իր պաղարխունութեան երեւոյթն: Արխասիրտ մնաց մինչեւ վերջը: Նրբ՝ վերջին պահուն, Յովհաննէս ոտքի ելնելով շողենաւ թողլու համար, քանի մը վերջնական իրատներ կուտար անոր, Գարեգինի դէմքը սաստիկ դժգունած էր ու չթունքը կը դողային: Կարողացաւ սակայն իր խորին շնորհակալիքն ու երախտագիտութիւնը յայտնել բարեկամին տարած հոգածութեան համար, ու անոր « երթա՛ս բարով » ին ու « բարի ճանապարհ » ի մաղթանքներուն՝ առանց արտասուք մ'իսկ թափելու, պատասխանեց, եւ սակայն, այս՝ իր սիրելիներէն վերջինն էր որմէ կը բաժնուէր, տարիներ չի տեսնելու պայմանաւ:

Շողենաւը խարխիսը կը քաշէր, երբ Յովհաննէս մակոյկին մէջ իջաւ, եւ հետզհետէ անհետացաւ հաւատարիմ բարեկամին աչքին առջեւէն այն նաւն որ կը տանէր Գարեգինն դէպ ի անձանօթը:

Գ.

Գ ԱՐԻԳԻՆԻ մեկնած օրուան իրիկունը, Սիօն աղան եւ հաճի Հոլիփոսիմէն, իրենց պարտէզը նստած կը գտնենք: Օգոստոսի վերջերն լինելով օդին տաքութիւնն որ դեռ բաւական սաստիկ էր՝ պատահած դէպքերուն հետ միացած, ըստ երեւոյթին բոլորովին զրգոած էր ծերունիին ջիղերն: Նա հազիւ կը նստէր՝ յաւմիկե յուպուխը ձեռքը, որ իսկոյն նստած տեղէն ցատկելով՝ կ'սկսէր վեր վար քալել ու քթին տակէն անհասկնալի բառեր մըմուշլ: Յանկարծ՝ կնոջ առջեւ կանկ առնելով գոչեց.

— Հիմա ըսէ՛ նայիմ, իրաւունք չունէ՞ ի, երբ քեզ կը յանդիմանէի, այս թշուառականին չափազանց երես տալուդ համար: Այն ատեն՝ դու կարծէիք թէ ես յետին ծայր խիստ եմ, չեմ դիտեր ի՛նչ եմ . . . : Լա՛ւ, դատարակութեանդ արդիւնքն անա տեսնաք: Այդ տղուն այսպէս ըլլալուն պատճառը դո՛ւ ես:

— Սիօն աղա, ի՞նչ կ'ըսես . . . ընդմիջեց տիկին Հոլիփոսիմէ անուշութեամբ:

— Ո՞վ էր հապա, թէ որ դուն չէիր, ե՞ս արդեօք, պիտի ըսես: Ո՞վ էր ըսողը թէ հիմակուան տղայք լաւ:

դաստիարակութիւն կ'առնեն, մերինն ալ անոնցմէ ետ չմնայ, զոչոյն գնենք, այսպէս ընենք, այնպէս ընենք. միթէ ե՞ս էի այդ բաները զրուցողը:

— Ո՛չ, Սիօն աղա, քիչ մ'առաջ ըսելիքս այս էր որ . . .

— Ըսելիք, մըսելիք չեմ գիտեր ես:

— Ըսելիքս այս էր թէ, վրայ բերաւ տիկին Հսիփ սիմէ հաստատամիտ, Գարեգինի խնդրածն զէշ բան չէր, ընդհակառակն, իմ խելքս ալ զզաց որ ըսածները շատ ճիշդ են, եւ . . . :

— Եւ դու ալ զբպանիդ ներսը դուրս ըրիր, որպէս զի անոր քմայքը կատարես, վստահ եմ այս մասին, թէ ոչ՝ անպիտանն ո՞ւր պիտի գտնէր պէտք եղած ստակը: Այդ տեսակ մեծ մայր ալ կը գտնուի եղե՛ր, որ թուին հետ մէկ ըլլայ մեծ հօր զէմ, այսպիսի բան մը դեռ լսած չէի: Այլ ես գիտէի թէ այդ տեսակ պարագաներու մէջ, մեծ մայր մը թողը կը յանդիմանէ եւ կը յորդորէ որ դայ մեծ հօր ձեռքը համբուրէ՛ եւ ըրած պակասութիւններուն համար մեղա՛յ ըսէ: Բայց կ'եւրեւի թէ հիմա տեսակ մը նորեւուկ մամիկներ ելեր են: Հա՛, հա՛, հա՛, գոնէ տուած ստա՞կդ ալ չմեղքըցար, բայց վստակողը դու չէիր որ անոր արժէքը դնահատել գիտնայիր:

Սիօն աղաի խօսքերուն մէջ, եթէ կար իրաւացի բան մը, այն ալ սա կէտն էր թէ մամիկն իրօք դրամ տուած էր Գարեգինին ինչպէս որ արդէն տեսանք: Տիկին Հսիփսիմէ շատ խնայող եւ բարեկարգութիւն սիրող տանտիկին մ'էր, ինչպէս որ են ընդհանրապէս

Իզմիրի հայ կիները: Իզմիր հաստատուելէն ի վեր՝ Սիօն աղա ամեն առաւօտ չուկայ գացած ժամանակ, ասն օրակամ բոլոր պէտքերն ինք իր ձեռքով կը դնէր: Այս էր այն ատենուան իւրաքանչիւր ընտանիքի հօր պարտականութիւնը: Սակայն քանի մը տարի ետք, գործերը շատնալով՝ ժամանակ չէր գտներ այլեւս այդ տեսակ բաներով զբաղելու: Ուստի կնոջ կուտար ամեն շարաթ որոշեալ գումար մը, որով այս վերջինը պարտաւոր էր թէ ասն եւ թէ իր անձնական մանր մունր ծախքերն հոգալ: Երբ այս երկու գործերն կատարելէ ետք, ստակն աւելնար, (եւ այդ շատ յաճախ կը պատահէր), տիկին Հսիփսիմէ զայն գուլպայի մը մէջ, անուկին խօրը կը պահէր: Սակայն այդ ընկելով հանդերձ, բնաւ աղան չէր, ընդհակառակն, արթաները զինք իբրեւ ամենէ ողորմասէր տիկիներէն մին կը գովէին ու կ'օրհնէին: Իսկ քահանաները զինք շատ կը սիրէին ու կը յարգէին, որովհետեւ երբէք եկեղեցիէն չէր ելներ առանց առատ ժամոցով մը տէր հօր երեսը խընդացնելու, որ այս պարագային չէր զլսնար իր առատաբուղի օրհնութիւնները ննջեցելոց հողոյն համար: Նէ հին հայ տանտիկիներուն ճշմարիտ տիպարն էր թէեւ տգէտ, (երբէք դպրոց գացած չըլլալով, գրել կարգալ անգամ չէր գիտեր, ինչպէս առ հասարակ այն ատենուան ամեն կիներն), սակայն ընտալէս արթուն, խնայասէր, աշխատասէր եւ բարեպաշտ կին մ'էր:

Աւելորդ է ըսել թէ հայ տիկնոջ այս խնայողութիւնը երբեմն իրենց հրաշալի արդիւնքն կ'ունենային ամենէ նեղ պարագաներու մէջ. երբ ընտանեաց պե-

318

տը, ձախող շահադիտութիւններէ կործանած, իր կողակցին մատուկին խորը միշտ պատրաստի գումար մը կը գտնէր՝ իր առեւտրական գործառնութիւնները շարունակելու. նա փրկելի թռչնոյն նման իր մոխրէն կը վերածնէր: Արդարեւ երանելի ժամանակ, ուր հայ կիներն իր վառարանին ո՛չ միայն հողին, այլ եւ անոր հաստատութեան հիմն ու նեցուկն էր . . . վերջապէս անաշէն մը, բառին բուն նշանակութեամբ:

Ահա տիկին Հռիփսիմէ ալ իր թոռնիկին ծախքերը հոգալու համար որոշած էր գուլպային բերանը քակել: Համաձայնած էր Յովհաննէսի հետ, անոր ձեռքով վեց ամիսն անդամ մը՝ գաղտնապէս չափաւոր գումար մը զրկել Գարեգինի որպէս զի նա կարենար իր ուսման ծախքն ու ապրուստի պէտքերն հոգալ:

Պ.

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Ի մեկնելէն ի վեր քանի մ'ամիսներ անցեր էին. ձմեռն արդէն հասեր էր: Գիշեր մը սաստիկ ցուրտ կընէր. քանի մը օր անձրեւ վազելէ յետոյ, հիւսիսային սարսափելի հով մը սկսեր էր փչել որ ամեն բան կը սառեցնէր, կարծես:

Սիօն աղա եւ հաճի Հռիփսիմէ տաքուկ սենեակ մը, գետինը բարձերու վրայ նստած՝ իրենց ձեռքերը կրակարանին վերեւ կը բռնէին իբր թէ տաքցնելու համար, բայց իրօք կը խորովէին: Իւրաքանչիւրն՝ իր սովորական հագուստին վրայէն, մուշտակ մը նստած էր:

Յանկարծ փողոցին գուռն ուժգին զարնուեցաւ եւ սպասուէին որ բանալու գացեր էր, ներս մտցուց Յովհաննէս Մելքոնեանը:

— Մեր դրացին՝ Պարօն Յակոբ Սեթեան շատ հիււանդ է. որովհետեւ ձեզ խնայ տուող մը չկար, ես եկայ, ըսաւ նորեկն, շունչը հատած եւ զեռ բարի իրիկուն չըսած:

— Ունեցածն ի՞նչ է, գոչեց Սիօն աղա զարմանալար. այսօր առտու տեսայ զայն, բան մը չունէր:

— Արդեօք սրտի բարախումներն վրա՞ն եկան

նորէն, հարցուց տիկին Հոփսոսմէ երիտասարդին գառնալով:

— Այո՛, այնպէս է եղեր, պատասխանեց այս վերջինը. սպասուէին խնդրեց որ շուտ գաք:

— Կ'երթա՛մ, կ'երթա՛մ. Սիօն աղախ ձայնը գաւիթէն կը լսուէր ուր դացեր է կօշիկներն հագնելու. — դո՛ւ հաճի Հոփսոսմէ, հոս նստիր, որ այս տղուն սուրճ մը հանես. ես հիմա կը դառնամ:

— Ձբււար, բաւ ափկներ վրդովուած, քանի որ Յակոբ հիւանդ է, ես ալ պիտի գամ. ո՞վ պիտի խնամէ զայն: Յովհաննէս մեզմէ կը սեպուի, հոգ չէ անոր համար:

Այս վերջին խօսքին վրայ՝ Սիօն աղա պատասխան իսկ չտուաւ. ինքն ալ մտաւանջութեան մէջ էր, կը ջանար ինքզինքն անհոգ ձեւացնել: Պահ մ'եւաք՝ ամենքն ալ ձամբայ կ'ելլէին:

Ո՞վ էր այս Յակոբ Աթեհանը: Որդին էր Սիօն աղախ այն բարեկամին, հաճի Կարապետ անուն, զոր ձերբանին իր թոսան իբր ուսեալ՝ այլ գփբազգ անձնաւորութեան մը օրինակն կ'ընծայէր: Երկուքը տարեկից էին, բայց բնաւորութեամբ՝ իբարմէ բոլորովին տարբեր: Հաճի Կարապետ տասը տարեկան ըլլալուն պէս՝ փափաքեր էր իզմիր գալ ուսմունք աննելու համար . . . անշուշտ այն ատենուան խեղճ ու կրակ ուսմունքն, որ սակայն մեծ բան կ'երեւէր Սիօն աղախ ապիստութեան բողոքատմամբ: Երբ այս վերջինն եկաւ իզմիր հաստատուելու, բարեկամն իբրեւ ասաջնակարգ վաճառական մը՝ արդէն ծանօթ լինելով, շատ մեծ ծա-

ուսուծիւններ մատոյց իրեն, զորս Սիօն աղա չէր մոռնար երբէք:

Կարապետ աղախ կինը շատ շուտ մեռած էր, միակ որդի մը թողլով, որ կանուխէն սկսած էր իր հօր օժանդակ լինել առեւտրական ամեն տեսակ ձեռնարկներու մէջ: Հայր ու որդի փայլուն վիճակի մը տիրացած էին, երբ՝ Յակոբի ամուսնութենէն ջիւ վերջ, ձախորդութիւններ յանկարծ ու ետեւէ ետեւ հասնելով, ամբողջ գործը խանգարուեք էր: Հայրը չկրցեր էր հանգուրթել այս ծանր հարուածին. քանի մ'ամիս յետոյ վշտէն կը մեռնէր, եւ իրմէ հազիւ տարի ու կէս վերջ՝ հարսն եւս գերեզման կը մտնէր: Յակոբ Աթեհան ատանձին նետոյ իր քանի մ'ամսուան ապշկան հետ՝ ուրիշ ոչ զոք ունէր աշխարհի վրայ, բայ ի Սիօն աղախ եւ հաճի Հոփսոսմէէ, զի ո՛չ ինքն եւ ո՛չ կինն ազգական ունէին: Այս կրկնակի կորուստներուն առջեւ յուսահատ՝ ծանրապէս հիւանդացաւ. կատարելապէս չբժկուեցաւ երբէք, զի այն ժամանակէն ի վեր սրտի հիւանդութեան մը ենթակայ եղաւ:

Բժիշկն բնեծ էր թէ՛ կրնար յանկարծամահ ըլլալ. այդ պատճառաւ էր որ ձերունիներուն սիրտը դող կ'ելնէր, երբ լսէին որ հիւանդութիւնը զինք նորէն բռնած է: Այս անգամ եւս վազն ի վազ կը գիւնէին անոր ատենը, վախնալով թէ ուչ կը հասնէին . . .

Ե.

Ա. Մ Ի Ս մ'անցեր էր այդ գիշերէն ի վեր, երբ վերստին կը գտնենք Սիօն աղան ու հաճի Հոբիսիմէն իրենց տաքուկ սենեակը, կրակարանին առջեւ նստած, կամ լաւ եւս՝ կզկըտած՝ գեախնը փոռած բարձերուն վրայ: Բայց այս անգամ առանձին չեն. տիկին Հոբիսիմէի քով՝ ամուսի մը վրայ նստած է սեւեր հագած պզտիկ աղջիկ մը, որ հագիւ տասն եւ մէկ տարեկան կ'երեւի: Աչերն սեւ ու աշխոյժ են, բայց այս միջոցին քունէն քիչ մը ծանրացած. շիտակ ու թուխ մազերն մանչու պէս կարճ կտրուած, իսկ զիմազիծերը կանոնաւոր են ու ամենով շատ սիրուն եւ արթուն գէմք մը կը կազմեն:

Սիօն աղա՝ յամսիկէ չուպուխը ձեռքը, նստած տեղը կը ննջէր, ինչ որ ամեն իրիկուն կը պատահէր ընթրիքէն յետոյ սուրճը ըմպելէն վերջ: Իսկ տիկին Հոբիսիմէի՝ ձեռքերը մուշտակին թեւերուն մէջ պահած, առջեւը կը նայէր. յայտնի էր թէ մտքով ուրիշ միջավայր մը փոխադրուած էր. եւ իրօք իր սիրելի Գարեգինին վրայ կը խորհէր, որմէ եկած գոհացուցիչ լուրերն միշտ ուրախութեամբ կ'ընդունէր: Գարեգին

յաճախ կը գրէր մեծ մօր, նամակներն Յովհաննէսի հասցէին ուղղելով, որ կուզար զանոնք պառաւ կրնկան կարդալու: Մամիկն այդ նամակներն մասունքի նման կը պահէր անտուկին խորը. երբեմն, առանձին եղած ժամանակ, զանոնք դուրս կը հանէր ու կը փայփայէր: Թէեւ կարդալ չէր գիտեր, անոնց իմաստը կը յիշէր. իրեն կը թուէր թէ իր սիրելի թոռան կարօտն կարող էր առնել, անոր գործածած՝ շօշափած թուղթն անգամ ձեռքն առնելով:

Յանկարծ՝ կատուն որ գորգին վրայ կը լզպուտուէր, ոստում մ'ընելով՝ կրակարանին ունելիքը գետինը ձղեց. հանած աղմուկէն Սիօն աղա արթնցաւ,

— Հը՛մ, հը՛մ, մրմուսց, քաշուած ձայնով մը. հը՛մ, հը՛մ, ուշ է ատենը: Լուսինն ալ քունը տարեր է. հաճի Հոբիսիմէ՛, դո՞ւ ալ կը քնանաս:

— Ո՛չ, Սիօն աղա, պատասխանեց տիկին Հոբիսիմէ, իր երազներէն իրականութեան դառնալով յանկարծ: Լուսի, դաւակա, արթնցիլ որ տանիմ քեզ պառկեցնեմ», յարեց փոքր աղջկան դառնալով ու անոր երեսը համրուրելով: Նէ իսկոյն արթնցաւ այս գրգռանքին վրայ:

«Շատ աղէ՛կ, մամիկ», ըսելով՝ կէս քուն կէս արթուն ոտքի ելաւ եւ ծերունիին ձեռքը համրուրելէ ետք, որ «Շատ ապրիս» մը հաճեցաւ ըսելու, տիկին Հոբիսիմէի հետեւելով սենեակէն դուրս ելան:

Լուսինն ո՛վ ըլլալն արդէն դուշակեցինք, նէ Յակոբ Սեթեանի որբ աղջիկն էր: Ո՞րբ, այո՛ւ վասն զի այն գիշերն երբ Յովհաննէս Մեղքոնեան եկեր էր ծե-

բուններն աճապարանօք կանչելու իրենց բարեկամին որդւոյն քով, այս վերջինը մահամերձ վիճակի մէջ էր: Սիօն աղա, դուչակելով թէ մահը մօտալուտ է, սաստիկ այլայլեցաւ, մանաւանդ երբ նշմարեց քովի սենեակին՝ խեղճ պղտիկ Լուսին, որ անցած դարձածին անտեղեակ՝ մշիկ մշիկ կը քնանար: Նոյն պահուն ամբողջ անցեալն կայծակի արագութեամբ կանգնեցաւ իր երեւակայութեան առջեւ: Իր երախտապարտութիւնն առ Սեթեան կարապետ աղա, անոր մատուցած անգին ծառայութիւններուն փոխարէն . . . իր որդւոյն (որ Յակոբ Սեթեանի գրեթէ տարեկից էր) վաղահաս մահը . . . իսկ Գարեգին . . . :

— Յակոբ, ըսաւ յանկարծ խեղդուել ձայնով մը, Յակոբ, աղա՛ս, ես այլ եւս թոռ չունիմ, գիտե՛ս: Ուրեմն հոգ մի ըներ այս զաւակիդ համար, հանգիստ եղիք, ա՛յն պիտի ըլլայ թոռս այսուհետեւ. թոռս ու ժառանգորդս, այո՛ւ:»

Մահամերձին դէմքին վրայ ուրախութեան նշոյլ մը փայլեցաւ, գիտէր որ այժմ կրնար հանգիստ սրտով թողուլ իր զաւակն այս աշխարհի վրայ, գիտէր որ նէ թէեւ որը՝ իր այս տխուր վիճակը չպիտի խմանար այս բարի ծերունիներուն քով որք պիտի աշխատէին զինք ամեն կերպով երջանիկ ընելու:

Յակոբ Սեթեան կ'ըզար իր վիճակին ծանրութիւնը, կռահած էր թէ այս էր իր վերջին գիշերն, իր յետին տառապանքն: Կէս գիշերի մօտ՝ հոգին թողուց խեղճ, աւերած մարմինն՝ թռելու դէպի այն աշխարհը ուր ցաւն անձանթ չէ եւ ուր յաւիտենական հանգիստ կը տրիք:

Երբոր Լուսի անաւետուն արթնցաւ ու տիկին Հոնիսիմէ հարկադրուեցաւ աստիճանաբար խնայել անոր տխուր իրողութիւնն, խեղճ աղջիկն յուսահատեցաւ եւ սկսաւ սաստիկ հեծկլտալ: Իր հայրն իր ամեն ինչն էր աշխարհի վրայ, ինչպէ՞ս պիտի ապրէր հիմա առանց անոր: Խեղճ տիկին Հոնիսիմէ, ինքն իսկ այդ կորուստէն սաստիկ վշտացած, կարելի եղածը կ'ընէր փոքր աղջիկը մխիթարելու համար, բայց ի զուր: Սյլ եւս ճարահատեալ՝ յանկարծ յիշեց Գարեգինի անգամ մը յայտնած մի գաղափարն՝

— Լուսի, զաւա՛կս, ըսաւ զայն գգուելով. քեզ բան մ'ընե՛մ. շատ ինքնասէր ենք մենք երբ մեր ննջելուց համար կուլանք, կը սպանք, այո՛, այնպէս է, չարունակեց, դիտելով որ Լուսի զարմանահար՝ կը նայէր իրեն: Միթէ անոնք դժբա՞ղդ են. ո՛չ, այստեղ բարի ըլլողը, անգին կը վարձատրուի. կը հանգչի այն բոլոր տառապանքներէն ու վիշտերէն զորս հոս կրած է. վասն զի առանց ցաւի մարդ չկայ, ամեն ոք իր բաւ ժինն ունի, ոմանք քիչ, ոմանք շատ, այս աշխարհի վրայ կատարեալ երջանկութիւն չկա՛յ: Հոս գտնուած ամենէ մեծ երջանկութիւնն անգամ, յաւիտենական երանութեան հետ չբաղդատուիր, Ուրեմն ինչո՞ւ կուլանք մենք. միթէ մեր այս ըրածն զանոնք սիրե՞լ է:

— Բայց . . . Մամիկ . . . անոցմէ կը բաժնուինք . . . հեծկլտաց Լուսի:

— Կը բաժնուինք, այո՛, ուրեմն մեր անձին վրայ կուլանք, քանի որ մեր սիրելիներէն բաժնուելով մենք կը զրկուինք: Լա՛ւ, բայց միթէ այդ բաժանումն

վերջ չունի՞: Ունի հասցա եւ ի՛նչ մօտ . . . որչա՛փ կարճ է մարդկային կեանքը, դիտե՞՞ս. անդիտակցաբար կը մօտենայ այն ժամանակն, երբ կը հետեւինք մեղմէ առաջ մեկնող մեր սիրելիներուն եւ ահա կը միանանք նորէն անոնց այն աշխարհի մէջ՝ ուր այլ եւս բաժանում չկայ:

Տիկին Հոբիսիմէ լուց. դիտած էր թէ Լուսիի արտասուքն թէեւ կը շարունակէին հոսիլ, իրենց դառնութիւնը կորսնցուցած էին: Այս գաղափարները զինքը մխիթարեր էր:

— Ականջը կանչէ Գարեգինին, ըսաւ մամիկն իւրովի. այն դաւակա պատճառ եղաւ որ այս փոքրիկն ալ մխիթարուի: Իրաւ է որ այս բաներուն ամենքն ալ առաջուց դիտելի. բայց եթէ նա այս գաղափարը չյայտնէր, ո՞ւր միտքս պիտի դար, որ այսպէս ետեւէ ետեւ, շէնքով շնորհքով պատմեմ այս խեղճ դաւակիս: Շատ ապրի՛ս, տղաս. Աստուած իր ձեռքը վրայէդ պակաս չընէ:»

Չ.

ԵԱՅՍԹՆԵՐԸ օրերուն եւ ամիսները շարաթնւրուն կը յաջորդէին այն օրէն ի վեր, երբ Լուսի՛ տիկին Հոբիսիմէի հետ ձեռք ձեռքի՛ մտած էր Արգարեանենց տունը: Այս ժամանակամիջոցին մէջ՝ նէ իր նախկին զուարթութիւնն վերստացեր էր, սանդուղէն վար իջած կամ պարտէզը խաղացած ատեն՝ միշտ կ'երգէր ու կը դայլայլէր: Կարծես թռչնիկ մը ներս թռած էր, իր հետ բերելով արեւի ճառագայթներ, տաքցնելու եւ ուրախացնելու համար այն տունն որ այնքա՛ն մութ ու տխուր գարձեր էր Գարեգինի մեկնելէն ի վեր:

Սակայն չկարծենք որ Լուսի իր հայրը մտոցած էր, ո՛հ ո՛չ. բայց իր կրած ծանր կորստեան պատճառած վիշտն իր դառնութիւնը կորուսեր էր՝ մամիկին իրբեւ մխիթարանք զրուցած վերջին խօսքերուն վրայ: Քանի Լուսի այդ գաղափարին ըմբռնման վրայ կը խորհէր, որ նոր էր իրեն համար, ալ աւելի կ'զգար անոր ակններեւ ճշմարտութիւնն:

Ինչպցի եւ արթուն աղջիկ մ'էր նաեւ, եւ մամիկն գայս դիտելով՝ որոշած էր լաւ կրթութիւն մը տալ անոր: Լուսի հազիւ փոխադրուած էր իրենց տունն, որ

արդէն տիկին Հռիփսիմէ ամուսնոյն պայման կը դնէր՝ թէ փոքրիկ աղջիկն կանոնաւոր կերպով Հռիփսիմէ կան վարժարան պիտի դըկէ, ուր արդէն կը յաճախէր:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ այդ նորէն. գոչեց Սիծն աղա զայրացած: Ուսմո՞ւնք... անա ուսմունքին արդիւնքը տեսա՞նք. դեռ փորձառու չե՞ս: Աղօթագիրքը կարդալ եւ քիչ մ'ալ հաշիւ չդիտե՞ր արդէն, անա այդչափը կը բաւէ աղջկան մը համար: Արդէն՝ այս տարիքին ամեն օր փողոցները երթեւեկելն ամօթ է: Տասն եւ մէկը լմնցողց, տասներկուքը մտաւ. անագին աղջիկ մ'է հիմա: Երեսնուհին ի՞նչ կ'ըսէ: Միթէ փողոցը պիտի նշանենք զայն: Հիմա՛ նայէ՛ որ կար կարել, կերակուր եփել, տոն տեղ դարձնել սորվեցնես անոր, որպէս զի մեր հարս տալիք տեղն մեր կրեսը ճերմակ հանէ: Ետքը չըսեն սր — այս հաճի դատընն ալ ինչի՞ն տանախկինն է եղե՛ր — » . . . :

Սիծն աղա կարծէր թէ այս տեսակ խօսքերով պիտի կարողանար կինը համոզել. բայց նէ ընաւ չէր վհատեր, յարմար ատենը գտնելուն պէս՝ Լուսին դպրոց երթալու խնդիրն իսկոյն մէջտեղը կը հանէր: Սիծն աղա վերջապէս հասկցաւ որ իր այս դիմադրութիւնն պիտի ելնելիք չունի: Ուստի՝ երբ տիկին Հռիփսիմէ օր մը նորէն խօսքը բացեր էր, դիւրագրգիռ ամուսինը բարկութեամբ ընդմիջեց:

— Ո՛ւր... հողիս ելաւ՝ ալ այդ խօսքերդ լսելէն. խնդրեմ, ի՞նչ որ կ'ուզես, անի ըրէ, միայն թէ զէս այլ եւս համագիտմ ձգէ:

Սիծն աղա պահ մը լռեց՝ հառաչ մը միայն արձաւ:

կելով: Կպա՛ թի՞ի տակէն քանի մ'անհասկանալի խօսքեր մը մտալէ ետք, յանկարծ կնոջ դատնալով զայրացած՝ յարեց:

— Հասկցա՞ր ուրեմն. ուրիշ անգամ այս տեսակ պարապ բաներով պիտի մի ցաւեցնէր. ես կնիկի դորձերով զբաղելու ժամանակ չունիմ:

Ծերունին՝ ինչպէս որ արդէն առիթ ունեցանք նշմարելու, վերջին ծայր դիւրագրգիռ էր եւ իր այս բնաւորութիւնն արեւի եւս սաստիկացեր էր Գարեգինի մեկնելէն ի վեր: Իր զայրոյթն շատ ինքնասէր պատճառէ մը կը ծնէր, բարկացած էր իր թոսին գէմ, չէ թէ անոր բան սորվել ուղեւուն համար, այլ որովհետեւ վարժուած էր զայն միշտ իր շուրջը տեսնելու, եւ զայն շատ սիրելուն՝ անոր կարօտը կը քաշէր: Բայց երբէք չէր զիջաներ իր բարկութեան բուն պատճառն խոստովանելու եւ վրէժը կը լուծէր ամենուն հետ զեզ եւ զայրացկոտ վարմունք մը ի գործ դնելով: Լուսին համար միայն բացատրութիւն կ'ընէր: Երբ առանձին նստած ըլլային, զրեթէ միշտ խօսակցութիւնը Գարեգինի վրայ կը դարձնէր ու զայն այնպիսի սեւ գոյններով կը նկարագրէր, որ իր այս անհրաժեշտ խօսքերն յամր թոյնի մ'ազդեցութիւնը կ'ընէին աղջկան անմեղ սրտին վրայ, սր ձեւունւոյն կարծիքներն անդիտակցարար իւրացնելով, քիչ քիչ համոզուեր էր թէ Գարեգին հրէշ մը, ասպրախտ գաղան մ'ըլլալու էր:

— Ի՞նչը պակաս էր, « կը խորհէր նէ վե՛ն զայրոյթով մը. սիրալիր մեծ հայր մ'ու մեծ մայր մը իր

վրայ կը գուրդուրային, իր ամեն փափաքները կատարելով: Ընտիր կրթութիւն մը տուեր էին իրեն. թէ որ կը փափաքէր զայն Եւրոպայի մէջ կատարելագործելու, ինչ հարկ կար մեծ հօրը հետ այդչա՛փ կոշտ յամառութեամբ վարուելու: (Լուսի ծերուկին ըսածնէրուն իբր պատգամ կը հաւատար:) Թէ որ իր փափաքը չէնքով չնորհքով յայտնէր եւ անուշութեամբ անոր իրադործումը խնդրէր, միթէ մեծ հայրն թոյլ չպիտի տար. . . հապա՛, ինք որ այնքա՛ն բարեխիբտ էր: Իր թոռին ապերախտութիւնն էր որ զինք վշտացուցեր էր, եւ իրաւունք ունէր վշտանալու:

Այսպէս կը խորհէր Լուսի, Գարեգինն իր անմեղ սրտին խորէն արհամարհելով: Թէ որ մամիկին հետ եւս այս նիւթին վրայ խօսակցած ըլլար, խնդրոյն երկու կողմերն իմանալով, իր սրամտութիւնն շուտով ցոյց պիտի տար իրեն թէ ո՞րն էր իրօք ճշմարիտն եւ արդարը: Սակայն տիկին Հոսիսիմէ Սիօն աղան չզայբացնելու համար, թոռին խօսքը երբէք չէր ընել անոր առջեւ, իսկ Լուսիի հետ՝ բնաւ, զայն տակաւին իբր մանկիկ մը նկատելով, որու ամեն բան չպատմուիր, քանի որ անոր դատելու կարողութիւնն զեռ հասունցած չըլլար: Գաղափար իսկ չունէր թէ ամուսինը այդ դէպքերը քանի՛ քանի՛ անգամ որոճացեր էր Լուսիի, որու վառ երեւակայութիւնը չափազանցեալ գոյներով կը նկարէր այդ ամենն իր մատղաշ մտքին մէջ: Լուսի կը յարգէր մամիկին այս մասին պահած լռութիւնն, վերագրելով զայն թոռին ապերախտութիւնէն յառաջացած վշտին:

Է.

ԿԱՐԵՒՈՐ դէպք մը չպատահած՝ երկու տարի սահեցան, գացին: Ծերունիներն իրենց սովորական կեանքն կը շարունակէին վարել, իսկ Լուսի զպրօց կը յաճախէր եւ զգալի կերպով կը յառաջանար:

Տիկին Հոսիսիմէ առանց արտաքուստ բան մը յայտնելու, իրապէս շատ ուրախ էր, զի իր սիրելի Գարեգինին վերադարձի ժամանակն կը մօտենար. մնացած ամիսներն մատերուն վրայ կը համրէր. վեց ամիս, այո՛, վեց: Յովհաննէս կ'ըսէր թէ Գարեգին Յուլիսին պիտի գար, հիմա ալ Փետրուարը սկսեր էր արդէն. . . : Այս երկու ամիսներն հաշիւի մէջ չէն դրուիր, կ'ըսէր մամիկին իւրովի, ուստի կը մնայ անդին չորս ամիս. . . : Չո՛րս ամիս, այսքան քիչ ատենէն վերստին պիտի տեսնէ՛ր իր սիրելի թոռին երեսն. . . : Սիօն աղա եւս իր բարկութիւնն շուտով պիտի մոռնար իր թոռը նորէն շուրջը տեսնելով եւ մանաւանդ զիտելով թէ Գարեգինի սորվածներն որքա՛ն օգտակար կրնան ըլլալ իր առուտուրին: Իսկ Լուսի՞ . . . — իր խորհրդածութեանց այս կէտին հասնելուն պէս, ուրախալի ժպիտ մը կ'սկսէր փայլել մամիկին շրթունք

քին վրայ. — զի քանի մը տարիէն Գարեգին ու Լուսի պիտի մեծնային եւ այն ատեն, ո՛հ այն ատեն . . . միթէ հնարե՞ն էր աւելի յարմար ընկերուհի մը գտնել Գարեգինի համար: — Եւ մամիկն ապագայի ամենէն յանդուգն երազները կը կազմէր, սպանիական անթիւ զղեակներ շինելով. ատեն ատեն իր այս զեղեցիկ անըջանքէն կ'սթափէր եւ գլուխը ցնցելով, կ'ըսէր իւրովի.

— Միթէ մենք պիտի տեսնե՞նք այս ամենն, այն ատեն՝ գուցէ, երկար ժամանակէ ի վեր հողին տակ պառկած պիտի ըլլանք: Հոգ չէ, մեր զաւակներն թող երջանիկ ըլլան ու մենք չտեսնենք:

Բայց քիչ մ'ետք, գլուխը վերստին կը վերցնէր, յարելով.

— Ինչո՞ւ չտեսնենք, փա՛ռք Աստուծոյ, թէ եւ երկուքնիս ալ կամաց կամաց կը ծերանանք, քաջատղջ վիճակի մէջ ենք: Եթէ Աստուած ուզէ, մեր զաւակներուն երջանկութիւնն ղեռ երկար տարիներ կը վաշելինք: Կարծես թէ արդէ ուրախութիւնս չբաւեր ինձ որ այսպէս հեռուները կը մտածեմ: Երբոր միաքս գայ որ չորս — հինգ ամիսէն զաւակս պիտի տեսնե՛մ. . . : Վերագարծին ճիշդ երեք տարի պիտի ըլլայ որ իր տեսութենէն զուրկ կը դառնուիմ. արդեօք որչա՛փ փոխուած եւ մեծցած է . . . :

Սակայն երկար խորհելու ատեն չունէր հաճի Հոսիսիմէ. Սուրբ Սարգսի սաջի օրն ըլլալով՝ շատ զբաղած էր, զի կը պատրաստուէր հետեւեալ օրն Մէնէմէն ուխտագնացութեան երթալու:

Հետեւեալ օրը սաստիկ ցուրտ կը տիրէր: Թէեւ օդը պայծառ էր, վերջին ծայր կծու հիւսիսային հով մը կը փչէր որ մարդուս ոսկրները կը թափանցէր կարծես . . . : Տիկին Հոսիսիմէ սր սովորաբար շատ կանուխ կ'արթննար, այդ օրն ալ աւելի կանուխ ելաւ: Միթէ անհրաժեշտ պէտք չէ՞ր որ ատենով կաշարան գտնուէր, կառախումբին մեկնելէն առ նուազն կէս ժամ առաջ. եթէ չի հասնէր, կամ ուշի մնալով, հանգիստ տեղ մը չի գտնէր . . . Ի՞նչ ընելու էր այն ատեն . . . :

Սիօն աղա եւ Լուսի ի դուր անարկեցին թէ օդը սաստիկ ցուրտ լինելով, կրնար պաղ առնել. լաւագոյն չպի՛տի ըլլար այդ ուխտն ուրիշ անգամուան թողուլ . . . բայց տիկին Հոսիսիմէ չուզեց համոզուիլ.

— Անկարելի է, ըսաւ. միթէ ուխտ մը օդին պատճառաւ կը յետաձգուի՞. ո՞ւր լսուեր է: Թէ որ ինձ հարցնէք, այն երկրորդ օճնախմբութիւնն ամենեւին իմաստ չունի. դայն հաստատեր են այնպիսի մարդերու համար որք իրենց հանգստութիւնը սիբելով, ձմեռը իրենց սենեկէն դուրս չեն ելներ, ու գարնան ուխտի պատրուակաւ դուարձանալ կ'ուզեն:

Բանալիներն Լուսիի յանձնելէ եւ անոր քանի մը պատուէրներ տալէ վերջ՝ յարեց ժպտալին դժուրով.

— Հապա մեր Լուսին ալ քիչ քիչ տանտիկնութիւն սորվիլ պէտք է, հիմա որ մեծ աղջիկ մ'եղաւ: Ուրեմն մնաք բարով. ձեր երկուքին համար ալ մէյմէկ մամ պիտի վառեմ: Լուսի, զաւակս, ըսածներս միաքջ պահեցիր, այնպէս չէ՞: Լաւ, մնաք բարով:

Եւ տիկինն Հոսիսիմէ ուրախ դուարթ մեկնեցաւ: Բայց իրիկունը՝ վերադարձին, ձայնը բոլորովին քայ- ուած էր, այնպէս որ ըսածը հաղիւ կը լսուէր: Չու- զեց ընթրիք ընել:

— Սխորժակ չունիմ ու շատ յոգնած եմ: Լաւա- զոյնն՝ առանց բան մ'ուտելու պառկելն է, ըսելով վեր ելաւ:

Այս խօսքերը սաստիկ մտատանջութիւն պատճա- րեցին Սիօն աղախ, որ ամուսնանալէն ի վեր, երբէք չէր յիշեր որ Հաճի Հոսիսիմէ հիւանդութեան պատ- ճառաւ կամաւ անկողին մտնէր:

Լուսի իբրեւ փոքրիկ տանտիկին մը, իսկոյն յի- շեց որ մտանք, այն ինչ պարկին մէջ՝ մամիկը վայրի խոտեր չորցուցած, պահած է, որք կասիայով խառ- նուած՝ ընտիր բուսածուր մը կը կազմէին որ հարրու- խի շատ օգտակար էր, զի լաւ կը քրտնցնէր ու ձայնը կը բանար: Չայն շուտով պատրաստելէ յետոյ, կամաց կամաց մամիկին խմցուց: Նոյն պահուն Սիօն աղա թժիշկին լուր կը ղրկէր:

Տենդն արդէն սաստկացեր էր՝ երբ այս վերջինը հասաւ ուստի հրամայեց որ իսկոյն քնաքինա տան, նոյնպէս ձայնին համար դեղ մը որոշեց: Երբ Սիօն աղա վայրի թէյը ցուցուց իրեն, շատ հաւանեցաւ ու հրամայեց որ շարունակեն դայն հիւանդին խմցնելու, քանի որ քրտնցնելու ամենէ ընտիր միջոցն էր: Ապա հետաքալ, ըսելով որ հետեւեալ առաւօտուն կրկին պիտի դայ:

Տիկինն Հոսիսիմէ գիշերն շատ գէշ անցուց տենդն

հետդնտէ աւելցաւ. սաստիկ հազ մըն ալ երեւան ելաւ որ իր կոկորդն ու կուրծքը կը պատուէր կար- ծեա: Սիօն աղա եւ Լուսի ամբողջ գիշերն հսկեցին: Վերջապէս՝ աղաւօտուն կանուխ, բժիշկն եկաւ, եւ անորմէ զրեթէ անմիջապէս ետքը՝ տիկինն Մեկընեան, Յովհաննէսի մայրն որ տիկինն Հոսիսիմէի վիճակն զրացնեբէն իմանալով, իսկոյն վազեր էր անոր մօտ, դայն ինամեելու: Թէեւ մամիկէն երիտասարդ, անոր ամենէ մտերիմ բարեկամուհին էր: Շուրջ յիսուն հինգ — վաթսուն տարեկան բարեսիրտ եւ փորձառու կին մ'էր, որու օժանդակութիւնն անգին էր այսպիսի պա- ըագայի մը մէջ: Բայց անոր անխոնջ խնամքներն իսկ օգուտ մը չունեցան տիկինն Հոսիսիմէի համար: Հիւանդութիւնն օրէ օր կը յառաջանար, կը սաստկա- նար: Վերջապէս երեք շաբաթ շարունակ մաքառելէ ետք, առաւօտ մը բժիշկն յայտնեց որ այլևս յոյս չէ մնացած:

Տիկինն Հոսիսիմէ արդէն հասկցեր էր իր վիճակին ծանրութիւնը: Ժամ մ'ետք, քահանայ մ'ուզեց, խոտ- տովանուելու եւ հաղորդուելու համար: Իրիկունն դէմ՝ վիճակը բարւոքեցաւ ըստ երեւոյթին. տենդը տեղի տալով, հիւանդը՝ թէեւ վերջին աստիճան տկար, աւելի հանգիստ կ'երեւէր: Լուսի՝ իր անփորձու- թեամբ՝ վերստին յոյս առաւ, բայց Սիօն աղա եւ տի- կինն Մեկընեան տխրութեամբ կը ցնցէին իրենց զը- լուխն. կուսներ էին թէ վախճանը մօտալուա էր: Ուս- տի այս վերջինը Լուսին սովորականէն աւելի կանուխ քնանալու զրկեց . . . :

Առաւօտուն դեռատի աղջիկն ուրախ զուարթ ելնելով, ածաղարանօք հագուելէ ետք, դէպ ի մամիկին սենեակն կը դիմէր. երբ տիկին Մեւքոնեան յանկարծ գիմացը ելաւ: Բացատրութեան պէտք չի մնաց. անոր գէմքին վրայ ակնարկ մը նետելուն պէս, Լուսի իսկոյն գուշակեց ամեն ինչ եւ սկսաւ հեծկլտալ . . . :

ՊԵՂԵՅԻԿ իրիկուն մ'էր, Յունիսի վերջերն. օդը պայծառ էր եւ արեւը փայլուն, նոյն իսկ սոլորարար մշուշապատ Մանչէսթըրի մէջ: Ամեն ոք դիտէ արդէն թէ այս ամիսն Անգլիոյ ամենէ գեղեցիկ եղանակն է:

«Վ'երեւի թէ օդին գեղեցկութիւնն մարդոց վրայ եւս ազդեցութիւն կընէ.» այս եզրակացութեան պէտի յանգէինք թէ որ դիտէինք պատմելի մ'որ ուրախ զուարթ եւ արագօրէն կը քալէր: Բարձրահասակ ու կայտառ էր. մազերը շագանակագոյն եւ զանգուր, թէեւ շատ կարճ կտրուած. դիմագիծերը կանոնաւոր եւ համակրելի. պեխերը դեռ շատ բարակ՝ որովհետեւ հազիւ քսան տարեկան կար: Բայց իր գէմքին ամենէ համակրելի մասն աչերն էին. շագանակագոյն, փայլուն աչեր որոնց խորը կանաչ նշոյլ մը կը ցոլար. անոնց անկեղծութիւն արտայայտող ուղիղ ակնաբլին մարդու սիրտն իսկոյն կը զբաւէր: Անկեղծութիւնն եւ հաստատամտութիւնն իր ամբողջ գէմքին վրայ դրոշմուած էին արդէն: Բայց յայտնի էր թէ մեր պատանին այս հիւսիսային երկրին զաւակը չէր, այլ բուն իսկ Հայ մը:

Գարեգին՝ որովհետեւ նոյն ինքն էր, խուռն բազմութեամբ լի փողոցներէն անցած միջոցին, իր գաղափարներովն այլուր փոխադրուած էր: Իր երեւակայութեան առջեւ կանգներ էին իր մանկութեան անհոգ, ուրախ օրերն, մեծ հօր տան մէջ, երբ այս վերջինն իրեն երես կուտար, զայն միշտ սիրալիբ գգուելով: Ապա զպրոցական տարիներն, երջանիկ տարիներ, որոնց միակ մութ կողմն իր մեծ հօր յանկարծակեան, ծայրայեղ խտուրթիւնն էր: Բայց բարեբաղդաբար, ժամիկն միշտ ամեն բան ձեւի կը դնէր, նէ Գարեգինի շագաստանարանն էր ամեն անգամ որ իր թոռ տղայական չարութիւն մ'ընելով, ծերունիին բարկութիւնը գրգռուէր: Իր այս չարածճիւղութիւններուն յիշատակն, շիկամայ թեթեւ ժպիտ մը ձեւացուց իր շրթունքին վրայ:

Այս յանկարծ՝ յիշեց նաև իր սիրելի մամիկին գերջին միջամտութիւնն, երբ մեծ հայրն զինքն իր օտենէն գրեթէ վանտեր էր . . . :

«Ամենասիրելի մամիկա, ըսաւ իւր սրտին խորէն. ինչ որ ալ ջանամ ընել քեզի, երբէք չպիտի կարողանամ հատուցանել՝ ինձ ըրածներուդ փոխարէնը»:

Այդ միջոցին՝ տխրութիւն մը սահեցաւ իր սրտին մէջ. ինչո՞ւ, ինքն ալ չէր գիտեր. ուստի ջանաց զայն թօթուելու: Միթէ հիմա այդպիսի զգացումի մը ժամանակն էր. ընդհակառակն, ուրախ ըլլալ պէտք էր . . . : Բայց ի՞նչէն էր, ինքն ալ չէր գիտեր: Քանի մը ամիսէ ի վեր, իր ամենէ զուարթ եղած միջոցին, այդ

մեղամաղձութիւնը յանկարծ կը տարածուէր սրտին մէջ, մանաւանդ իր վերադարձն երեւակայած ատեն: Միթէ այս բանն անխմաստ չէ՞ր . . . : Նապա իր սիրելի մամիկն զոր կրկին պիտի տեսնէր: Իսկ մեծ հայրն՝ թոռան ներկայութեամբ, իր բոլոր սխն պիտի մոռնար, միայն խանդադատանքի տեղի տալով . . . եւ ամենքն ալ շատ ու շատ երջանիկ պիտի ըլլային . . . :

Այսպէս կը խորհէր Գարեգին, բոլորովին անգէտ այն մեծ կորստեան, որու նախազգացումը կը կրէր:

Յանկարծ՝ տան մ'առջեւ կանկ առաւ. դուռը բացող սպասուհին զինք աղւոր՝ թէեւ պարզօրէն կահաւորուած սեղանատուն մը մտցուց որու սեղանին շուրջը ընտանիք մը, հօրմէն, մօրմէն ու երկու փոքր որդիներէն բաղկացած, թէյի նստած էր: Տղայք ուրախութեան ճիչեր արձակելով, նորեկին քով վազեցին իսկոյն, մինչդեռ Տէր եւ Տիկին Մեղքոնեան, Գարեգինի բարի գալուստ կը մաղթէին:

— Եկո՛ւր նստիլ տղաս, թէյ մը խմես, սկսաւ պարոն Մեղքոնեան. բայց մանուկներէն մին խօսքն ընդմիջեց.

— Գարեգի՛ն, գիտե՞ս, զօքանչղ քեզ պիտի սերէ որովհետեւ երբոր սեղանի վրայ ըլլաս ու մէկը գայ, այնպէս կ'ըսեն:

Սմենուն խնդուքը բոնեց այս խօսքին վրայ, թէեւ հայրը՝ ջանալով խիստ կերպարանք մ'առնելու կը գոչէր:

— Ո՞վ սորվեցուց քեզ այդ տեսակ բաներ . . . :

— Բայց, հայրիկ, միթէ դու անցեալ օր չըսի՞ր
երբ . . . :

— Ե՛ս ըսեր եմ. ա՛յդ տարբեր խնդիր է: Դու նայէ
որ հասակէդ մեծ խօսքեր բերնէդ չհանես. եւ վերըս-
տին Գարեգինի դառնալով՝ հարցուց:

— Ո՛րեմն, ինչպէ՞ս անցուցիր քննութիւնն:

— Միթէ այդ հարցնելու պէտք կա՞յ, գիտել տուաւ
տիկին Մելքոնեան, գորովալի՞ գրեթէ մայրական ժը-
պիտ մ՛ ուղղելով Գարեգինի. արդէն իր դէմքէն կ'ար-
տափայլի ուրախութիւնը: Կարծես թէ աչերդ անդամ
կը խնդան, Գարեգի՛ն: Ասկէ դժուարին չէ հետեւցնելը
թէ քննութիւնդ փայլուն եղած է. ուստի կը շնոր-
հաւորեմ:

— Ես ալ տղա՛ս, բոլոր սրտովս կը շնորհաւորեմ,
յարեց Պ. Մելքոնեան ձեռքը թօթուելով:

— Շատ շնորհակալ եմ, պատասխանեց Գարեգին:
Այս ամբողջը ձեզ եւ Յովհաննէսին կը պարտիմ, իսկ
տիկին Մելքոնեանին որչա՛փ երախտապարտ եմ իր
ժայրական հոգածութեանց համար: Կը ցաւիմ որ եր-
բէք չպիտի կարողանամ երախտադիտութիւնս ձեզ
ամենուդ լիովին յայտնել, եւ . . . :

— Հարկ չկայ, տղաս, մեր ըրածն ոչինչ է. անոր
խօսքն անգամ մի՛ ըներ, ընդմիջեց Պ. Մելքոնեան:

Իսկ տիկինն՝ առանց Գարեգինին պատասխանելու
ժամանակ ձգելու, հարցուց.

— Արդեօք որչա՛փ ուրախ ես տարած յաջողու-
թեանդ համար:

— Ո՛հ տիկին, այո՛, չէք կրնար երեւակայել թէ
որքա՛ն երջանիկ եմ. չէ թէ միայն փայլուն վկայական
մը ստանալուս համար, որովհետեւ աշխատողը միշտ
կը յաջողի, այնպէս չէ՞. ես ալ երբէք ծոյլ չըլլալուս,
վստահ էի որ քննութեան ժամանակ երեսս ձերմակ
պիտի հանեմ: Այլ մանաւանդ երբ միտքս դայ որ քիչ
ատենէն մամիկս պիտի տեսնեմ, տեղ մը չեմ կրնար
հանդարտ նստիլ. մտածեցէք անգամ մը որ երե՛ք տա-
րիէ ի վեր իբրամէ բաժնուած ենք . . . :

— Մամիկդ ըսիր ու ինձ յիշեցուցիր թէ Յովհան-
նէսէն նամակ մ՛ ունիս քովս, ընդմիջեց Պ. Մելքոնե-
ան, գրպանէն պահարան մը հանելով եւ զայն Գարե-
գինի տալով: Այս վերջինը փութաց զայն բանալու եւ
որովհետեւ սկսած էր մթննալ, պատուհանին մօտ գը-
նաց կարգալու: Տղայք՝ դիտելով որ իրենց ուշադրու-
թիւն ընող չկայ, քովտի սինեակը դացին իրենց միւս
օրուան դասերն պատրաստելու: Իսկ այր ու կին
իրենց թէյը լուս ու մուշկ կ'ըմպէին, Գարեգինի ըն-
թերցումը չխանդարելու համար:

Իրենց մտածումներուն մէջ ամբիտուած՝ չնշմարե-
ցին որ Գարեգինի գոյնը կը նետէր, մինչ իր քիչ մա-
ռաջ այնքա՛ն ժպտուն դէմքին վրայ ակնյայտնի կ'ե-
րեւէր իր զղացած անձկութիւնն, քանի կը յառաջա-
նար իր ընթերցման մէջ . . . : Յանկարծ յուսակտուր
աղաղակ մը պատուհանին կողմէն դարկաւ իրենց
ականջին:

Ին՛դձ Գարեգին, սաստիկ տժգունած էր, չրթունքը
կը դողային, իսկ աչերը՝ ձեռքը բռնած նամակին սե-

ւեռած, կարծես դուրս պիտի ելնէին իրենց կապիճ-
 ներէն. աւելի արձանի մը կը նմանէր՝ քան կենդանի
 մարդու մը: Տիկին Մելքոնեան՝ վշտի այս բուռն
 պոռթկումին առջեւ շուարած՝ դամուած կը մնար իր
 նստած աթոռին վրայ: Բայց ամուսինն անչփոթ մնաց-
 ոտքի ելնելուն պէս իսկոյն Գարեգինի մտեցաւ ու
 տեսնելով որ նա կը դողդոջէր, զայն մեղմօրէն մօ-
 տակայ բազմոցի մը վրայ քաշեց, ապա քովը նստելով,
 գորովապէս հարցուց.

— Ի՞նչ ունիս, Գարեգին, ի՞նչ եղար: Բայց նա՛ իր
 վշտէն քարացած՝ չլսեց անգամ:

Տիկին Մելքոնեան՝ որ հազիւ կրցած էր իր այ-
 լայլութիւնը դապել, մտեցաւ խեղճ տղուն եւ ձեռքն
 անոր ուսին վրայ դնելով, կերկերուն ձայնով մը

— Միթէ գէշ լուր մը ստացա՞ր:

Այս սիրալիւր հարցումներուն վրայ՝ նամակը Գա-
 րեգինի դողդոջուն ձեռքերէն գետին սահեցաւ, մինչ
 ինք՝ դուրսը երկու ձեռքերուն վրայ յենած սկսաւ
 լալ:

« Մամի՛կս . . . սիրելի մամիկս » . . . կը կրկնէր
 սրտածմլիկ ձայնով մը, եւ ամբողջ մարմինն կը ցնց-
 ուէր հեծկտանքէն:

— Փա՛ռք Աստուծոյ, լացաւ վերջապէս, ըսաւ Պ.
 Մելքոնեան, թեթեւացման հառաչով մը դառնալով իր
 կնո՞՞. ապա իր եղբոր նամակն գետինէն առնելով՝
 սկսաւ անոր պարունակութիւնն աչքէ անցնել:— Թող
 որ ուղածին չափ լայ, յարեց, խօսքը կրկին իր կնո՞՞
 ուղղելով, սփռփանք մ'է այդ իրեն համար:

— Մամիկը մեռե՞ր է, հարցուց նէ, որու արտա-
 սուքն այտերէն վար կը հոսէին:

— Այո, պատասխանեց ամուսինը լակոնաբար:

— Ելե՛ղձ տղայ, մրմնաց տիկին Մելքոնեան. քիչ
 մ'առաջ այնքա՛ն ուրախ էր որ իր մեծ մայրն կրկին
 պիտի տեսնէր . . . Ի՛նչ տխուր անակնկալ իրեն հա-
 մար . . . :

— Այս՛ մեր անմիտ Յովհաննէսն ալ, միթէ չէ՞ր
 կրնար քիչ մ'աւելի շնորհքով իմացնել, ընդմիջեց ա-
 մուսինը բարկութեամբ. քանի որ կարող չէր գոյժ մը
 հաղորդելու փափուկ պաշտօնն կատարել, դոնէ զայն
 մեղ գրէր ու մենք մեր վրայ առնէինք զայն իմաց-
 նելն. եղբորս այնքա՛ն անճարակ ըլլալն մինչեւ հիմա
 չէի գիտեր:

Սակայն խեղճ Յովհաննէսի դէմ՝ սրտնեղութեան
 միջոցին, եղբորը արձակած այս վճիռն, չէ թէ միայն
 չափազանց խիստ էր, այլ եւ անարդար. նա իր ամեն
 ջանքը թափեր էր մամիկին մա՛ր՝ կարելի եղածին
 չափ մեղմօրէն եւ աստիճանաբար իմացնելու համար
 իր սիրելի բարեկամին:

Չմեռը՝ մամիկին հիւանդութեան մասին ոչինչ գը-
 բած էր Գարեգինի: Գա՞լ գիտէր թէ այս վերջինը չպե-
 տի կրնար գալ տիկին Հովսիսիմէն վերջին՝ անգամ մը
 տեսնելու համար. ուստի, պարապ տեղն ինչո՞ւ ան-
 հանգիստ ընէր զայն: Իսկ մամիկին մահէն յետոյ, Յով-
 հաննէս վարանեցաւ իր բարեկամին իմացնել այդ մեծ
 կորուստն . . . եւ վերջապէս որոշեց յետաձգել իր այս
 տխուր պարտականութեան կատարումն:

Ամիսներն անդիտակցաբար սահեցան դացին, ա-
մառը յաջորդեց ձմրան, երբ Յովհաննէս օր մը յան-
կարծ նամակ մ'ընդունեց Գարեգինէն որ կ'իմացնէր
իրեն թէ վերջին անգամն ըլլալով Անդլիայէն կը
գրէր: Բիչ օրէն պիտի սկսէին վերջնական քննու-
թիւններն, որոնցմէ անմիջապէս յետոյ պիտի մեկնէր
դէպ Իզմիր: Այն ատեն՝ Յովհաննէս որոշեց տխուր
իրողութիւնն վերջապէս իմացնել . . . : Բայց որչափ
որ ջանար փափկօրէն գրելու, մամիկին մահը չէր դադ-
րեր սոսկալի հարուած մը լինելէ Գարեգինի համար:

Մեղքոնեանենց սեղանատան բազմոցին վրայ կը-
քած՝ գլուխը ձեռքերուն վրայ, բան մը չէր տես-
ներ, չէր լսեր, միայն իր վշտին սուր, անտանելի
կսկիծը կ'զգար . . . մամիկը մոռե՞ր էր . . . միթէ կա-
րելի՞ էր . . . իր սիրելի մամիկն չպիտի տեսնէր այ-
լեւս այս աշխարհի վրայ . . . : Որքա՞ն անտանելի էր
այս գաղափարն . . . կարծես թէ իր կեանքէն բան մը
խլեր էին:

Մեղքոնեանենք յարգեցին իր վիշտը, առանց պա-
րապ տեղը զինք սփոփել ջանալու. գիտէին թէ հիմա
չէր յարմար ատենն եւ ժամանակ անցնիլ պէտք էր
որ իրենց մխիթարական խօսքերն ազդեցութիւն ընէին:

Տիկին Մեղքոնեան՝ Գարեգինի յուսահատութենէն
յուզուած՝ կուլար, մինչդեռ ամուսինը ծնօտը ձեռքին
կռթնցուցած՝ կը խորհէր: Վերջապէս ուշարեցաւ
եւ կնոջը մօտենալով, պահ մը ցած ձայնով հետը խոր-
հրդակցեցաւ, յետոյ Գարեգինի դառնալով ձեռքն ա-
նոր թեւին վրայ դրաւ գորովագին:

— Եկո՛ւր նայի՛մ, աղաս, քնանալու ժամանակն
հասաւ, դու վարժուած ես կանուխ պառկելու:

Գարեգին գոռարութիւն չբռաւ, առանձին մնալու
փափաք մը կ'զգար արդէն: Ուստի տան տիրուհոյն
գիշեր բարի մաղթելէ վերջ, հետեւեցաւ Պ. Մեղքոն-
եանի որ զինքն իր ննջարանը առաջնորդեց ու երի-
սասարդէն չբաժնուեցաւ մինչեւ այս վերջինին ան-
կողին մտնելը:

Գարեգին կարծէր թէ այդ գիշերն անքունը պիտի
անցնէր՝ բայց նիւթական եւ բարոյական յոգնութիւն-
ներն իրենց ազդեցութիւնն ի գործ դրին անոր վաս-
տակարեկ մարմնոյն վրայ . . . գաղափարներն խուսա-
փեցան . . . կոպերը ծանրացան . . . եւ աւելի թմրե-
ցաւ, քան թէ քնացաւ . . .



Թ.

ԱՇՆԱՆ գեղեցիկ առաւօտ մէջ Հովտեմբերի սկիզբը: Հայելիի նման հանդարտ ծովը՝ թեթեօրէն ամպամած երկնքին արծաթափայլ գոյնը կը ցոլացնէր. ամեն բան անոյշ մոխրագունով մը պատած էր երկինքն ու ծովը, Գորաէլիօի դիմացի եզերքը, ծովածոցին բերանը կանգնած բերդը, որու հեռանկարն ջուրերուն վրայ կ'անդրադառնար, անորմէ ասդին ձկնաբանին վանդակներն որք ծովուն մէջ կ'երկարէին, ու անոնց ետեւը՝ կէօզ - թէփէէն անդին՝ «Երկու - Եղբարք» կոչուած լեռն, որու կրկին գագաթներն մշուշի մէջ կ'անհետանային. ծովն ու երկինքը հորիզոնին վրայ կարծես միացած էին . . . : Հով չկար, բայց աշնանային զգացում մը, հոտ մը կը տիրէր հանդարտ մթնոլորտին մէջ որ մարդու սրտին եւս հաղորդուելով, անոյշ մեղամաղձութիւն մը կը տարածէր իր ամբողջ էութեան մէջ. մինչդեռ քիչ օր առաջ վաղած անձրեւներէն զովացած օդը՝ նոր ոյժ կ'ազդէր ամառնային տաքերէն թուլցած մարմինն . . .

Խուճը մը կը յառաջանար քարափին վրայ, դիմելով դէպի Համբարի շոգենաւներուն նաւամատոյցն: Այս

խուճը բաղկացած էր տարիքոտ, շուրջ յիսուն տարեկան երեւցող գէր կինէ մը եւ չորս տեռասի աղջիկներէ: Կինն ու աղջիկներէն երեքը շատ տեսքոտ ու զանազան գոյներէ բաղկացած շրջագեստներ հագեր էին, գլխարկներն բազմաթիւ ու գոյնզգոյն փետուրներով եւ ծաղիկներով այնքա՛ն խճողուած կամ լաւ եւս ծանրաբեռնուած էին որ տեսնողն անշուշտ կը զարմանար թէ ինչպէ՞ս գլխի ցաւ չէին պատճառեր զանոնք կրողներուն:

Մայր ու աղջիկներ զարմանալի հակապատկեր մը կը կազմէին սեւազգեստ չորրորդ աղջկան մը հետ, որ սգաւոր կ'երեւէր: Հասակը միջակէն քիչ մ'աւելի բարձր ու շատ չնորհալի էր, խակ սեւ գլխարկին տակէն փայլող ձուածեւ դէմքն շատ անոյշ ու գեղեցիկ էր: Եւ ձա՛ն սեւ աչեր, լաւ դժուած սեւ յօնքեր ու երկայն արտեւանունք որք այտերն կը հովանաւորէին. քիթը չիտակ, խակ բերանը՝ թէեւ պզտիկ չէր ըսուեր, շատ հրապուրիչ էր, մանաւանդ երբ խնդար ու երկու շարք կանոնաւոր, մարդարտանման ակունքեր երեւէին: Իր խիտ ու երկայն սեւ մազերն վայելուչ թէեւ պարզ ձեւով մը յարդարած էր:

Այս խուճը կամաց կամաց քալելով վերջապէս մօտեցեր էր նաւամատոյցին, երբ յանկարծ՝ իրենց ետեւէն եկող բաց կառք մը զանոնք մեկդի քաշուելու ստիպեց: Այդ կառքին մէջ երկու երիտասարդ նստեր էին, մին սեւեր հագած, սուրբի նշան՝ նարօս մուկէր գլխարկին բոլորտիքն, խակ միւսն որ բաց գոյն հագած էր, մեր խուճըր նշմարելով՝ ծոնցաւ ու

բարեւեց: Իրենց գիմացի նստարանին վրայ զանազան պայուսակներ դրուած էին, կառապանին առջեւ զեւտեղուած էր անդլիական սեւ մոմշորէ սնտուկ մը:

— Քա՛ Մալվինա, ըսաւ գէր կինը, երեք աղջիկներէն անդրանիկին դառնալով, որ քսան քսանընից տարեկան կ'երեւէր, ու իր միւս երկու քոյրերէն ա՛լ աւելի աչքառու եւ գոյնզգոյն հագուստներ կը կրէր:

— Քա՛ Մալվինա, ո՞վ է արդեօք Յովնաննէս Մելքոնեանի հետ եղող աղան: Կրցա՞ր ճանչել:

— Ո՞ւր պիտի ճանչեմ. ճամբորդ մ'ըլլալու է պայուսակներն եւ անտուկը չտեսա՞ր, պատասխանեց աղջիկն ձանձրոյթի կեղծ շեշտով մը:

— Արդեօք Մելքոնեանենց տունը հի՞ւր է. չարունակեց մայրն, յետոյ յանկարծ՝ բան մը յիշեց կարծես եւ ձայնը ցածցնելով՝ յարեց. — Ի՞նչ միտքս եկաւ, գիտե՞ս, սվո՛ր (սգաւոր աղջկան վրայ կողմնակի ակնարկ մը նետելով) սվո՛ր հարցնեմ, այն կը գիտնայ, քանի որ այնքա՛ն ստէպ կ'երթայ Մելքոնեանենց. ու աղջկան քղանցքը քաշելով՝ բարձրաձայն յարեց.

— Օրի՞որդ Լուսի, ո՞վ է արդեօք այս երիտասարդն որ Յովնաննէս Մելքոնեանի հետ կառքով կ'երթայ. ճամբորդ մ'ըլլալու է: Մելքոնեանենց հի՞ւրն է արդեօք. դուք կը գիտնաք . . . :

— Չեմ գիտեր, աիկին, պատասխանեց Լուսի, որովհետեւ իրօք նէ էր:

— Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ դո՛ւք չգիտնաք, այնքա՛ն յաճախ կ'երթաք աիկին Մելքոնեանն տեսնելու. բա՛ցազանչեց, աիկին Յովնանեան զարմանահար կրնայ

պատահիլ որ մայր ու որդի ձեր առջեւը խօսքն ընեն թէ ճամբորդ հիւր մը կ'սպասեն, եւ այն, եւ ահա դուք կը լսէք . . . :

— Իմ առջեւս այդպիսի խօսք մը չըրին, ըսաւ Լուսի հանդարտօրէն. սակայն, յարեց ժպտելով, շատ հաւանական է որ եթէ ըրած ալ ըլլան, մոռցած ըլլամ, որովհետեւ ինձ չվերաբերող բանին չեմ հետաքրքրի:

Նոյն պահուն նաւամատոյցը կը հասնէին. այնտեղ, երկու Նալըցի թեթեւօլիկ հայ օրիորդներ որք կէօզ — Թէփէի շողենաւին կ'սպասէին, Տիկին ու Օրիորդ Յովնանեանները տեսնելուն պէս, սկսան զիրար արմկահարել եւ ծիծաղել, մինչդեռ կէս յունարէն կէս ֆրանսերէն ձեքձեքումով մը՝ արհամարհանօք կը փրսփսային.

— Սի՛ Հայնոցի աղջիկներո՛ւն նայէ՛: Մ'ո՛ն Տիկօ, ֆիշ վիշկիւր շուրսօ:

— Քա՛շի, դիտել տուաւ մին, սգաւորը շատ կրաւիկօզ է: Կարելի չէ որ անիկա Հայնոցէն ըլլայ:

— Ո՛չ, ի՞նչ կ'ըսես, դուն ալ, հայ չպիտի ըլլայ այն, թէ ո՛չ, այս շիֆը կ'ունենա՞ր. վստահ եմ որ օտար է, ըս շեր. ուրկե՛ց ո՞ւր գտնուեր է այս անձարակներուն հետ:

— Վուրդ ալի բեզօն, օտար ըլլալու է. նայէ՛, ի՞նչ գեղեցիկ է, պատասխանեց միւսը նազելի ձայնով մը:

— Քա՛շի, ընդմիջեց առաջինը զարմանահար, հայերէն կը խօսի, եւ խօս ի՛նչ ֆօ տեսակը . . . Ի՞նչ կ'ըսեն անոր . . . ա՛հ, զբաբառ . . . : Ուրեմն հա՛յ է . . . :

Այս երկու թուուցիկ Նալըցիներուն հետաքրքրու-

թեան առարկային ո՛վ ըլլալն արդէն գուշակեցինք։
 Ինչ ևուսի Սեթեանն էր. բայց ինչո՞ւ սեւեր հագած էր
 եւ ինչպէ՞ս կը գտնուէր այդ ընկերութեան մէջ։
 Չայդ բացատրելու համար, պարտինք պահ մը անցեա-
 լին դիմել։

Ք.

Լ ՈՒ Ս Ի տաննեւչորս տարեկան էր Տիկին Հոփ-
 սիմէի մահուան ատեն. իր սովորական կենցաղավա-
 բութիւնը թէեւ պահ մը փոփոխութիւն կրած էր, այլ
 վերստին իր նախկին պարզ ընթացքն առած էր. դարձ-
 եալ դպրոց կը յաճախէր, Սիօն աղա իր դործերով
 կ'ըբաղէր, իսկ հաւատարիմ պառաւ սպասուհին որ
 երիտասարդութենէն ի վեր Արգարեաննոց տունը ծա-
 ռայած էր, իր պարտքերն առաջուան պէս կը կատա-
 րէր . . . : Միայն այն որ տան բարի ոգին եղած էր, այն
 որ մինչեւ անգամ իր ամենէ մեծ նեղութեան ժամա-
 նակ մըշտ ուրիշին համար սփոփանքի ու մխիթարու-
 թեան խօսք մը գտած էր, այն որ մըշտ ինքզինքը մոռ-
 նալով ուրիշներու համար զոհուելու պատրաստ ե-
 ղած էր, այն միայն կը պակսէր այժմ իրենց մէջէն։ Կը
 պակսէ՛ր, եւ այնքա՛ն պարսպ էր անոր տեղն, որ
 անկարելի էր անոր բացակայութիւնն մոռնալ։

Սիօն աղա, կնոջը մահէն ետք՝ ալ աւելի սահաւա-
 խօս ու դիւրագրգիւ եղած էր. իր շուրջը պարսպ մը
 կ'զգար, զոր ո՛չ ոք կարող էր լեցնել. այսպիսի կա-
 ցութեան մը մէջ՝ Գարեգինի կարօտն ա՛լ աւելի կը
 քալէր. ուր գտնուելն չէր դիտեր, բայց սրտին խորէն

կը փափաքէր անոր վերադարձին . . . : Եւ սակայն՝ իր ամենէ կարօտակէզ վայրկեաններուն իսկ՝ քնաւորութիւնը սրտին կը յաղթէր. հին քէնը, հին բարկութիւնն իր ներսիզին կ'արթննար. հպարտութիւնն, անձնապատուութիւնը չէին ներեր իրեն որ իր թոռին համար քաշած կարօտն որ եւ է մէկուն յայտնէ: Ուստի բարկութիւնն անմեղներէն կ'առնէր, զանոնք դուզաներով: Միայն Լուսիի համար աւելի ներողամիտ էր, բայց այս՝ տիկին Հռիփսիմէի գորովալի գգուանքներուն ու ճշմարիտ սիրոյն տեղը չէր կարող բռնել:

Խեղճ Լուսի. մամիկին մահն իրեն համար ամենէ աւելի դգալի եղաւ: Հօրը մահուան ժամանակ, տիկին Հռիփսիմէն էր որ զինք իր գորովալի խօսքերով ու գգուանքներով միսթարեր էր: Այն ատենէն ի վեր Լուսիի (որ զինք արդէն շատ կը սիրէր) ամբողջ սիրտը գրաւեր էր: Այնուհետեւ անոր բոլոր մանկական վիշտերուն եւ ուրախութեանց գիտակիցն եւ իմաստուն խորհրդականն եղած էր: Ուստի երբ Լուսի զայն կորսնցուց, ինքզինք սարսափելի առանձնութեան մը մէջ գտաւ, զոր երբէք այսքա՛ն սաստիկ զգացած չէր հօրմէն բաժնուած ժամանակ. այն ատեն, մամիկն ունէր. բայց հիմա՞ . . . : Իր գաղափարներուն եւ զգացումներուն, իր ուրախութեանց եւ վշտերուն համակըող ո՛չ ոք ունէր. իրեն հետ ապրող միակ անձերն Սիօն աղա ու հաւատարիմ պատու սպասուհին էին: Այս վերջինը՝ թէեւ զինք իր զաւկին կամ լաւ եւս թոռան պէս կը սիրէր, չէր կարող ուրիշ բան մ'ընել, քան եթէ Լուսին նիւթապէս լաւ հոգալ:

Իսկ Սիօն աղաի զգացումներն Լուսիի նկատմամբ յայտնի չէին. սակայն բուն իրողութիւնն այս էր. զայն իրօք շատ կը սիրէր, թէեւ իր սրտին մէջ՝ երբէք առած չէր անոր այն տեղն զոր Գարեգին մեկնելոյ, իրը թէ պարսպ թողած էր: Այսու ամենայնիւ Սիօն աղա միշտ համոզուած էր, կամ լաւ եւս ինքզինքն համոզելու կը ջանար թէ Գարեգինի նկատմամբ զգացած բոլոր սէրն Լուսիի վրայ կեդրոնացած էր՝ զայն իր տունը հիւրընկալած օրէն սկսեալ: Բոլորովին անկեղծ էր երբ Յակոբ Աթեանի խոստացած էր անոր աղջիկն իբրեւ իր թոռն ընդունիլ:

Կինն ողջ եղած ատեն՝ Լուսիի շատ ուշադրութիւն չընծայելով՝ անոր հետ շատ քիչ կը խօսակցէր: Միայն ամեն անգամ որ փոքրիկ աղջիկն ձեռքը համբուրէր «շատ ապրիս» կ'ըսէր. եւ մանաւանդ երբ զայն գիւրքերովը կամ ձեռագործով մը զբաղած՝ խելօք ու հանգարտ կը տեսնէր, հետեւեալ գովասանական խօսքերն արտասանելու կը բարեհաճէր.

«Այս ի՛նչ խելօք, այս ի՛նչ աղւոր աղջիկ է. ի՛նչ ալ անոյշ կը հոտի»:

Ու երբ Լուսի առջի տանները այս տեսակ խօսքերու դեռ անվարժ, զարմանահար՝ գլուխը կը վերցընէր, Սիօն աղա իսկոյն կը բացատրէր.

«Հապա՛, քեզի պէս աղէկ, աշխատասէր աղջիկներուն դէմքը կը գեղեցկանայ, իրենք ալ անոյշ կը հոտին»:

Ամբողջ խօսակցութիւնն ասկէ ու Գարեգինի վրայ բրած գանգատներէն կը բաղկանար, որովհետեւ Սիօն

աղա չէր զիջաներ երկար բարակ խօսակցութիւնն ըստ մտնել պղտիկ աղջիկներու հետ: Բայց կնոջը մահէն ետք՝ հասկցաւ որ իր բռնած այս անմատչելի դիրքն այնուհետեւ անտանելի պիտի դառնար իրեն համար: Սկսաւ աստիճանաբար մտերմանալ Լուսիի հետ, այնպէս որ քանի մ'ամսուան մէջ՝ իրենց իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւններն՝ թէեւ անզգալաբար՝ սակայն բոլորովին փոխուեր էին:

Մամիկին մահէն վերջ՝ տարի ու կէս անցեր էր. վերստին ամաս էր ու քննութեան ժամանակ. Լուսի՝ այլևս իբր շրջանաւարտ պիտի ելնէր Հոփսիսիմեան վարժարանէն. իր յաջողութեան վրայ թէեւ վստահ՝ (դպրոց մտած օրէն ի վեր, միշտ լաւագոյն աշակերտուհիներէն մին եղած էր), չէր կարող սակայն սրտի տրոփում մը զսպել: Վերջապէս անցան այդ օրերն, որք անշարժ թուած էին իրեն, զինք չա՛տ երջանիկ թողլով. փայլուն քննութիւն մ'անցուցեր էր, ամեն ճիւղի մէջ քաջալաւ հանդիսանալով:

Կեռատի աղջկան այս գոհունակութիւնն երկու ամիս տեւեց. բայց երբ Սեպտեմբերը հասաւ, դպրոցները բացուեցան ու իր կրտսերագոյն ընկերուհիներն սկսան վերստին յաճախել իրեն համար այնքա՛ն սիւբելի դարձած վարժարանն, իր կեանքին մէջ պարապ մը զգաց: Այդ գեղեցիկ եղանակն անցե՛ր էր ուրեմն իրեն համար. տունը պիտի նստէր այլևս, ջանալով կատարեալ անտեսութիւն սորվել . . . : Չէ թէ Լուսի տնային գործեր չէր սիրեր. ընդհակառակն կը փափաքէր իր մինչև ցարդ սորվածներն կատարելագործել

ու տիպար տանտիկին մը դառնալ: Այս էր իր երազներէն մին: Բայց միւս կողմէն ալ՝ իր առած ուսումն անբաւական կը թուէր իրեն. սորվելու ծարաւ մը կ'զգար զոր չէր կարող ինքնաշխատութեամբ յագեցընել:

Միօն աղա որ Լուսիին նկատմամբ բռնած նախկին խիստ ընթացքն հետզհետէ չափազանց ներողամտութեամբ մեղմացուցեր էր, զիտեց որ Լուսի մտատանջութիւն մ'ունէր զոր իրեն չէր յայտներ: Չկարծենք սակայն որ Միօն աղաի այս հոգածութիւնը դեռատի աղջիկն շատ սիրելէ միայն յառաջ կուգար. թէեւ զայն իրօք կը սիրէր, ալ աւելի կը սիրէր ինքզինքն: Իր ներողամտութիւնն ու հոգածութիւնն հետեւեալ խորհրդածութեան արդիւնքն էին:

Հիմա որ Գարեգին իբմէ՛ հեռու էր ու կինը մեռած՝ Լուսիէ զատ ուրիշ ոչ զոք ունէր իր քով. ուրեմն անոր հետ լաւ վարուելէ ուրիշ բան չէր մնար իրեն, որպէս զի նէ եւս՝ զինք փոխադարձաբար սիրելով ու յարգելով՝ լաւ իննամէ: Թէ որ երիտասարդութեան ժամանակ առսնճին մնացած ըլլար, բնաւ հոգ չպիտի ընէր, բայց ծերութեան մէջ՝ զինքը խնամող անձի մը պէտք ունէր անպատճառ:

Իսկ Լուսի՛ զիտելով որ այն մարդն, որմէ՛ իր մանկութեանը ժամանակ կը պատկառէր ու կ'ակնածէր, մօտէն ամենեւին անարկու չէր, սկսաւ զայն սիրել: Միօն աղաի նկատմամբ ունեցած զգացումն շատ տարբեր էր սակայն մամիկին համար տածած սէրէն: Այս վերջինն ամեն տեսակէտով մայր մ'եղած ըլլալուն

իրեն համար, բարոյական շատ մեծ ազդեցութիւն ունեցած էր վրան, իսկ զՍիօն աղա կը նկատէր իբր մանուկ դարձած բարի ծերուկ մը զոր նախապէս ինք կը հոգար եւ կը խնամէր:

Ինչպէս որ արդէն տեսանք՝ Սիօն աղա նշմարած էր որ Լուսի մտահոգութիւն մ'ունէր զոր իրմէ կը պահէր: Սեպտեմբերի եղի ու գեղեցիկ իրեկուն մ'երբ Լուսի կլկլակին կրակը բերելէ ետք, պարտէզը՝ քովը նստեր էր, ծերունին յանկարծ հարցուց իրեն թէ ունեցածը ի՞նչ էր: Լուսի պատասխանելու վարանեցաւ. քաջ գիտէր Սիօն աղաի՝ ուսման դէմ դպացած հակակրութիւնն: Բայց անոր կրկնակի հարցումներուն վրայ՝ խոստովանեցաւ վերջապէս որ կը փափաքէր քիչ մ'աւելի բան սորվիլ:

« Հը՛մ, հը՛մ, նայինք », մրմռաց ծերունին քթին տակէն:

Լուսի զարմանահար մնաց այս մեղմ ընթացքին վրայ: Իր փափաքն յայտնել էր ո՛չ թէ անոր իրագործումն յուսալուն պատճառաւ, այլ Սիօն աղաի ստիպողական ակնարկէն խուսափելու համար:

Հետեւեալ օրը, կէս օրէն վերջ, Սիօն աղա դուրս ելաւ՝ առանց Լուսիի ըսելու թէ ո՛ւր կ'երթար: Շիտակ Մելքոնեանեց տունը գնաց: Յովհաննէս՝ օրուան այդ պահուն բնականաբար գործին գացած էր, բայց մայրը տունն էր:

— Շատ կարեւոր խնդրոյ մը վրայօք՝ անգամ մը ձեզ հետ տեսնուելու եկայ, ըսաւ Սիօն աղա եւ առջի իրեկունը՝ Լուսիի հետ ունեցած խօսակցութիւնը

պատմելէ ետք, յայտնեց թէ նորատի աղջկան այդ փափաքն յօժար էր կատարելու . . . : — Որովհետեւ շատ բարի, աշխատասէր եւ հնազանդ դաւակ մ'է: Ատկէ դատ՝ ուսումն այնքան չի մխտակ աղջկանց՝ որքան մանչերուն, յարեց իբրեւ բացատրութիւն մ'իր ներքին համոզմանց:

Տիկին Մելքոնեան Սիօն աղաի գաղափարներուն յանկարծական փոփոխման վրայ զարմացած՝ ու այդ փոփոխման բուն պատճառին (որ ինքնասիրութիւն էր) դեռ անզիտակ, իր զարմանքը չկրցած էր իսկ յայտնել: Սակայն Լուսին շատ սիրելուն, կ'ուրախանար որ նէ դէպքերու բերմամբ պիտի կարողանար օգտուիլ. ուստի Սիօն աղաի հարցուց թէ արդեօք բան մը որոշած էր այս մասին:

— Ոչ, պատասխանեց Սիօն աղա. միայն որոշեցի որ Լուսի իր ուսմունքն այս տարի եւս չարունակէ. բայց ի՞նչ կ'երպով, այդ չեմ գիտեր: Մտածեցի որ դուք կին մ'ըլլալով եւ իզմէ շատ երիտասարդ, այդ տեսակ բաներն աւելի աղէկ գիտէք:

— Լաւ ուրեմն, ըսաւ տիկին Մելքոնեան, պահ մը խորհելէ ետք. թէ որ կ'ուզէք՝ Լուսին օտար դպրոց մը դրկեցէք ուր մինչեւ հիմա սորված ֆրանսերէնը կրնայ կատարելագործել: Սհօր - Տը - Շարիքեներուն, օրինակի համար, որոնց դպրոցն աւելի աժան է:

— Ո՛չ, ո՛չ, գոչեց Սիօն աղա, դպրոց չեմ դրկեր ալ. թէեւ մեզ համար աննշմարելի է, Լուսի անազին աղջիկ մ'եղած է. տասն հինգ տարեկան է հիմա. այդ տարիքն ունեցող աղջկան մը համար, ի՞նչ ամօթ բան

է ամեն օր դուրս ելնել: միթէ փողոցը պիտի նշա-
նենք զայն: Պզտիկ ալ ըլլար՝ դարձեալ օտար դպրոց
չէի դրկեր: այդ ըսած տեղդ բոլոր Յոյն եւ Ֆրեճկ
աղջիկներ կը յաճախեն. անոնք լկրտած կ'ըլլան: ես
չեմ ուզեր որ Լուսի դիտնայ անգամ թէ այդպիսի
աղջիկներ կան. ո՛ւր մնաց որ ամեն օր անոնց հետ
տեսնուի . . . : Ո՛չ, ո՛չ, այդ չեղաւ: Միթէ կարելի
չէ՞ որ տունը բան մը սորվի եւ միանգամայն տնային
պարտականութիւններն կատարէ:

— Այդ կրնայ ըլլալ, պատասխանեց Յովնաննէսի
մայրն. տունը դասատու կը բռնէք. բայց, յարեց վա-
րանելով, այդ անշուշտ աւելի սուղ է:

— Ա՛հ, ըսաւ Սիօն աղա եւ սկսաւ խորհիլ. բայց
պահ մը յետոյ գլուխը վերցուց. — Հոգ չէ, ըսաւ. ար-
դէն ունեցածս միթէ անորը չէ՞. այո՛, յարեց, տիկին
Մելքոնեանի դարմանքը նշմարելով, այո՛, որովհետեւ
Աւստրիական նաւի մէջ ծնելով (ծնողքիս Նրուսագէմ
գտցած ժամանակ), Աւստրիական հպատակ եղած եմ,
ազատ եմ՝ անոնց օրէնքին համեմատ՝ ստացուածքս
որ եւ է մէկուն կտակել: Որովհետեւ Լուսիէն զատ
ո՛չ ոք ունիմ (ո՛չ ոք բառերն շեշտելով) եւ ինքն ալ
ընտիր աղջիկ մ'է զոր շատ կը սիրեմ, միակ ժառան-
գորդս ան պիտի ըլլայ. արդէն հօրը մահուան ժամա-
նակ՝ նոյնը խոստացայ: Սակայն ի՞նչ եկաւ. միտքս,
գիտէ՞ք, վրայ բերաւ. պահ մը խորհելէ ետք. Լուսիին՝
տունը դաս աննելն ամեն տեսակէտով լաւագոյնն է.
Երբ, աւելի սուղի կը նստի, բայց սուղ ապրանքը
միշտ աւելի աղէկ է: Հապա՞, ո՛ւր է առանձին դաս

առնել, ո՛ւր է քսան երեսուն աղջիկներու դասակից
ըլլալ: Կը յուսամ թէ, օրինակի համար, երկու տար-
ուան սորվելիքն՝ այսպէս վեց ամսուան մէջ իւրացնէ
եւ շատ աւելի հաստատուն կերպով:

— Անշուշտ, այդ ալ ի նկատի առնուելիք կէտ
մ'է, դիտել տուաւ տիկին Մելքոնեան մտազբաղ եւ
միայն գիտակից որ Լուսիի ի նպատակ բան մը կարա-
սանէ, որովհետեւ միտքն այլուր կը թափառէր: Երբ
Արգարեաններ Լուսին իրենց տունն առեր էին, Յով-
հաննէսի մայրը յուսացեր էր (եւ յուսալով՝ աստիճա-
նարար համողուեր էր) որ Սիօն աղաի ժառանգու-
թիւնն Գարեգինի եւ Լուսիի միջեւ պիտի բաժնուէր,
ու յետոյ . . . յետոյ . . . : Լաւ ուրե՛մն. երկուքն ալ
մեծցած պիտի ըլլային, եւ ի՞նչ ուրախութիւն պիտի
զգար ինք եթէ կարենար, եթէ յաջողէր այդ երկուքն
իրարու մօտեցնել . . . ի՞նչ աղէկ էին երկուքն ալ եւ
որքա՛ն յարմար իրարու . . . : Այսպէս կը խորհէր բա-
րի տիկին Մելքոնեան որ Գարեգինն ու Լուսին իր
զաւակներուն չափ կը սիրէր: Սիօն աղաի ձայնն զինք
իր խորհրդածութիւնէն յանկարծ սթափեցուց:

— Մնաք բարով, կ'ըսէր ծերունին, տուն կ'եր-
թամ որ մեր որոշածը Լուսիի հաղորդեմ: Լուսահոգիս
եթէ ողջ ըլլար, որքա՛ն պիտի ուրախանար:

«Կծծի՛, ինքնասէ՛ր ծերուկ, գոչեց տիկին Մել-
քոնեան զայրացած, երբ դուրը Սիօն աղաի ետեւէն
գոցուեցաւ. ամեն բան լուսահոգիիդ քաշել տուիր,
հիմա որ մեռաւ՝ ընաւորութիւնդ շտկեցիր, հէ՞՞: Լաւ
գիտես որ քմահաճոյքներդ անորմէ զատ ո՛չ ո՛ք կը

կատարէ, եթէ մինչեւ իսկ Աստուծոյ հրեշտակն ըլլայ որ երկնքէն իջնէ: Ինքնասիրութենէդ ի՛նչ ընելդ չես գիտեր որ այս բարեսիրտ, սիրուն աղջիկն ալ անոյշ բունես, որպէսդի քեզ լաւ խնամէ: Այն խստութիւններդ միայն Գարեգինի դէմ գործադրեցիր, է՛հ. բայց այն ատեն, Աստուած ողորմի՛ հոգուն, հաճի Հոփսիմէն ողջ էր . . . Ի՞նչ հնարելդ չէիր գիտեր անոր բան քաշել տալու համար . . . : »

Սիօն աղա՛ հանգիստ խղճով կը յառաջանար դէպի իր տունն, ուր Լուսին կարկտանով զբաղած գտաւ, զայն իր քով կանչելով, տուած որոշումը հանգիստական ձայնով մը յայտնեց անոր: Լուսիի համար անակնկալ մ'էր այս. իր մեծագոյն, ամենէ անյուսալի փափաքն, երազը պիտի իրագործուէ՛ր. զգացած ու յայտնած ուրախութիւնն անկարելի է երեւակայել:

Հետեւեալ օրն իսկ, Սիօն աղա Լուսիի դասատուներուն հօգը տարաւ, որովհետեւ ինք չէր ճանչեր ու կարող չէր ընտրել զանոնք, Յովհաննէս Մելքոնեանի յանձնեց այդ գործն. այս վերջինն ալ իրեն յանձնուած պաշտօնը խղճի մտօք կատարեց: Այսպէս քիչ օրէն, Լուսի դասի սկսաւ եւ ո՛չ միայն իր ցարդ սորվածներն շարունակեց, այլ նաեւ Անդլիերէն սկսաւ:

Սիօն աղա հետզհետէ աւելի ծերանալուն պատճառաւ, տունն առաջուանէն շատ աւելի կը նստէր ու միայն ատեն ատեն շուկայ կ'իջնէր: Իր ժամանակը կ'անցնէր Լուսիի դաս առած սենեակն՝ բազմոցին վրայ նստած՝ կամ լաւ եւս կծկտած. գրեթէ միշտ՝

կամաց կամաց քունը կը տանէր եւ երբ արթննար՝ կը զարմանար որ դասատուն վաղուց մեկներ էր եւ Լուսի՛ սեղանին առջեւ առանձին նստած՝ կը շարունակէր գրել կամ կարդալ: Այդ բաները հազիւ ըմբռնած՝ քունը նորէն կը տանէր:

Քանի մը տարիներ այսպէս անցան, երջանիկ տարիներ Լուսիին համար որ անդադար կ'աշխատէր ու որչափ որ սորվէր ալ աւելի ակտիվակ կ'ըզար՝ աւելի եւս սորվելու: Երբ քսան տարեկան եղաւ, դասերը դադրեցուց. սակայն չկարծենք որ այլեւս դաս չառնելով՝ Լուսի, ինչպէս ուրիշ շատ աղջիկներ, գիբքերը մէկդի թողուց. ո՛չ երբէք՝ կատարեալ եւ տոկուն կըթութիւն մ'առած ըլլալով, ուսման հրապոյրներուն անտարբեր լինելէ շատ հետի էր: Ուստի դասերն անտարբեր լինելէ ետքն իսկ, շարունակեց առանձին աշխատիլ: Բայց այդ ընելով հանդերձ՝ իր անային պարտականութիւններն եւս մէկդի չէր թողուր: Վաղուց զարձած էր տիպար տանտիկին մը, ինչպէս որ միշտ կ'երազէր, երբ պզտիկուց տիկին Հոփսիմէն իբրեւ կենդանի օրինակ մ'իւր առջեւ կը տեսնէր:

Բայց Լուսիի ամենէ մեծ հրապոյրն չէր իր գիտցածն, այլ իր համեստութիւնն որ զինք անգիտակ կընէր ունեցած առտուելութիւններուն եւ յատկութիւններուն:



ԺԱ.

Ա. Մ. Ա. Ն. Ա. Կ. Է. մ'ի վեր՝ Յովհաննէս Մելքոն-
եան սկսած էր յաճախ այցելել Սիօն աղաքի որու հետ
երկար ժամեր կանցնէր առանձինս՝ Լուսի կարծէր
թէ իրենց խօսակցութիւնը առուտուրի վերաբերեալ
զաղանկներու վրայ կը դառնար, որովհետեւ իր ներս
մտած պահուն իսկ՝ երկուքն ալ իսկոյն կը լռէին։
Ուստի ամեն անգամ որ Յովհաննէս կուգար, Լուսի
քիչ մ'ատեն, այսինքն որչափ որ քաղաքաւարութիւնը
կը պահանջէր, նստելէ ետք, սենեակէն դուրս կ'երէնէր
զանոնք չնեղելու համար։ Սակայն առուտուրի վրայ
չէր որ Յովհաննէս ձերուկին հետ կը խորհրդակցէր,
այլ բոլորովին տարբեր խնդրոյ մը մասին զոր վերջը
միայն պիտի իմանանք։

Չմեռն այսպէս անցաւ։ Վերստին եկած էր ամառը,
լուսնափայլ գեղեցիկ գիշեր մ'էր, բայց Սիօն աղա՝
բատ սովորականին պարտէզը չէր նստած, այլ իր
ննջարանն՝ անկողնին մէջ պառկած, շարժելու եւ խօ-
սելու անգամ զրեթէ անկարող։ Ի՞նչ էր պատահած,
որ զեռ քիչ ատեն առաջ այնքա՛ն կորովի ձերունին
այս վիճակին ենթարկուեր էր այժմ։

«Սիրտխաղէն հիւանդցեր է», կ'ըսէին մարդիկ-
լա՛ւ, բայց այդ սիրտխաղին պատճառը . . . ո՛չ ո՛ք
գիտէր։

Առջի օրերն՝ շատ դժուարահամ հիւանդ մ'եղած էր,
ո՛չ բժիշկ կ'ուղէր, եւ ո՛չ դեղ. ստիպուեցան դեղորայ-
քն բռնի տալու իրեն. սակայն քանի մ'օր անցնելուն
պէս, այնքա՛ն տկարացաւ որ բողբոջու կարողու-
թիւն իսկ չունէր։ Բժիշկը սկիզբէն յոյսը կարած էր։

— Այսպիսի ձերունիներն պատճառի մը կը նային,
բաւ. ուրեմն կը խրատեմ ձեզ գինք համոզելու որ
անգամ մը խոստովանուի եւ հաղորդուի։

Տիկին Մելքոնեան՝ որ հիւանդը Լուսիի հետ միա-
սին կը խնամէր, վրան առաւ այդ ծանր պաշտօնը.
իրօք շատ ծանր, զի ամեն ոք գիտէր թէ Սիօն աղա
մեռնելէն որչափ կը վախնար։ Յովհաննէսի մայրն
հազար ու մէկ դարձուածքով՝ վերջապէս յաջողեցաւ.
իր բուն նպատակն յայտնել, ու շատ դարմացաւ. երբ
Սիօն աղա՝ առանց յուզուելու, իսկոյն համակերպե-
ցաւ՝ ըսելով թէ «հաղորդութիւնը բժշկութիւն է.
ամեն հիւանդ առնել պէտք է. իսկ բժիշկներուն տը-
ուած դեղերը թոյն են՝ ամենքն ալ, քիչ շատ խելք
ունեցողը չհամոզուի ու զանոնք չկլլէ»։

Բայց այս ըսելով՝ Սիօն աղա անկեղծ չէր. իր յօ-
ժարութեան բուն պատճառն այս էր։ Մահը բնաւ
միտքը չէր եկած, այլ կը խորհէր թէ բժիշկներն ու
իրենց տուած դեղերն սուղ են, իսկ քահանային բե-
րած հաղորդութիւնը՝ ձրի։

Բժիշկին դուշտիկածին պէս՝ աստիճանաբար տկա-

բանալէ յետոյ, զիչեր մը յանկարծ՝ ճրագի նման ան-
ցաւ: Լուսի զայն քնացած կը կարծէր, բայց տիկին
Մեկքոնեան իր փորձառութեամբն չի խարուեցաւ:
Նստած տեղէն ելաւ ու պատրուակով մ' ուղեց զեռա-
տի աղջիկն դուրս կանչել: այդ միջոցին նէ եւս հաս-
կցաւ եւ սկսաւ հեծկտալ: Բայց այս անգամ իր ար-
տասուքը նոյն դառնութիւնը չունէին որքան մամի-
կին համար թափածներն: Արդէն առիթ ունեցանք
տեսնելու որ դեռատի աղջկան՝ Սիօն աղաի նկատ-
մամբ ունեցած զգացումներն չէին բաղդատուեր այն
սիրոյն ու պատկառանքին հետ զորս մամիկին համար
տածած էր: Այս պատճառաւ էր որ Սիօն աղաէն բա-
ժանումն այնքան կծու վիշտ մը չի պատճառեց իրեն,
թէ եւ Լուսի իրօք կը սիրէր այն ծերունին որ իրեն
համար այնչա՛փ բարի եղած էր, եւ որ իրեն ընտիր
կրթութիւն մը տալով՝ իր ամենէ յանգուգն երազներն
իսկ իրագործած էր: Թէ եւ վշտացած՝ չունեցաւ այս
անգամ այն անմխիթարելի ցաւն, այն կծու կսկիծն
եւ մանաւանդ առանձնութեան այն սոսկալի զգա-
ցումն որ զինք համակած էր մամիկին մահուան ժա-
մանակ: Ո՛չ ոք կարողացեր էր երբէք տիկին Հոլիւ-
սիմէի տեղը բռնել Լուսիի սրտին մէջ, որ անոր մա-
հէն ետք՝ կամաց կամաց վարժուեր էր ինքն իր վրայ
ամփոփուելու եւ խորհելու, մտաւորապէս մեկուսա-
ցեալ ապրելով:

Յովհաննէս Մեկքոնեան յանձն առաւ յուղարկա-
ւորութեան բոլոր պէտքերն հոգալ ու կարգադրել:
Այն օրուան իրիկունն էր, Լուսի՝ որու գլուխն լացէն

սաստիկ կը ցաւէր, պարտէզի վրայ նայող սեղանա-
տունն՝ ճօճաթոռի մը վրայ նստած, զլուխն ետեւ
կոթնցուցած, աչքերն կիսաբաց, մտացիբ մտիկ կ'ընէր
բարի տիկին Մեկքոնեանին որ զինք մխիթարելու,
կամ լաւ եւս վիշտը պահ մը մոռցնելու համար՝ տե-
սակ տեսակ զուարճալի բաներ կը պատմէր: Լուսի
որու աչքերն յանկարծ արտասուօք լեցուեր էին վե-
րատին, զողողուն ձայնով մ'ըսաւ.

— Ա՛խ, տիկին Մեկքոնեան, սիրտս սաստիկ կ'այրի
կեր մտածեմ թոռին ըրածներուն վրայ, որ իր բունած
ընթացքին շնորհիւ զրկուեցաւ մեծ հօրը օրհնութե-
նէն: Խե՛ղճ Սիօն աղա, այդ վիշտն ալ ունեցաւ . . . :

— Ի՞նչ ընես, զաւակս, այս աշխարհի վրայ՝ ամեն
մարդ իր ցաւի բաժինն ունի. ամենէ երջանիկներն
խաչ մը կը կրեն, պատասխանեց տիկին Մեկքոնեան
հառաչելով. ողորմած հոգի Սիօն աղան՝ ուրիշներու
բաղդատմամբ, շատ քիչ ցաւ տեսած է: Պիտի բնես
որ տեսածներն քիչ բան չէին. առաջ որդւոյն եւ հար-
սին մահն, յետոյ կնոջն. (տիկին Մեկքոնեան մոռնալ
ձեւացուց Գարեգինի ենթադրեալ ըմբոստութիւնն.)
բայց ինքը լաւ բնաւորութիւն մ'ունէր որ իր վիշտե-
րն առնող անցնող մարդ մը չէր. շուտ կը մխիթար-
ուէր ու կը համակերպէր: Աղջիկս, եթէ ամեն մարդ
ալ անոր նման՝ հանգիստ ու երկար կեանք մը բոլորէ,
դեռ ի՞նչ կ'ուղէ . . . :

Այդ միջոցին սեղանատան դուռը բացուելով՝ սպա-
սուհին ներս մացուց Սիօն աղաի փաստաբանն:

— Ներողութիւն կը խնդրեմ որ այս միջոցին կու-

գամ ձեզ գործի վրայ խօսելով՝ նեղելու, օրիորդ Սեթեան, ըսաւ խօսքն Լուսիի ուղղելով. թէ եւ շատ անպատշաճ է այսպիսի օր մը այս տեսակ նիւթի մը վրայօք տեսութեան մը համար գալս, խնդիրը շատ ստիպողական եւ կարեւոր լինելուն, համարձակեցայ . . . :

— Հոգ չէ, ընդմիջեց Լուսի, որ դայն տեսնելուն պէս խկոյն աչքերը սրբեր ու ոտքի ելեր էր. նստեցէք խնդրեմ: Ի՞նչ բանի համար կը փափաքիք ինձ հետ տեսակցիլ, յարեց՝ զիտելով որ օրինաց մարդն նստելէ վերջ իսկ կը շարունակէր լուսի: Նոյն պահուն՝ տիկին Մելքոնեան՝ նկատելով որ երրորդի մը ներկայութիւնն՝ գործի վրայօք տեսակցութեան մը մէջ աւելորդ է, եւ դուշակելով թէ այդ տեսակցութեան պատճառն կրնար Սիօն աղաի կտակին վերաբերիլ, դէպի սենեկին դուռը կը յառաջանար, դուրս ելնելու համար, երբ փաստաբանն անոր կողմը դառնալով գոչեց.

— Խնդրեմ տիկին, նստեցէք. ձեր ներկայութիւնն ամենեւին արգելք չըլլար մեզ. ընդհակառակն, ինձ մեծ հաճոյք պիտի պատճառէք, որովհետեւ ըսելիքս արդէն գաղտնիք մը չէ, յարեց, տիկին Մելքոնեանն համոզելու համար թէ իր այս խօսքերն լոկ քաղաքավարական չեն, այլ անկեղծ: Յովհաննէսի մայրը նըստաւ: Այն ատեն՝ փաստաբանն սկսաւ բացատրել թէ Սիօն աղա կտակ չէր ըրած, ինչպէս որ կը կարծուէր միշտ. ուրեմն ատենն եւ իր ամբողջ ստացուածքն միակ բնական ժառանգորդին, այսինքն իր թոռին, Գարեգին Արգարեանի կը պատկանէին: Սիօն աղա Աւստրիական հպատակ ըլլալուն (ինչպէս որ ինք անգամ մը տիկին Մելքոնեանի բացատրեր էր), հե-

տեւեալ օրն իսկ Աւստրիական հիւպատոսարանի պաշտօնեաները պիտի գային ամեն բան կնքելու: Փաստաբանը խօսքը լրացուց ըսելով թէ ինք միշտ Սիօն աղան համոզելու աշխատած էր որ կտակը ժամանակին պատրաստէ, սակայն այս վերջինը կը վախնար որ կտակը ընելուն պէս՝ կը մեռնի. ուստի միշտ յետաձգուած ըլլալով՝ երբէք չէր շինուած:

— Այս պատճառաւ է որ, յարեց փաստաբանն, պարտքս համարեցի օրիորդ Սեթեան, այսօր գալ ձեզ տեղեկացնելու համար իրաց բուն վիճակին վրայ, որպէս զի վաղը պատրաստուած լինիք եւ անակնկալի չհանդիպիք հիւպատոսարանի պաշտօնեաներն յանկարծ ձեր առջեւ տեսնելով:

Այս խօսքերուն մէջ մին ուժգին հարուածի մ'ազդեցութիւնը կ'ընէր Լուսիի վրայ: Երրորդ փաստաբանն ոտքի ելաւ, դեռատի աղջիկն կարողացաւ սակայն շնորհակալութեան քանի մը քաղաքավարական խօսքեր արտասանել, զինք տեղեկացնելուն համար:

Երբ դուռը օրինաց մարդուն ետեւէն գոցուեցաւ, տիկին Մելքոնեան այլեւս չէր կարող ինքզինքը զըսպել. ինք որ Սիօն աղաի դէմ այնքա՞ն զայրացեր էր երբ այս վերջինը կը մտադրէր Գարեգինն ժառանգազուրկ ընելով՝ ամբողջ ստացուածքն Լուսիի թողուլ, հիմա ալ աւելի կը զայրանար որ նա կտակ չընելով՝ Լուսին «միայն իր վրայի լաթերով» կը ձգէր:

« Ի՞նչ անիրաւութիւն, կ'ըսէր արգարասէր տիկինն իւրովի. եթէ՛ իր ըսածին պէս Գարեգինը ժառանգազուրկ ընէր, այսքան չպիտի զայրանար սա

զարչելի ծերուկին դէմ որովհետեւ այն մանչ է, ինչպէս որ ԸԼԼայ՝ կը ճարուի: Յովհաննէս ալ դեռ անցեալ օր կ'ըսէր թէ Գարեգինի վիճակն հիմա այնքա՛ն լաւ է որ իր մեծ հօր ժառանգութեան պէտք չունի: Բայց Լուսի՛, աղջիկ է, եւ ի՛նչ ազնիւ, բարեսիրտ ու անձնուէք զաւակ մ'որ զինք այնքա՛ն լաւ խնամեց. եւ «զայն կը սիրեմ» կ'ըսէր. զարչելի ծերուկ, իր անձէն զատ՝ ուրիշ ո՛չ ոք կը սիրէր. թէ որ կարելի ԸԼԼաբ, ստակն ո՛չ Լուսիին եւ ո՛չ Գարեգինի պիտի թողուր. հետը պիտի առնէր տանէր . . . :

Այդ միջոցին դառնալով՝ Լուսին քարացած արձա՛նի մը նման անշարժ տեսաւ:

— Խեղճ զաւակս, ըսաւ բարի տիկինն անոր մօտենալով եւ զայն դգուելով. ի՛նչ անակնկալ:

Այս խօսքերուն վրայ՝ Լուսի սկսաւ հեծկլտալ. տիկին Մելքոնեան՝ այս յուզման պատճառն շահասիրութեան վերադրելով, փոքր ինչ զգուանք զգաց Լուսիէն. ուրեմն այս աղջիկին զոր այնքա՛ն ազնիւ ու անշահախնդիր կը նկատէր, ուրեմն այն ալ . . . բայց բարեսիրտ տիկինը չհասաւ զաղափարն վերջացնելու. Լուսի գլուխը վերցուց եւ ջանալով արտասուքը զըսպել, ցաւազին գոչեց.

— Տիկին Մելքոնեան, դեռ քիչ մ'առաջ կը ցաւէի որ թոռն մեծ հօր այնքա՛ն վիշտ պատճառելով՝ անոր օրհնութենէն զրկուեր էր: Բայց հիմա . . . մտածել թէ այնքա՛ն աշխատութեան եւ յոգնութեան արդիւնք եղող մեծ հօր հարստութիւնն այն ըմբոստ անարժանին պիտի փոխանցի: Չկարծէք որ շահամուլ եմ, ո՛հ ոչ:

Չեմ ցաւիր որ ամեն բան ինձ կտակած չէ, ինչպէս որ ինք միշտ կ'ըսէր, որովհետեւ իրաւունք չունիմ չնչին մաս մ'իսկ պահանջելու: Միթէ արդէն չա՛տ, չա՛տ մեծ բարիք մը չըրի՞ն ինձ թէ մամիկն եւ թէ Սիօն աղան, զիս՝ անտէրունջ որբուհի մը իրենց տունը պատսպարելով, իրենց զաւկին պէս սիրելով ու խնամելով, լաւ կրթութեամբ մ'օժտեցին զիս, որով այժմ կարող եմ ապրուստս ճարել: Ասկէ աւելի պահանջողն ապերախտին մեծը կ'ըլլայ: Բայց ինչո՞ւ, ա՛խ ինչո՞ւ. Սիօն աղա իր ստացուածքն գոնէ բարեգործական հաստատութիւններու չկտակէր, որպէսզի իր այնքա՛ն տքնութեանց պտուղն այն ապերախտ անարժանին ձեռքը չանցնէր, յարեց նորէն հեծկլտալով:

Տիկին Մելքոնեանի սիրտն հանգչեցաւ իմանալով իր կարծեաց սխալ լինելն. Լուսիի վրայ ունեցած համարումն, չէ թէ միայն փոխուելու պէտք չունէր, այլ աւելի խոր կ'արմատանար իր մտքին մէջ: Սակայն միւս կողմէն ալ՝ Յովհաննէսի մայրը՝ սաստիկ կը բարկանար Սիօն աղաի դէմ որ Գարեգինի մասին այնքան աննպատակ զաղափար մը կազմել տուած էր Լուսիին. ուստի ջանաց նորատի աղջկան այդ համազուանքով ջնջել, Գարեգինն ու իր վարձուքը ճշմարիտ գոյներովը նկարագրելով: Բայց ի դուր: Լուսիի համազուանք չափազանց հաստատ էր, այնքան հաստատ որ կը զարմանար իւրովի թէ տիկին Մելքոնեան այդ մասին գողափարակից չէր իրեն . . . :

Այս խօսակցութեան պահուն՝ Տիկին Մելքոնեան յանկարծ յիշեց թէ Լուսի չպիտի կրնար այլևս մնալ

այս տան մէջ, որու համար օտարունհի մը դարձած էր. ուրիշ տեղ փոխադրուիլ պէտք էր . . . նոյն իրիկունն էսկ . . . այո՛, բայց ո՞ւր, բնականաբար նախ իր տունը յիշեց, բայց խակոյն հասկցաւ թէ անկարելի էր այդ: Ինք աղջիկ չունէր, առանձին կ'ապրէր իր կրտսեր եւ գեռ ամուրի Յովհաննէս որդւոյն հետ: Այս վերջինը Իզմիրի հայ երիտասարդներուն մէջ՝ լաւագոյն փեսացուներէն մին էր. ամենեւին ձեւ չէր առնել որ Լուսիի պէս գեղեցիկ նորատի աղջիկ մ'իւր տունն տանէր: Մանաւանդ որ ժողովրդին մէջ՝ չար լեզուներն պակաս չէին, անոնք շուտով «բաներ» կը ձեւէին կը կարէին: Բայց ուրիշ ո՞ւր կրնար տանել . . . : Ի՞նչ դժբաղդութիւն որ ո՛չ Արգարեանները եւ ո՛չ Լուսիի ծնողքն աղգական ունէին Իզմիրի մէջ:

Լուսիի ձայնն զինք իր խորհրդածութենէն սթափեցուց:

— Տիկին Մելքոնեան, կըսէր նէ:

— Համմէ դաւա՛կս, պատասխանեց Յովհաննէսի մայրն:

— Չեմ կարող այս զիշեր հոս մնալ, ըսաւ Լուսի կարմրելով, արդեօք կը ճանչէ՞ք մէկն որու տունը կարենայի բնակիլ, մինչեւ դործ մը գտնելաւ:

— Այո՛, Լուսի, ես ալ ճիշդ այդ բանին վրայ կը մտածէի. միտքս ի՞նչ եկաւ, դիտե՞ա՛: Դ՛շտոյ քոյրս կը ճանչես, այնպէս չէ՞. տիկին Կարապետեանն յարեց, ամենելով որ Լուսի բոլորովին վստահ չէր երեւեր:

— Ո՛հ այո՛, պատասխանեց այս վերջինը, մակա՛նունը լսելուն պէս:

— Լաւ ուրե՛մն, վրայ բերաւ տիկին Մելքոնեան. գիտես արդէն որ այրի է, բոլոր դաւակներն ամուսնացած են, եւ ինք փոքր տուն մ'ունի եկեղեցւոյ փողոցն ուր կը բնակի:

— Կ'ըսէք որ անո՞ր տունը երթամ, գոնէ առժա՛մապէս, հարցուց Լուսի:

— Այո՛, դաւակա՛ ամենէ յարմար տեղն այն կը թուի ըլլալ քեզ համար, այսինքն եթէ ուզես:

— Ե՞ս, անշուշտ. բայց գուցէ տիկին Կարապետեան զիս չուզէ . . . :

— Քեզ չուզէ՞. Լուսի, ի՞նչ տեսակ գաղափարներ են ատոնք, ընդմիջեց տիկին Մելքոնեան: Քեզ ապա՛հովելու համար հիմա՛ սպասուհիին միջոցաւ քրոջս լուր զրկենք որ դայ, որպէսզի անոր հետ խորհրդակցինք: Մինչեւ անոր դալը՝ մենք գիրքերդ ու լաթերդ կը ծրարենք. եկուր նայի՛մ:

Տիկին Մելքոնեանի ըսածին պէս եղաւ. երկու ժամ անցած չէին դեռ, երբ ինքն ու Լուսի գոց կառքի մը մէջ նստած՝ դէպի տիկին Կարապետեանի տունը կը զիմէին ուր Լուսի սիրով ընդունուեցաւ:

Տիկին Մելքոնեան այդ զիշերն հոն անցուց. երբ՝ հետեւեալ առաւօտուն մեկնեցաւ իր տունը դառնալու համար, Լուսի՛ յուզուած շեշտերով յայտնեց իր խորին շնորհակալութիւնը, ըսելով թէ երբէք չպիտի կարողանար հասկցնել իրեն թէ որքա՛ն երախտապարտ էր անոր ամեն ըրածներուն փոխարէն: Ապա խընդրեց որ զինքը յիշէ եթէ երբէք լսէ որ վարժուհիի մը պէտքը կ'զգացուի:

ԺԲ.

ԼՈՒՍԻ՝ տիկին Կարապետեանի տունը փոխադրուած էր քսան չորս ժամէ ի վեր:

Տիկին Մելքոնեան՝ որ Սիօն աղաի հիւանդացած օրէն ի վեր տունէն բացակայ էր, այդ օրը վերադառնալով՝ կարգ մը յետաձգուած տնական գործեր գտաւ զորս անպատճառ կարգադրել պէտք էր: Սմբողջ օրն ոտքի վրայ անցնելէ յետոյ, իրիկուան դէմ յողնած՝ նստեր էր բազմոցին անկիւնը, երբ յանկարծ՝ փողոցին դուռը զարնուեցաւ: Սպասուհին բանալու վազեց եւ սրահն այցելու մը մտցուց. տիկին Մելքոնեան՝ սեղանատան բազմոցին անկիւնէն զերազանցապէս հագուած տիկին մը նշմարեց. բայց աչքերը շատ տկար լինելով, չկրցաւ ճանչել զայն:

«Տիկին Յովնանեանն ըլլալու է, հագուածն դատելով», ըսաւ իւրովի, եւ իրօք չէր սխալած:

Տան տիրուհին սրահ մտնելէ, այցելուին ձեռքը սեղմելէ եւ նստելէ յետոյ, երկու տիկիններն՝ որպիսութեանց սովորական բանաձեւն փոփոխալ սկսան:

— Ինչպէ՞ս էք, տիկին Յովնանեան, Պողոս աղան, ձեր զաւակներն, ամենն ալ աղէ՞կ են:

— Շատ աղէ՛կ, շնորհակալ եմ, յատուկ բարեւ

ունին: Ինչպէ՞ս էք, աղէկ էք, մասաւ Մելքոնեան, մուսիւ Յովնանէսը աղէ՞կ է, ձեր դուրսի որդին, ձեր հարսն ու թոռերն ամենն ալ աղէ՞կ են:

— Շատ աղէկ են, շնորհակալ եմ, ամեն հարցնողներուն մասնաւոր բարեւներ ունին:

Այս անհրաժեշտ բանաձեւերը փոխանակելէ ետք, (որոց կատարման ժամանակ՝ թէ տանտիկինն եւ թէ հիւրը նոյնքան անհրաժեշտ գլխի խոնարհումներ, ժրպիտներ, եւ կողմնակի ակնարկներ ձեւացուցին) տիկին Յովնանեան սկսաւ խօսիլ, շատ սուր եւ բարձրաձիչ ձայնով մը՝ որ զարմանալի հակապատկեր մը կը կազմէր քիչ մ'առաջ հազիւ լսելի փոփոսութիւն հետ: Խօսակցութեան նիւթը բնականաբար օրուան խնդիրն էր, այսինքն Լուսիի անպաշտպան մնալն Սիօն աղաի մահուամբ, անոր հիւանդութիւնն եւ վերջապէս անոր կեանքին համառօտ կրկնութիւնն, բան մը չմոռնալով՝ ո՛չ Աւստրիական շոգենաւի մէջ ծնիլն, ո՛չ Իզմիր հաստատուիլն, ո՛չ որդւոյն ամուսնութիւնն եւ ո՛չ անոր ու հարսին մահը: Գարեզինի տուած դաստիարակութիւնն եւ անոր հետ ունեցած զժտութիւնն, վաղեմի բարեկամութիւնը Սեթեան Կարապետ աղաի հետ, որու թոռը Լուսին՝ որը մնալէ ետք՝ իր քովն առած էր. Հաճի Հոփսիմէի հիւանդութիւնն ու մահը. Լուսիի առած կրթութիւնն եւ վերջ ի վերջոյ նորէն Սիօն աղաի անհողութիւնը Լուսիի մասին: Իսկ տիկին Մելքոնեանի՝ Արգարեան բնտանիքին ըրած ծառայութիւններն եւ թնեցողութիւնը բարձրացնելու աստիճան գովեց:

Տիկին Յովնանեան՝ կնային ճարպիկութիւնը պատկերացնող սմանդուկ քաղաքագէտ մ'էր որ հարմնցու աղջիկներու մայր ըլլալով, կ'ուզէր Յովնանէսի պէս փեսացու երիտասարդի մը մօրը հետ աղէկ անցնի, այսինքն դայն կրցածին չափ շատ շողոքորթել, անոր հաճելի ըլլալու համար: Բայց իր խօսակիցն իրմէ աւելի վարպետ բժրելով, շատ լաւ կը հասկնար դիմացինին՝ գաղտնի նպատակն: Տիկին Յովնանեանի շողոքորթութիւններն եւ անոր մետաքսեայ թաշկիւնակին ծանր բոյրը մանաւանդ՝ գլխի ցաւ կուտային խեղճ տանտիրուհուն որ հիւրին երկար բարակ պատմութիւններուն ատեն ատեն լակոնական պատասխան մը կուտար, ջանալով զսպել իր աստիճանաբար սաստկացող անհամբերութիւնն:

Տիկին Յովնանեան վերջապէս լուց փքոցի նման հեւալով իր անընդմիջական շաղակրատութենէն: Մետաքսեայ թաշկիւնակը դէմքին կը կոխէր, իբր թէ քրտինքը սրբելու պատրուակաւ եւ խօսակցին հաւատացնելու համար թէ քրտինքէն զատ ուրիշ օտար նիւթ մը չկար դէմքին վրայ . . . բայց իրօք՝ երկիւղի մէջ էր որ քրտինքը սրբելու ատեն ուրիշ բան մ'ալ զոր կ'զգուշանան սրբելու իր դասակարգի կիները, միասին թաշկիւնակին վրայ չեղնէ: Այս կարեւոր գործը յաջողապէս աւարտելէ ետք՝ սկսաւ վերստին խօսիլ բայց Սիօն աղաի խնդիրն սպառած ըլլալով, իր աղջիկներուն վրայ դարձուց խօսակցութիւնն, յայտնելով թէ մտադիր էր վարժուհի մը բռնել անոնց համար, թէեւ յարմար մէկը դեռ գտած չէր:

— Իրա՞ւ . . . ըսաւ տիկին Մեղքոնեան ուշաբրելով, աղէ՛կ կ'ընէք. տան մէջ սորվելն միշտ դպրոցէն աղէկ է: Օրիորդ մը կը ճանչեմ, յարեց վարանելով, որ յարմար կը թուի ինձ ձեզ համար . . . :

— Իրա՛ւ կ'ըսէք, սիրելի մասաւ, ընդմիջեց Տիկին Յովնանեան. որքա՛ն երախտապարտ պիտի ըլլամ ձեզ, եթէ յաջողեք զիս այս հոգէն ազատելու: Ինչպէս որ արդէն դիտէք, զաւակներս շատ սիրելուս, չեմ ուզեր առջի եկողին յանձնել:

— Սակայն յիշեալ օրիորդին անունն անգամ դեռ չէք զիտեր, զիտել տուաւ տիկին Մեղքոնեան առանց կարենալու ժպիտ մը զսպել:

— Ո՛հ սիրելի մասաւ, անունն ի՞նչ կարեւորութիւն ունի, միթէ ձեր յանձնարարութիւնը կատարեալ երաշխաւորութիւն մը չէ՞, գոչեց միւսը կոտորուելով: Կրնա՞ք արդեօք, թէ որ ձեզ ծանրութիւն չըլլար, այդ վարժուհուն իմաց տալ որ վաղը առաւօտուն ժամը տասն մէկին գայ, ինձ հետ անգամ մը տեսնուի:

— Որովհետեւ Լուսի . . . Օրիորդ Աեթեան ձեր տունը չգիտեր, ես անձամբ կ'առաջնորդեմ, պատասխանեց տիկին Մեղքոնեան, որու հանդարտ եւ աղնիւ ձեւերն իր այցելուին աղմկալի ձայնին ու անընդհատ շարժումներուն հետ զարմանալի հակապակեր մը կը կազմէին:

— Այդ վարժուհին մասնուագեղ Աեթեա՞նն է ուրեմն՝ ինչ՞դ աղջիկ, մտքէն կ'անցնէ՞ր որ այսպէս . . . :

Այդ միջոցին՝ Յովնանէսի վերադարձն շատախօս տիկնոջ խօսքն ընդմիջեց, որովհետեւ չէր ուզեր փե-

սայացու երիտասարդի մ'անջեւ իր աղջիկներէն դատ ուրիշ աղջիկի վրայ խօսելու պարսպ սեղն ի՞նչ հարկ միտքը բան ձգել: Իսկ խեղճ տիկին Մեղքոնեան սիւփանքի հառաչ մ'արձակեց. խօսակցութեան նիւթը վերջապէ՛ս փոխուեր էր: Տիկին Յովնանեան պահ մը յետոյ կը մեկնէր:

Այցելուն մեկնելուն պէս, Յովնանէսի մայրն փութաց սպասուհին կանչելու, սրահին պատուհանները գոցել տուաւ, ճրագը մարեց եւ վերջապէս սենեկին դուռը գոցելով, եկաւ գաւիթը բազմոցին անկիւնը նստաւ: Յովնանէս մօրը ոտքին աթոռ մը տալէ ետք, ճօճաթոռի մը վրայ նետուելով՝ ժպտագին ըսաւ.

— Ի՞նչ զարմանալի բնաւորութիւն ունին այս մեր քաղաքին կիները, մայրիկ իրենց լաւագոյն կահաւորուած սենեակն իրենց բնտանիքին համար գոց կը պահեն, բայց հիւր մը գալուն պէս, դայն իսկոյն հոն կը հրամցնեն, եւ անոր մեկնելէն ետքը, տան բնակիչները դուրս հանելով, իսկոյն կը գոցեն վերըստին: Միթէ այս սենեկին կարասիքը նոր շինել տուիլ ինձ որ միայն օտարները դայն վայելեն: Ընչմարի՛ս, մայրիկ, թէ որ առաջուց այսպէս ընելիքդ գուշակէի, այնչա՛փ ստակ չէի ծախսեր սրահդ նորէն կահաւորելու համար:

— Հիմա՛ կատակը մէկ քով ձգէ՛, ըսաւ մայրն անհամբերութեամբ, քեզ հետ կարեւոր խնդրոյ մը վրայօք խօսելիք ունիմ:

— Իրա՛ւ, շարունակեց որդին խնդալով. ի՞նչ վարպետ ես, մայրիկ, գիտե՞ս. բան մը գործիք չգալուն պէս, կ'ուզես իսկոյն խօսքը դարձնել, եւ . . . :

— Չէ, իրա՛ւ տղաս, կարեւոր բանի մը համար կ'ուզեմ քեզ հետ խորհրդակցելու ուստի խնդալդ եւ կատակներդ առ այժմ մէկ կողմ դիր եւ ըսելիքս մտիկ ըրէ, ընդմիջեց տիկին Մեղքոնեան դէպի որդին ծռելով: Իսկ նա՛ հասկնալով թէ խնդիրն իրօք կարեւոր է, մօրը մօտեցաւ եւ ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ, մինչ այս վերջինը կը բացատրէր իրեն՝ Լուսիի մասին եղած առաջարկն: Քանի մայրն իր պատմութեան մէջ կը յառաջանար, Յովնանէս աւելի վարանամիտ կ'երեւէր:

— Ի՞նչ կ'ըսես այս որոշմանս, հարցուց մայրն, երբ խօսքն աւարտուէ վերջ՝ Յովնանէս կարծիք չէր յայտնած տակաւին:

— Ի՞նչ ըսեմ, պատասխանեց երիտասարդն մտայոյ՝ պիտեղն ուրբելով. Ի՞նչ ըսեմ . . . Յովնանեանք չեն կարող Լուսիի յարմարիւ, երբէ՛ք . . . :

— Ես ալ գիտեմ այդ, ըսաւ մայրը. բայց գործ չունենալէն աւելի աղէկ չէ՞: Լուսի հպարտ աղջիկ մ'է. մեծ անհանգստութիւն մ'է իրեն համար իրբեւ մ'է. մեծ անհանգստութիւն մ'է իրեն համար իրբեւ հիւր մնալ Դշխոյ մօրաբրոջ տունը: Այս ալ փորձ մ'է միայն. քիչ մ'ատեն դաս տալով, անոնց հետ չպիտի պսակուի:

— Անշո՛ւշտ, մրմաց Յովնանէս՝ դեռ մտադբաղ. բայց չեմ կարծեր որ Գարեգին համամիտ ըլլայ այս մասին . . . :

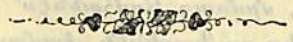
— Ի՞նչ ըսիր, հարցուց մայրն՝ որ անորոշակի լսեր էր հարեւրիս բառն, առանց սակայն հասկնալու թէ ո՞վ էր հարեւրիս չեղողն:

— Ո՛հ, ոչի՛նչ, պատասխանեց Յովհաննէս չփոթած եւ ամօթահար՝ որ մոռացկոտութեամբ այսպէս կէս բարձրածայն խորհեր էր. ապա կարելի եղածին չափ անհոգ ձեւով մը հարցուց.

— Ի՞նչ ըսի որ հասկցեր էիր, մայրիկ:

— Ըսածդ աղէկ չլսեցի. կարծեմ կ'ըսէիր թէ Լուսի չպիտի հաւանի Յովհաննէսինց դաս տալու. բայց այդ ի՛նչ այլանդակ դադարար է, տղաս. ես Լուսին քեզմէ աւելի աղէկ ճանչելու՝ ընդհակառակն վստահ եմ թէ՛ որ եւ է զբաղում մ'ուրախութեամբ կ'ընդունի:

— Ա՛հ . . . լա՛ւ ուրեմն, դիտել տուաւ Յովհաննէս, բան մ'ըսած ըլլալու համար, տեսնելով որ մայրը պատասխան մը կ'սպասէր. բայց ինք ներքուստ ուրախ էր որ նէ սխալ հասկցեր էր որդւոյն խօսքերն: Յովհաննէս որ եւ իցէ բան մը մօրմէն գաղտնի չէր պահեր երբէք. սակայն այս՝ իր գաղտնիքը չէր, այլ բարեկամինն. ուստի ինքզինքը պարտաւոր կը նկատէր զայն ո՛չ մէկուն, եւ ո՛չ իսկ մօրը հաղորդելու:



ԺԳ.

Հ Ե Տ Ե Ի Ե Ա Լ. առաւօտուն՝ տիկին Մելքոնեան տան դործերը կարգի դնելէ ետք՝ հագուեցաւ ու դընաց Լուսիի հաղորդելու տիկին Յովհաննէսին առաջարկն, որ մեծ ուրախութիւն պատճառեց դեռատի աղջկան: Ինչպէս որ Յովհաննէսի մայրն արդէն գուշակեր էր, Լուսի չէր ուզեր իբրեւ հիւր մնալ տիկին կարապետեանի տունն, ու հետեւաբար կը փափաքէր կարելի եղածին չափ շուտ՝ զբաղում մը գտնել, թէեւ չէր յուսացած որ իր փափաքն այսքա՛ն շուտ պիտի իրագործուէր:

Սուգի հագուստներն ու գլխարկն պատրաստ լինելով իսկոյն հագուեցաւ եւ տիկին Մելքոնեանի հետ ճամբայ ելաւ համակերպութեամբ:

Տիկին Յովհաննէսն Հայնոցի մեծ պողոտային ծայրը կը բնակէր. եկեղեցւոյ փողոցէն հոն երթալու համար՝ տիկին Մելքոնեան ու Լուսի պարտաւոր էին Կայաբանի փողոցին վարի մասէն ու ամբողջ պողոտայէն անցնիլ: Ինչպէս որ արդէն դիտենք՝ այդ երկու փողոցները շատ անցուդարձ ունենալով՝ իրենց բնակիչներուն կամ լաւ եւս բնակչուհիներուն ամենէ մեծ

հաճոյքն է առաւօտէն մինչեւ իրիկուն՝ իրենց պատուհաններէն՝ կամ (աւելի բարեբաղդները) պատըզգամներէն չհեռանալ, իրենց դրացիներն եւ անցորդները դիտելու եւ քննադատելու խիստ անմեղ նպատակաւ: Այդ առաւօտն ալ ընականաբար, ո՛չ մէկն իր թատէնչպակսելով, խակոյն դիտեցին թէ Լուսի տիկին Մեւքոնեանի ընկերակցութեամբ կ'անցնէր. հազիւ քանի մը քայլ հեռացած էին, որ բամբասանքի ծարաւ այս հոգիներն իրենց պատշգամներէն դուրս ծռելով, սկսան տունէ տուն խօսակցիլ, կամ լաւ եւս պուշտալ:

— Ի՞նչ անվայել բան. Սիօն աղաի մեռնելը հաղիւ երեք օր եղաւ, որ արդէն դուրս կ'ելնէ: Պիտի ըսես որ իրեն ազգականն անդամ չէր, բայց միթէ չէ՞ր վայելեր որ մինչեւ քառասունքը, կամ գոնէ եօթը սպասէր եւ ապա փողոց ելնէր:

— Որչա՛փ ալ մութ սեւեր հագեր է. ամենեւին հարկ չկար. եթէ այս ծերուկին համար անպատճառ սեւ հագնիլ կը փափաքէր, թող Տըլի-Տեօյլ հագնէր:

— Է՛հ, չե՞ս յիշեր, հաճի Հոփսիմէի մահէն ետքն ալ այս տեսակէն սեւեր հագաւ:

— Ի՞նչ անիմաստ բան. փոխանակ սեւերուն մէջ թաթխուելու, թո՛ղ քառասուն օր դուրս չելնէր. աւելի չնորճով բան ըրած կ'ըլլար: Իրեն այնքան չեմ՞ դարմանար, որքան տիկին Մեւքոնեանին. կը վայելէ՞ որ ինք, տարեքոտ՝ իբր թէ ամեն այդ սովորութիւններն գիացող կին մը, թողու որ Լուսի այսպիսի անչնորճ բան մ'ընէ ու անոր ընկերանայ իսկ:

— Ի՞նչ է գիտէք, նոր մօտսն է այս:

— Մօտա՞. ինչի՞ մօտա . . . :

— Այո՛, Եւրոպա այսպէս է եղեր. շատ մութ սեւեր կը հագնին, բայց իրենց հագուստն պատրաստ ըլլալուն պէս՝ դուրս կ'ելնեն եղեր:

— Ինձ չպիտի կլլեցնես որ այս աղջիկն այդ մօտսէն տեղեկութիւն ունէր. ծերուկը սաակներն իրեն չձգելուն պէս, անոր իրեն ըրած ամեն բարեքներն իսկոյն մոռցաւ, ու սիրտը պտոյտի ելնել ուզելով . . . :

— Շատ աղէկ, բայց այն ատեն այս սեւերն՝ ի՞նչ նշանակութիւն ունին:

— Որքա՛ն միամիտ ես, հոգիս. մարդս միայն ցաւելլո՞ւն համար սեւ կը հագնի: Միթէ չլսեցի՞ր որ քիչ օրէն Գարեգինը պիտի գայ. մեծ հօրը միակ ժառանգորդն ըլլալուն, ներկայութիւնը հոս անհրաժեշտ է եղեր: Ասկէ զատ՝ ինք դուրսն, այն զացած տեղը, բաւական ստակ վաստկեր է: Մինչեւ հիմա — տասը տարուան մէջ — մեծցած է անշուշտ. կարծես որ այն չուղուելի՞ք փեսացու մ'է: Լուսին ալ անանկ միամիտ մի կարծեր, հասկցածդ չէ՞ այս սուգի լաթերն հագնելով՝ զայն չողորբութել կ'ուզէ. վառաչա րու:

Խե՛ղճ Լուսի այս գայթակղական խօսքերուն բուրրովն անգիտակ, նոյն պահուն հասնելով Տիկին Յովնանեանի դրան առջեւ՝ սրտի տրոփիւն մը զգաց զոր չէր կարող արգիլել: Բայց խորհելու ժամանակ չունէր. տիկին Մեւքոնեան զանգակն արդէն քաշեր էր: Դուրը բացող սպասուհին զիրենք գաւթէն միջակ մեծութեամբ սրահ մը մտցուց:

Բաւական ժամանակ անցաւ մինչեւ տան տիրուն-
ւոյն երեւելին. վերջապէս՝ սանդուղին վրայ ծանր եւ
աղմկալի քայլափոխներ լսուեցան, սրահին դուռը
բացուեցաւ եւ տիկին Յովնանեան սիգապանծ ներս
մտաւ: Նորեկներուն ձեռքերը սեղմելէ ետք, Լուսին
մատնանիչ ընելով իր բռնազբօսիկ ձայնով հարցուց.

— Ա՞յս է արդեօք օրիորդ Սեթեանն:

Յովնանէսի մայրն զայն հաստատելէ ու տիկին
Յովնանեանը Լուսիի ներկայացնելէ ետք՝ երեքն ալ
նստան, եւ որպիսութեանց սովորական ձեւակերպու-
թիւններն սկսան: Մինչդեռ երկու տիկիններն զա-
նոնք փոխանակելու վրայ էին, Լուսի ժամանակ ու-
նեցաւ տանտիրունին դիտելու: Այս վերջինը բաց
կապոյտ սենեկազգեստ մը հագած էր, ճերմակ ժան-
եակներով զարդարուած. մատերը բազմաթիւ մատա-
նիներով ծածկուած էին եւ ականջներէն աղամանդեայ
խոշոր օղեր կախուած: Հարկ չկայ ըսել թէ դէմքին
չպարն մամաւորապէս խնամուած երեւոյթ մ'ունէր:
Մատերը նշանակիչ դիւմամբ կը շարժէր, դիմացինին
ուշադրութիւնն իր մատանիներուն վրայ դարձնելու
համար:

Խնդճ տիկինը կարծէր թէ հարուստ եւ միանգա-
մայն ազնիւ տիկնոջ մը տպաւորութիւնն կ'ընէր Լու-
սիի վրայ. մինչդեռ այս վերջինը՝ զայն քանի մը վայր-
կեան զարմանահար դիտելէ ետք, սա եզրակացու-
թեան յանգեցաւ թէ շատ դուրսիկ եւ չտես կնոջ մը
գերազանց տիպարն ունէր իր առջեւ:

Երբ երկու տիկիններն իրենց քաղաքավարական

պարտքերը կատարեցին, տիկին Յովնանեան Լուսիի
դռնալուով «ինչպէ՞ս էք, մասնուագե՞ր» մը փափաց:

— Շատ աղէկ, շնորհակալ եմ, պատասխանեց Լու-
սի իր սովորական ձայնով:

Տիկին Մեղքոնեան զարմանահար՝ ակնարկ մը նե-
տեց Լուսիի. — միթէ կարելի՞ էր այդ խօսքն այդչա՞փ
բարձր զրուցել . . . —

Իսկ տիկին Յովնանեան չսպասելով որ Լուսի իր
որպիսութիւնն հարցնէ, «շատ աղէկ շնորհակալ եմ»
մը փափաց: Այս անգամ զարմացողն Լուսին էր. —
այս տիկինն ի՞նչ բանի շատ աղէկ կ'ըսէր եւ ինչէ՞ն
շնորհակալ կ'ըլլար: — Լուսի իրաւունք ունէր զար-
մանալու. շատ քիչ կիներու եւ աղջիկներու հետ տե-
սակցած ըլլալուն, Իզմիրցի իգական սեռին հաստա-
տած ու միայն անոր յատուկ այդ ծիծաղելի կարգու-
ձեւին բոլորովին անգիտակ էր:

Ինչպէ՞ս պատահած էր այդ. միթէ Լուսի վանա-
կա՞ն կեանք մը վարեր էր, ընաւ մարդու երես չտես-
նելով: Ամենեւին, սակայն հօրը հետ ապրած ժամա-
նակ, նա այրի ըլլալուն, տիկին Հոսիսիմէէ զա-
ուրիչ կին չէր զար իրենց տունը: Արգարեանեանց քով
երթալէ վերջ՝ մամիկին ողջ եղած ատենն, իբրեւ-
դպրոցական՝ սրահը կը մտնէր միայն երբ հիւրի մը
ձեռքը համբուրելու համար ներս կանչուէր: Իսկ մա-
միկին մահէն յետոյ, երբ Լուսի մեծնալով աղջիկի
կարգ անցնելու կ'սկսէր, այրեր միայն կուգային Սիճն
աղաի հետ տեսնուելու, եւ անոնք չէին դիտեր կիներու
յատուկ այդ փափուկ ձեւերն: Լուսի շարունակե՞ր էր

իր դասընկերներէն մի քանիին հետ տեսակցելու ասկայն անոնց ու տիկին Մեղքոնեանի հետ ընտանի լինելով՝ այս արարողութիւնը գործադրելու առիթ չէր ունեցած :

Տիկին Մեղքոնեան այս բոլոր պարագաներն յիշելէ ետք՝ ներքեց Լուսիի քաղաքավարութեան ենթադրեալ պակասութեան, բոլորովին անգիտակ լինելով թէ՛ իրենց հաստատած ու գործադրած քաղաքավարական ըսուած ձեւերն ծիծաղելի էին եւ Լուսիի ընտանի ձայնն ու ձեւերն ճշմարիտ քաղաքավարութեան արտայայտութիւն :

Մինչդեռ տիկին Մեղքոնեան այսպէս կը խորհէր, տան տիրուհին սկսեր էր իր սուր, բարձրաձիչ ձայնովն խօսիլ Լուսիի խօսակցութեան նիւթն ընտանի նաքար իր գաւակներն էին :

— Ինչպէս որ արդէն լսած պիտի ըլլաք, երեք աղջիկ ու մէկ հատիկ մանչ ունիմ. ամենն ալ շատ արթուն եւ ուշիմ են : Արշամը Բրօքսիակս կը դրկեմ, Մալվինաս ալ Տալ Սը տիօնեկոնն գացած եւ ֆուրսեկ ելած է : Գուր ուրեմն միայն երկու պղտիկներն պիտի ունենաք, որոնց ֆրանսերէն եւ անգլիերէն դաս պիտի աւանդէք : Արդէն բաւական յոռաձայցած են այդ լեզուներուն մէջ. կը յուսամ որ պիտի կարողանաք շարունակել, ըսաւ տիկին Յովնանեան՝ որ իր սովորական ձեռքներումներուն զիջում ընողի մը ձեւերն կը միացնէր Լուսիի հետ խօսակցած ատեն :

— Այո՛, տիկին, կը յուսամ, քանի որ այդ լեզուներն իմիսիս չափ գիտեմ. թէ ո՛չ, ինչպէ՞ս ելնէի զա-

նոնք դասախօսելու, դիտել տուաւ Լուսի որ չէր կարող թեթեւ ժպիտ մ'արգելիլ :

— Լա՛ւ ուրեմն : Հայերէնն մուսիս Մատթէոսեանէն կ'առնեն. զինք կը ճանչէ՞ք :

— Անշուշտ տիկին, դասատուս էր :

— Ա՛հ, չճանչցող չկայ. հայերէն ամենէ աղէկ գիտցողն այն է. դաւակներս շատ սիրելուս՝ կ'ուզեմ որ միշտ ամենէ ընտիր դասատուներէն օգտուին : Ձեր աշակերտուհիներուն հետ հայերէն խօսելու բնաւ պէտք չունիք, միշտ ֆրանսերէն եւ անգլիերէն, որպէս զի քրտիկ ունենան. զխաւորն այն է : Կը մտածեմ որ օրն երկու ժամ դաս կը բաւէ, մէկ ժամ ֆրանսերէն եւ մէկ ժամ անգլիերէն, քանի որ երկու հոգի են, իւրաքանչիւրն ամեն մէկ լեզուով կէս ժամ զբաղած պիտի ըլլայ : Թէ որ ժամ մ'ալ խօսիլ երեսուրտն ընէք, գէշ չէ, անոր Մալվինաս ալ կրնայ մասնակցիլ :

— Ծառ լաւ, ըսաւ Լուսի որ զարմանահար կը մնար այս տիկինջ տարօրինակ դաղափարներուն առջեւ. շատ լաւ քանի որ այդպէս կ'ուզէք :

— Հիմա ձեր աշակերտուհիները ներկայացնեմ ձեզ, գոչեց տիկին Յովնանեան ոտքի ելնելով եւ սըրահին դուռը բանալով. քանի մ'անգամ . Մարիսպուռայէ յետոյ, դուռը բացող սպասուհին երեւցաւ ու հրաման ընդունեց օրիորդներն կանչելու :

Օրիորդներն՝ որոնցմէ մին տասնեկինն եւ միւսն տասն երեք տարեկան կային, դէմքով ու ձեւով շատ կը նմանէին իրենց մօրը. իրենց ունեցած միակ առաւելութիւնն դէմքի մաքրութիւնն էր, որ թէեւ կրրա-

սերին համար իր տարիքին բերմամբ ընական, սակայն մեծին համար շատ գովելի յատկութիւն մ'էր:

— Ասոնք երբէք դպրոց գացած չեն, մասնաւորապէս, ըսաւ տիկին Յովնանեան, միշտ սուսը դաս առած են: Մալվինաս Տամ սր Սիօններուն բով իրաւ է որ ընտիր կըթութիւն մ'առաւ, սակայն երթեւեկութենէն եւ կերակուրներու տեսակներէն շատ կը նեղուէր. ուստի չուղեցի այս պղտիկները հոն դրկել, եւ այս սխրիմէն շատ աւելի գոհ մնացի: Հիմա, յարեց խընդալով ու կոտորուելով, գինին խօսքն ընէինք անդամ մը:

— Այո՛, ըսաւ տիկին Մեղքոնեան՝ որու սիրտը կը թափէին այս երկար բարակ խօսքերն ու մեծարանութիւններն:

— Մասնաւորապէս աշխատութեան արժէքն մէկ Գաղղիական է. բայց քանի որ դուք կը յանձնարարէք զայն, սիրելի մասաւ, պատրաստ եմ ի շնորհուկս ձեր, մէկ Օսմանեան ոսկի վճարել, ըսաւ տիկին Յովնանեան, վեհանձնական առաջարկ մ'ընողի ձեւերն առնելով:

Լուսի դարմացման ակնարկ մը նետեց անոր. իսկ տիկին Մեղքոնեան՝ չի կարենալով հանդուրժել, քաղաքալարութեամբ գիտել տուաւ թէ այդ գնահատութիւնը շատ չնչին կը թուէր իրեն:

— Բայց սովորական գինն այդ է, պատասխանեց տան տիրուհին պաղութեամբ: Միշտ վարժապետներ, վարժուհիներ գործածելուս, այդ տեսակ բաներուն տեղեակ եմ: Միայն մուսիու Մատթէոսեան եւ մաս-

մուսիկի Գարինկըր, դաշնակի վարժուհին, աւելի սուղ են:

— Այդ օրերդին առած գումարին ի՞նչ ըլլալը չեմ գիտեր, սակայն ուրիշ դասերու մասին կրնամ ըսել թէ բաւական տեղեակ եմ, պատասխանեց Յովնաննէսի մայրը. կարծեմ որ՝ չէ թէ օրն երեք ժամ, այլ շաբաթն երեք ժամ դաս սուսող վարժուհի մը մէկ Օսմանեան ոսկի կ'առնէ:

— Այո՛, սիրելի մատամ, անշուշտ. սակայն օտարները միայն, հայերն երբէ՛ք:

Յեղճ Լուսի այս խօսակցութենէն սաստիկ կը նեղուէր, մանաւանդ որ իր երկու ապագայ աշակերտուհիներն եւ անոնց մօր ակնարկներն իր վրայ սեւեւած կ'զգար. կը փախաքէր վերջ տալ անոր, սակայն զայն ընդմիջելու ճարը չկար: Երկու տիկինները բաւական ատեն՝ թէեւ միշտ քաղաքալարութեամբ վիճարանէլէ ետք, տանտիրուհին վերջապէս յիշեց թէ իր դիմացինը Յովնաննէսի մայրն էր, զոր միշտ կըրցածին չափ կը շողոքորթէր, ուստի շատ մեծ դժուարութեամբ կէս ոսկի եւս աւելցուց:

Տիկին Մեղքոնեանի եւ Լուսիի վրայ զգուանք մը եկաւ այս շահամոլ տիկինոյ մասին, նկատելով որ ուսուցչի բարոյական պաշտօնը գործաւորներու կողմ աշխատութեան հետ բաղդատելու եւ մինչեւ իսկ անոնցմէ նուազ գնահատելու ստորին զիտաւորութիւնն ունէր. մինչդեռ այս տեսակ զձուձ սակարկութիւններով պարզապէս ցոյց կուտար թէ բարոյական բարձր աշխատութիւն մը արժանապէս գնահատել չէր

գիտեր: Այսպիսի մայրեր չարաչար կը տուժեն՝ զըրկելով դաստիարակն իր արժանաւոր վարձքէն: Բայց տիկին Յովնանեանի բուն նպատակն, ինչպէս որ պետի տեսնուի, իր դաւակներուն ճշմարիտ կրթութիւն մը տալ չէր, այլ արտաքին սին փայլ մը, տեսակ մը վերնիճ, որով անոնք ապագային պիտի փայլէին մեր ապականեալ ընկերութեան մէջ՝ երիտասարդաց աչքերն հրապուրելով .

Գուռը յանկարծ բացուելով՝ ներս մտաւ անդրանիկ օրիորդ Յովնանեան որ իր նոր հրագոյն հազուատով եւ նորաձեւութեան թերթին ցոյց տուած ամենէ վերջին մաղի յարդարանքով, այդ միջոցին ինքզինքն անդիմադրելի կը կարծէր: Տիկին Մեղքոնեանն իրեն յատուկ՝ շնորհալի կարծած ձեւովը բարեւելէ ետք, Լուսիի ներկայացուելով՝ հաճեցաւ կէս արհամարհոտ շեշտով մ'այս վերջինին հետ քանի մը խօսք փոխանակել. յետոյ՝ բոլոր ուշադրութիւնը տիկին Մեղքոնեանի դարձուց: Այս վերջինը քանի մը վայրկեան ետք՝ ոտքի ելաւ.

— Ուրեմն, ըսաւ տիկին Յովնանեան ժպտագին, մինչդեռ Լուսի մնաք բարով կ'ըսէր, ուրեմն սիրելի մասնուագիչ, երկուշարթի կրնաք դասերն սկսիլ, այնպէս չէ՞:

— Ո՛չ այդ պայմաններով, տիկին, ինձ համար անկարելի է, մըմռաց Լուսի ամօթահար կարմրելով:

— Ի՞նչ գին առաջարկեցիր, մայրիկ, հարցուց Մալվինա իրեն յատուկ՝ եղանակաւոր ձայնով:

— Մէկ ու կէս Օսմանեան ոսկի ըսեր էի, բայց

քանի որ մասաւ Մեղքոնեանն է մասնուագիչը ներկայացնողն եւ ես ալ այնպիսի մայր մ'եմ որ դաւակներու կրթութեան համար բան մը չեմ խնայեր, ու մասնուագիչին գովեստն ալ իրբեւ վստահելի աղջիկ մը լսած եմ . . . լաւ ուրեմն . . . կը հաւանիմ երկու Օսմանեան ոսկի տալու ամիսն, յարեց մայրը եւ կարծեա թէ բառերը բերձէն դժուարութեամբ կ'ելնէին:

Լուսի խկոյն հաւանեցաւ, որպէսզի խօսքն ալ աւելի չերկարի, եւ քանի մը վայրկեան յետոյ՝ տիկին Մեղքոնեանի ընկերակցութեամբ նորէն փողոցն ելաւ:

Գուռը հազիւ դոցուեր էր իրենց կտեւէն, որ տիկին Յովնանեան իր աղջիկներուն դառնալով ու ձեռքերն ուրախութեամբ չփելով ըսաւ.

— Վերջապէ՛ս աղէկ գինով լմնցուցինք, աղջիկներ. եւ մասաւ Մեղքոնեանի վրայ ալ վեհանձն եւ միանգամայն եփոնուլ տիկնոջ մը տպաւորութիւնն ըրի . . . :

Այս ազնիւ տիկինը դեռ երկար բարակ խօսեցաւ իր սիրուն աղջիկներուն հետ այս նիւթին վրայ, մինչդեռ տիկին Մեղքոնեան Լուսիի հետ քրոջը տունը հասնելով, զարմանահար կը դռչէր:

— Ես այս կնոջ ագահութիւնն եւ ժլատութիւնը լսած էի, բայց այս աստիճան չէի կարծեր . . .

Ահա այսպէս էր որ զԼուսի Յովնանեանենց հետ գտանք Հոկտեմբերի այն գեղեցիկ առաւօտն, երբ Գօրտէլիօ կ'երթային՝ տիկին Յովնանեանի քրոջը տունը օր մ'անցնելու համար:

ԺԳ.

Մ Ի ն Չ Գ Ե Ռ Լ Լ Ե Ի Ի կեանքն քանի մը տարուան մէջ այսքա՛ն գանազան փոփոխութիւններ կը կրէր, ի՞նչ կ'ընէր Գարեգին: Մանչէսթը՞ր մնացեր էր արդեօք տեսանք արդէն որ Իզմիր չէր: Ո՛չ Մանչէսթըր կը գտնուէր, ո՛չ Իզմիր . . . բայց լաւագոյն է, իր գտնուած տեղն յայտնելէ առաջ, պատմել թէ ինչպէ՞ս պարագաներու բերմամբ, զորս ընականաբար չկրցած էր նախատեսել, իր կեանքն եւս անակնկալ ընթացք մ'առեր էր, որ իր երազածէն բոլորովին տարբեր էր:

Գոյժն իմացած օրուան յաջորդող առաւօտուն՝ երբ այն ծանր՝ կապարի նման քունէն արթնցաւ, գաղափարները չփոթ եւ գլուխը յետին ծայր յողնած զգաց: Մեքենաբար ելաւ անկողնէն, լուացուեցաւ ու հագուեցաւ, բայց երբ կարգն եկաւ իր առաւօտեան աղօթքն ընելու, աչերը վերստին արտասուօք լեցուեցան . . . մօտակայ աթոռի մը վրայ նետուելով՝ սկսաւ հեծկլտալ: Իր առանձնութիւնն այդ միջոցին՝ սփռփանք մ'էր իրեն համար, կրնար ազատօրէն անձնատուր ըլլալ իր վշտին ու զգացումներուն: Վհատու-

թիւնը սկսած էր սարդիլ իր սրտին խորը միթէ իդերե՞ րե՞ ւ պիտի ելնէին այսքա՛ն աշխատանք եւ նեղութիւն . . . մինչեւ ցարդ ըրած խորհուրդներն, տեսած երազներն որո՞ւ համար էին . . . որո՞ւ համար պիտի աշխատէր այժմ քանի որ այլեւս մամիկ չկար . . . :

«Ա՛հ, կ'ըսէր խեղճ Գարեգին, գոնէ հոս չգայի, իրմէ՛ չբաժնուէի, եւ իր այս վերջի տարիները քովն անցնելով զայն վայելէի . . . :»

Գարեգին չէր կարող վարժուիլ սա գաղափարին թէ՛ իր սիրելի մամիկէն խապաւ բաժնուած էր այս աշխարհի վրայ . . . կարօտ մը՝ անհուն եւ անդիմազրելի, արթնցեր էր իր սրտին խորը, հզօր փափաք մը միայն գոնէ անգամ մ'եւս տեսնելու . . . :

Յանկարծ յիշեց մամիկին պատկերն զոր քանի մը ամիս առաջ ընդուներ էր: Առջի տարին՝ հանգուցեալը տիկին Մելքոնեանի եւ Յովհաննէսի յորդորանաց վըրայ՝ շատ խորհելէ ետք, առաջին անգամ ըլլալով վերջապէս որոշեր էր լուսանկարը քաշել տալ, զայն իբրև անակնկալ Գարեգինի զրկելու համար: Դիւրին է երեւակայել երիտասարդին զգացած ուրախութիւնն զայն ընդունած ատեն: Իսկ այժմ՝ կը յուսար սփռփանք գտնել եւ կարօտն առնել իր սիրելի մամիկն գոնէ պատկերի մէջ տեսնելով ուստի անապարանօք բանալով իր պայուսակն, թղթապանակ մը հանեց՝ որու մէջ խնամօք զետեղուած էր մամիկին պատկերը: Բայց տեսնելուն պէս իր սիրած դէմքն որ ժպտուն՝ կարծես իրեն կը նայէր, սուր կսկիծ մը զգաց եւ սկսաւ վերստին հեծկլտալ:

Որքա՛ն ատեն մնաց այսպէս, իր վշտին մէջ խորասուզուած . . . ինքն ալ չէր գիտեր ետքէն: Միայն կը յիշէր թէ յանկարծ դուռեր բացուեցին, դուռքը քայլափոխներ հետզհետէ լսուեցին էին, ու գաւիթէն հնչեց էր պարոն Մեղքոնեանի ձայնը . . . :

« Գարեգին ելա՞ւ » կը հարցնէր մեղմօրէն: « Հիմա հոս պիտի գայ ու զիս այսպէս պիտի գտնէ » այս գաղափարին վրայ՝ Գարեգին վեր նետուեցաւ աթոռէն: Պատկերը վերջին անգամ մ'ալ համբուրեցիւ ետք՝ իր հաղուստին ներքին զրպանք զբաւ եւ աչերը սրբբեց . . . : Բայց ոտնաձայնը հետզհետէ կը մօտենար . . . լուացարանը մաքուր ջրով լեցունելուն պէս, դէմքը մէջն ընկղմեց. գլուխը գովացած ու թեթեւցած կ'ըզգար՝ երեսը արտոյնօք սրբած ատեն. ապա փութաց ու մպ մը ջուր խմելու, հեծկլտանքն դադրեցնելու համար: Նոյն պահուն՝ դուռը մեղմօրէն կը զարնուէր: Գարեգին գիտէր որ դեռ չէր կարող խօսիլ. բերանը բանալուն պէս՝ չպիտի կարենար ինքզինք զսպել. ուստի ակօսաներն սեղմելով՝ քանի մ'անգամ դժուարաւ շուռնչ առնելէ յետոյ, առանց « հրամմէ » ըսելու՝ դուռն անձամբ բացաւ:

« Բարի լոյս տղա՛ս », ըսաւ տանտէրն ջանալով դուարթ երեւոյթ մ'առնելու, թէեւ սիրտը կը ցաւէր Գարեգինի երեկ դեռ այնքա՛ն փայլուն աչերուն՝ այժմեան տխուր ակնարկին հանդիպելով: « Եկուր, նախաճաշը պատրաստ է », յարեց զայն պէպի սեղանատունն առաջնորդելով: Տիկին Մեղքոնեան արդէն հոն էր եւ տղայքն ալ միւս դռնէն ներս կը մտնէին:

իրարու բարի լոյս մաղթելէ վերջ, ամենքն ալ նստան սեղանին շուրջը:

Նախաճաշը լուռ ու մունջ անցաւ. մայրը արդէն յայտնած էր տղոց Գարեգինի տխրութեան պատճառն, եւ պատուիրած որ խելօք նստին զայն չնեղելու համար. ուստի ակնածելով իրենց մեծ բարեկամէն, չէին համարձակեր բառ մ'անգամ արտասանելու: Իսկ Գարեգին՝ որ ուրիշ ատեն միշտ պատրաստ էր անոնց հետ կատակ ընելու եւ մինչեւ իսկ անոնց խաղերուն մասնակցելու, իր կորստեան վիշտին մէջ ամփոփուած՝ եւ այդ միջոցին զբաղած՝ ամենամեծ ճիգերն թափելու ինքզինք զսպելու համար, անոնց ներկայութիւնը չդիտեց անգամ: Կը ջանար թէյ ըմպել ձեւացնելու եւ քանի մը պատառ բան կ'լլկելու. բայց ի զուր. կոկորդը բոլորովին խցուած էր կարծես: Բարեբախտաբար, տան տէրերն՝ կուսնելով իր ախորժակի պակասութեան պատճառն, անուշադիր ձեւացան իր սակաւակերութեան:

Նախաճաշէն ետք՝ Պ. Մեղքոնեան սկսաւ պատրաստուիլ զբասնեակ, իսկ տղայքն դպրոց երթալու: Գարեգին այն ժամանակ միայն յիշեց թէ դատապարտուած էր առանձին մնալ տիկին Մեղքոնեանի հետ. թէեւ զայն անդրանիկ քրոջ մը նման կը սիրէր ու կը յարգէր, եւ ուրիշ անգամ՝ անոր հետ քանի մը ժամեր անցնելն շատ հաճելի պիտի թուէր իրեն, այդպիսի բան մ'այսօրուան համար անտանելի կ'երեւէր, քանի որ կը տենչար բոլորովին առանձին մնալու: Ուստի պատրուակ մը ձեւացնելով՝ գլխարկն առաւ դուրս ելնելու համար:

Քանի մը վայրկեան Պ. Մեկքոնեանի հետ քալելէ յետոյ, անկիւն մը հասնելով՝ երիտասարդն զիտել տուաւ թէ այս էր իր ճամբան: Ա. յետեղ բաժնուեցան. Սեզրաք Մեկքոնեան գործին կերթար, մինչ Գարեգին կ'սկսէր աննպատակ թափառիլ: Ինքզինք յանկարծ Աշխատանքի կոչուած գեղեցիկ Բարսիլն առջեւ գտաւ. անգիտակցարար բաւական ճամբայ քալեր էր: Պահ մը վարանելէ ետք, ժամացոյցին նայեցաւ եւ տեսնելով որ դեռ կանուխ էր, ներս մտաւ, մենաւոր անկիւն մը՝ նստարանի մը վրայ, ամփոփ կերպով խորհելու նպատակաւ:

Վերջապէ՛ս այս եղբակացութեան յանդեցաւ. թէեւ մամիկն այլեւս չկար, աշխատիլ պէտք էր դարձեալ, որք'ան որ կարելի էր, իր դռն վիշաք չէ՛ թէ մոռնալու համար, — անհնարին էր այդ, — այլ քիչ մը սփոփանք գտնելու: Թօթուեւ պէտք էր այս յուսահատութիւնն որ իր ամբողջ էութիւնը կը գրաւէր. որքան պիտի տխրէր մամիկն եթէ զինք այս վիճակին մէջ տեսնէր: Ուրեմն պէ՛տք էր աշխատիլ, իբր թէ հանգուցեալը ներկայ ըլլար հոն, որպէսզի անոր ըրած զոհողութիւններն պարապի չհրթային: Զանալ պէտք էր կատարելու ամեն ինչ զոր նէ կը փափաքէր տեսնել. եւ միթէ չպիտի՞ տեսնէր զինք վերէն եւ չպիտի՞ ուրախանար որ իր սիրելի թոռն՝ կեանքը պարապ չանցնելով, իր ամեն պարտականութիւններն անթերի կը կատարէր այս աշխարհի վրայ: Ա. յո՛, բայց ինչէ՞ կը բաղկանային այդ պարտականութիւններն . . . Իզմիր վերադառնա՞լ, Սիօն աղա՞թ քով, այն տան մէջ ընա-

կի՞լ, ուր ամեն բան իր մամիկն կը յիշեցնէր իրեն եւ ուր՝ ալ աւելի պիտի զգար անոր թողած պարագն . . . ա՛յս էր ուրեմն իր պարտականութիւնն . . . : Գարեգին կ'զգար թէ իրմէ պահանջուելիք ամեն բան կրնար կատարել, բայց ա՛յդ . . . ո՛հ, ա՛յդ միայն անկարելի է՛ր . . . :

Պահ մը խորհելէ ետք, գլուխը վերցուց. յանկարծ յիշեր էր թէ Սիօն աղա առանձին չէր: Միթէ Յովհաննէս, իր Մանչէսթըր դալէն քանի մ'ամիս ետք՝ գրած չէ՞ր թէ Յակոբ Սեթեան յանկարծամահ ըլլալով, մամիկն ու Սիօն աղան պղտիկ Լուսին իրենց տունն առեր էին. եւ միթէ Յովհաննէս՝ որ իր բարեկամին ուղղուած նամակներուն մէջ ամեն ինչ տեղն ի տեղ կը գրէր, առանց պարագայ մ'իսկ զեղջերու, չէ՞ր պատմեր որ ծերունիներն իրենց որդեգիրն օրէ օր աւելի կը սիրէին եւ Լուսի եւս իր երախտագիտութեան եւ սիրոյ նշաններն հետզհետէ զգալի կերպով ցոյց կ'տար անոնց . . . : Քանի որ Սիօն աղա առանձին չէր եւ Լուսիի համար զոհողութիւն մը չէր անոր հետ ապրին, ինք Գարեգին պարտաւոր չէր մեծ հօրը քով վերադառնալու:

Իրաւացի հպարտութեան զգացում մ'ալ արթնցաւ իր սրտին մէջ. եթէ հիմա վերադառնար Իզմիր, մեծ հայրն իրաւունք ունենալ պիտի թուէր ուսման դէմ տածած հակակրօթեան մէջ, եւ նոր առիթներ պիտի ունենար ուսումն եւ ուսումնականներն՝ ամենքն ալ սատանային զրկելու: Միթէ այս չէ՞ր անոր տիրական որոշ գաղափարն որ բացարձակ օրէնքի մը կարգ ան-

ցեր էր անոր համար: Իսկ եթէ Գարեգին Իզմիր վերադառնալու համար քանի մը տարի սպասէր, մինչեւ վիճակի մը տիրանալն, այն ատեն մեծ հայրն ալ իրաւունք պիտի տար, ո՛չ միայն իրեն՝ այլ նաեւ մամիւկին . . . :

Այս որոշումը տալէ ետք՝ Գարեգին ինքզինքը թեթեւցած՝ մեծ հոգէ մ՝ ազատած կ'զգար. հիմա կը մնար միայն գործ մը գտնել . . . : Սակա՛յն, ժամը քանի՞ էր արդեօք. ժամացոյցին վրայ ակնարկ մը նետելուն պէս՝ նստած տեղէն իսկոյն վեր ցատկեց. ճաշի ժամն անդգալարար մօտեցեր էր: Բարձին դուրս ելած միջոցին՝ հանրակառք մը կ'անցնէր, որ Մեկքոնեանենց ընակած թողին կողմը կը դիմէր. իսկոյն մէջը նետուեցաւ աւելի շուտ երթալու համար ու ճիշդ ժամանակին հասաւ: Գարեգին հանրակառքէն իջած պահուն՝ Պ. Մեկքոնեան ալ դրան զանգակը կը քաշէր: Երբ միասին ներս մտան, տան տիրուհին ուրախութեամբ գիտեց թէ Գարեգինի դէմքն՝ թէեւ մի քան տխուր, առաւօտուան կրած յուսահատութեան արտայայտութիւնն կորսնցուցեր էր: Բայց բարի տիկնոջ ուրախութիւնն կարճատեւ եղաւ. Գարեգին սեղանատան սեմէն ներս մտած պահուն տփուռնեցաւ: Միթէ այնտեղ չէ՞ր որ առջի իրիկունն դոյժն ստացեր էր. իսկ Յովնաննէսի նամակն՝ դոր վշտի առաջին տպաւորութեան հերքուանգիտակցարար ձեռքէն ձգեր էր, անա բազմոցին առջեւ պզտիկ սեղանին վրայ կը գտնէր. երիտասարդը գրպանեց զայն առանց բառ մ'իսկ արտասանելու:

Ս.մենքն ալ սեղան նստան վերստին. սակայն՝

առաւօտուան պէս, Գարեգինի կողորդը խցուեր էր, իր ըրած ջանքերուն հակառակ՝ ջուրէ զատ ուրիշ բան չէր կարող կլլել: Պ. Մեկքոնեան Գարեգինի ուշադրութիւնն ուրիշ կողմ դարձնելու համար, կը ջանար որքան զուարճալի եւ ծիծաղաշարժ բաներ որ կային, յիշել ու զանոնք կրցածին չափ զուարթ ձեւով մը պատմել: Ճաշն այսպէս անցաւ:

Գարեգին որ մտացիր ունկնդրեր էր տանտիրոջ, պահ մը վարանելէ ետք՝ յանկարծ հարցուց.

— Ինձ յարմար գործ մը կա՞յ արդեօք . . . կ'ուզէի զբաղում մը գտնել . . . :

— Հո՞ս. Մանչէսթըրի մէջ. հարցուց Սեդրաք Մեկքոնեան զարմացած:

— Հոգ չէ թէ ո՛ւր. կը բաւէ որ զբաղած ըլլամ եւ վաստակս ապրուստիս բաւէ, պատասխանեց Գարեգին:

— Բայց . . . միթէ . . . Իզմիր չպիտի՞ վերադառնաս. հարցուց խօսակիցն, որու զարմանքն հետզհետէ կ'աւելնար:

— Ո՛չ, ինձ համար անկարելի դարձած է Իզմիր ընակելն, այն տան մէջ ուր ինք այլ եւս չի կայ եւ . . . : Գարեգին խօսքը յանկարծ ընդհատելով, գլուխն անդին դարձուց իբր թէ բան մ'ուշադրութիւնը գրաւած ըլլար, բայց իրօք իր յուզումը զսպելու համար էր, որովհետեւ չըթունքն սկսեր էին գողալ եւ աչերն վերստին լեցուիլ:

— Իրաւունք ունիս՞ . . . պատասխանեց Պ. Մեկքոնեան, պիտեքը ոլորելով մտայոյզ. յետոյ յանկարծ՝ իրեն

յատուկ ձևովն, հարցուց. «Արդեօք կ'ախորժի՞ս Հնդկաստան երթալէ»:

— Ո՛ւր որ ըլլայ. Հնդկաստան երթալ ինչո՞ւ չուզեմ:

— Ո՛հ, գոչեց Տիկին Մելքոնեան, Հնդկաստան. ո՞ւր միտքդ եկաւ, Սեդրակ: Միթէ այս տեղ գործը կը պակսի՞ որ Հնդկաստան երթալ կ'առաջարկես:

— Բայց ի՞նչ ունի Հնդկաստանը, պատասխանեց ամուսինը ժպտելով. իրա՛ւ, օգը քիչ մը տաք է, բայց կալկաթա եւրոպական քաղաքէ մը տարբերութիւն չունի. ապա Հնդկաստան այնպիսի առաւելութիւններ ունի Եւրոպայի բաղադրամասը, դորս միայն մենք Արեւելցիներս կարող ենք գնահատել. ասկէ զատ չեմ յուսար որ այնչա՛փ ընտիր եւ քեզի յարմար գործ մը գտնուի հոս, յարեց Գարեգինի դառնալով որ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր:

— Ի՞նչ տեսակ գործ է, հարցուց այս վերջինս:

— Կալկաթա քանի մը հայ վաճառականներ կը ճանչեմ, որոնց հետ շատ տարիէ ի վեր առեւտրական յարաբերութեանց մէջ ենք. անոնցմէ մին՝ Պարոն Ներսէս Յովակիմ, քանի մը տարի առաջ հոս եկաւ. անձամբ տեսակցելով բարեկամացանք: Այն ժամանակէն ի վեր մենք վստահութիւն ունի՞վրաս: Անցեալօր նամակ մը դրած էր ինձ, որու մէջ ինձմէ գրագիր մը կը խնդրէր: Պէտք է որ Հայ երիտասարդ մ'ըլլայ, Անգլիական առեւտրական դպրոցէ ելած եւ հմուտ Հայերէնի, Անգլիերէնի եւ Թրանսերէնի: Պայմաններն երկար բարակ բացատրած է նամակին մէջ, զոր քեզ պիտի ցու-

ցնեմ, որովհետեւ մանրամասնութիւնները չեմ յիշեր. սակայն ամառական գոհացուցիչ ըլլալէ զատ, շատ առաւելութիւններ կան, որք դիւրաւ չեն գտնուիր:

Պ. Յովակիմ նախ շատ արգարասէր, բարեսիրտ մարդ մ'է. երկրորդ՝ ազգակից է: Ասկէ զատ կալկաթա՛ն կրնամ ըսել Հնդկաստանի առաջնակարգ Հայ վաճառականներէն մին է. ու բազմաճիւղ առուտուրով զբաղելուն, պիտի կարենաս դու ալ բազմակողմանի հմտութիւն մը ստանալ: Միւս կողմէ վստահ եմ որ դու եւս կը համապատասխանես անոր փափաքներուն. ժիր, արթուն, պարկեշտ տղայ մ'ես: իրա՛ւ, փորձառու չես, սակայն Պ. Յովակիմ այդ չի պահանջեր քեզմէ. անփորձ մէկը լաւագոյն կը սեպէ, որպէս զի ինք ուզածին պէս վարժեցնէ:

— Ո՞ւր է նամակն, հարցուց Գարեգին որու աչերն սկսեր էին փայլիլ:

— Գրասեղանիս գզրոցին մէջ, կեցի՛ր, գտնեմ, մէջը գրած է թէ յարմար երիտասարդի մը հետ համաձայնելուս պէս, պէտք է իրեն հեռագրեմ թէ ո՞ր շուգէնաւով կալկաթա կը հասնի. իսկ ճամբու ծախքն ընականաբար ինք կը հոգայ:

ՅԵ.

Ա շ Ա. այս գէպերուն բերմամբ է որ քանի մը ամիս յետոյ, Գարեգինը կը գտնենք Պէնկալի գեղեցիկ մայրաքաղաքին մէջ: Իր կեանքը վերստին կրեր էր մեծ փոփոխութիւն մը՝ այս անգամ բոլորովին նոր ընթացքի մը մէջ մտնելով: Իր փափաքածն ալ այդ էր՝ կ'ուզէր մոռնալ անցեալն ու միայն ներկայով ու ապագայով պարել: Աշխատանքն լաւագոյն միջոցը կը համարէր գոնէ առժամապէս մոռնալու համար. ուստի առջի օրէն իր բոլոր եռանդովն գործին միայն տալով իր ամբողջ ուշադրութիւնը, հրաշալի արագութեամբ մը հմտացաւ անոր: Իսկ Պ. Յովակիմ շատ գոհ էր իր նոր գրազբէն որ իր փափաքները կը գերազանցէր, անոր պաշտօնը հետզհետէ բարձրացնելով՝ ամսական ալ ըստ այնմ կ'աւելցնէր:

Գարեգին կարծեր էր թէ անգաղար աշխատութեան մը շնորհիւ՝ պիտի կարենար իր վեշտն մոռնալ, միտքն ու ձեռքերը միանազամայն շարունակ զբաղեցնելով, ժամանակ իսկ չպիտի գտնէր իր գործէն տարբեր բանի մը վրայ մտածելու: Մինչև մէկ աստիճան յաջողներ էր՝ բայց երբ՝ ցորեկուան գործէն յոգնած, իրիկունն

իր սենեակն առանձին մնար, կ'սկսէր խորհիլ եւ այն ատեն կամայ ակամայ կ'զգար իր առանձնութիւնն. . . .
 Հին յիշատակները զինք կը պաշարէին իր սիրտն յուզելով. . . . իր մեծ հօր տունն, այն տունն ուր իր մանկութեան անհոգ եւ երջանիկ օրերն անցուցած էր, կը պատկերանար իր երեւակայութեան առջեւ. իր մեծ հայրը կը տեսնէր, բազմոցին անկիւնը ծալապատիկ նստած՝ յամբիկէ ծխափողը ձեռքը: Իսկ մամի' կն. . . :
 ո՛հ, այն չէր կարող ձեռքերը կապելով՝ պարապ նըստիլ, միշտ կը գտնէր զբաղում մը. . . . :

Եւ այդ միջոցին կարօտն, այն հին կարօտն կ'արթնար Գարեգինի սրտին խորը սակայն իր այս զգացումներուն երբէք անձնատուր չէր ըլլար բոլորովին իր յուզումը միայն պահ մը տեսողութիւն ունէր. զայն թօթուելուն պէս, քանի մը վայրկեանի մէջ կը դառնար նորէն այն ժիր, անխոնջ երիտասարդն որ ո՛չ մէկ աշխատութենէ կը փախչէր, եւ որու ամենամեծ ջանքն էր ամեն տեսակ գործի հմտանալ:

Անգամ մը իր այս խորհրդածութիւններն ըրած պահուն, յանկարծ Լուսին յիշեց: Յովհաննէս անոր մասին ոչինչ զրած էր վերջերս. նէ ի՞նչ կ'ընէր արդեօք, հիմա որ Մամիկն այլեւս չկար: Եւ Գարեգինի վառ երեւակայութեան առջեւ պատկերացաւ այն երկչոտ փոքր աղջիկն որ Սիօն աղաէն այնքա՛ն կ'ակնհածէր: Պահ մ'այսպէս խորհելէ ետք, ժպիտ մը նկարուեցաւ Գարեգինի շրթանց վրայ:

« Կը մոռնամ ըսաւ իւրովի, որ այն ատենէն ի վեր երբ միասին կը խաղայինք ու ետքն ալ երբ իր գա-

սերուն կ'օգնէի, տարիներ անցան, այն ալ անշուշտ մեծցած ու փոխուած է ինձ պէս: Չարմանալի է որ մեր երկուքին վիճակն իրարու այսքա՛ն նման է. այն ալ ինձ պէս ծնողաղուրկ, մամիկէն խնամուած ու այն տան մէջ մեծցած... արդեօք հայրիկին քո՞վն է մինչեւ հիմա:

Գարեգին իւր հին սովորութեան համեմատ՝ մեծ հայրն հայրիկ կը կոչէր: Բայց այն տեսակ անձերէն չէր որ անգամ մը մէկը յիշելէ ու անոր հետաքրքրելէ ետք, զայն շուտով կը մոռնան. յառաջիկայ նամակին մէջ Լուսիի մասին տեղեկութիւն ուզեց Յովհաննէսէ:

Պատասխանը շատ չուշացաւ եւ ամեն կերպով գոհացուցիչ էր. Յովհաննէս մանրամասնօրէն նկարագրելով Լուսիի կեանքն Աբգարեանենց տունը մտած օրէն ի վեր, լիովին հասեր էր իր նպատակին որ էր Գարեգինի հետաքրքրութիւնը գոհացնել: Դիտելով որ իր բարեկամը հետզհետէ աւելի կ'ախորժէր Լուսիի վրայօք տեղեկութիւն ստանալով, իւրաքանչիւր նամակի մէջ՝ անոր մասին լուրեր կուտար:

Իսկ Գարեգին՝ երբ նախ յիշեց զԼուսի, իր տղայութեան փոքր ընկերուհւոյն համար տածած գորովալի պաշտպանութեան զգացումէն մղուած էր: Բայց հետզհետէ իմանալով անոր աղնիւ ընաւորութիւնն, սկսեր էր իր բոլոր երիտասարդական եռանդովն հիանալ անոր բարեսրտութեան եւ անձնուիրութեան վրայ: Այս աղջիկն ինչպէ՞ս կրնար հանգուրժել Սիոն աղախ զեզ ընաւորութեան, այն անարդար խստութիւններուն որոնց Գարեգին իսկ չկրցեր էր տոկալ, իէ՛նու այն ատեն մամիկը կար, այն սիրելի մամիկն

որ միշտ կը ջանար ամեն ինչ կարգադրելու, ամեն փոթորիկի առաջն առնելու: Հիմա որ նէ այլեւս չկար, ի՞նչ անտանելի կեանք կը վարէր արդեօք խեղճ պղտիկ Լուսին...: Եւ Գարեգինի սրտին մէջ անոյշ խանդաղատանք մը կ'արթննար իր փոքր ընկերուհւոյն համար, զոր միշտ իբր պղտիկ քոյր մը նկատած էր: Նէ բարի՛, վերջին ծայր բարի լինիլ պէտք էր որ երախտագիտութենէ մղուած եւ մամիկին յիշատակին սիրոյն՝ իր կեանքն այսպէս կը նուիրէր այն դիւրագրգիռ ու զեզ ձերուկին...:

Այսպէս կը խորհէր Գարեգին. հեռաւորութիւնն եւ անցեալն իր երեւակայութիւնը գրգռելով, իրաց վիճակը կը պատկերացնէին սեւ, խիստ սեւ զոյներով, որոնք հետզհետէ հսկայական համեմատութիւններ կ'առնէին, այն աստիճան որ զԼուսի իբր նահատակ նկատելու շատ մօտ էր: Քիչ քիչ եւ անգիտակցաբար՝ իր պարապոյ ժամերուն ամբողջ խորհրդածութիւններն Լուսիի նուիրելով՝ իր դիւրաբորբօք երեւակայութեամբն, տեսակ մը իտէալ ըրած էր զայն, խզական սեռին եւ ի մասնաւորի հայ աղջկան առաքինի ու կատարեալ մէկ տիպարը՝

Դիւրիւն է հասկնալ Գարեգինի այս զգացումներն որք միայնութեան հետեւանք էին: Իր քաղաքէն ու բարեկամներէն հեռացած՝ մամիկէն (որ իր ամենէ սիրած էակն եղան էր աշխարհի վրայ) ցկեանս բաժնուած, կատարեալ առանձնութեան մը մէջ կը գրանուէր ու սրտին մէջ պարապ մը կ'զգար, զոր ոչինչ կարող էր լեցնել:

Թէեւ տարիներէ ի վեր օտար երկիրներ կը գըտնուէր, իր տոհմային սովորութիւններն ու սօններն միշտ կը պահէր: Իրեն կը թուէր թէ այդպէս ընելով, ծննդավայրէն մաս մը, եւ ամենէ թանկագինն իր հետ կը տանէր ուր որ երթար: Բայց ընականաբար՝ այդ մասը կարող չէր ամբողջ պահածին տեղը բռնել: միշտ կը յիշէր Իզմիրն եւ անոր կարօտն՝ ալ աւելի կը քաշէր այժմ, իր միայնութեան մէջ՝ երբ կենդանի գոյներով իր առջեւ կը պատկերանային այն տեսարաններն, որոնց իւրաքանչիւրն իր մանկութեան օրերուն դէպքերն կը յիշեցնէր իրեն:

Արդէն տեսանք որ մամիկին կենդանութեան ատեն, Գարիգինի երազն եղած էր ըստ կարի շուտ ուսումն աւարտել ու ժամ առաջ Իզմիր վերադառնալ՝ վերջնապէս հոն հաստատուելու համար: Մամիկն էր զինք Իզմիրի միացնող զլխաւոր կապն՝ որ անոր մահուամբ խզուէր էր կարծես: Բայց հիմա՝ ալ աւելի առանձնացած Հնդկաստանի մէջ, կ'զգար որ իր քաղաքին հեռանկարն հետզհետէ աւելի կը շեշտուէր իր երեւակայութեան մէջ, մինչ անոր կարօտն սկսէր էր ծանրանալ իր հոգևոյն վրայ:

Սակայն չկարծուի որ Գարեգին զզջացած էր Հնդկաստան գալուսն համար. ընդհակառակն՝ այս մասին տուած որոշումէն շատ գոհ էր, որովհետեւ զիտէր թէ այդ ընթացքովն պիտի կարենար օր մը մարդ ըլլալ, ու ո՛չ միայն անբասիլ՝ այլ նոյն իսկ բարձր ի գլուխ իր մեծ հօր առջեւ ներկայանալ:

Բայց միթէ ա՞յդ էր իր միակ փափաքն . . . ո՛չ

բոլորովին, սրտին խորն ուրիշ մ'ունէր, այն էր զԼուսի տեսնել. տեսնել իր փոքր ընկերուհին որ զինք ատենօք այնքա՛ն կը սիրէր, որ իր ամեն մանկական գաղտնիքներն իրեն կը հաղորդէր, իր բոլոր տղայական վիշտերուն սփոփանքն իրմէ կ'սպասէր . . . : Միթէ զինք դեռ կը յիշէ՞ր նէ, ինչպէս որ ինք Գարեգին օրէ օր աւելի գուրգուրալով անոր վրայ, անոր չնչին յիշատակներն իսկ, մի առ մի միտքը կը բերէր. թէ՛ ո՛չ՝ մոռցած էր արդեօք զինքն . . . :

ԺԶ.

Տ ԱՐԻ ու կէս անցեր էր Գարեգինի Հնդկաստան երթալէն ի վեր, երբ օր մը Յովհաննէսէ նամակ մը ստացաւ, որ բաւական ստուար էր, իսկ պահարանը սովորականէն աւելի մեծ:

«Կ'երեւի թէ, ըսաւ Գարեգին իւրովի ու ժպտելով, կ'երեւի թէ Յովհաննէս լուսանկարը քաշել տըռուեր է: Սվոր նայէ՛. վերջի նամակին մէջ բան մը գրած չէր այս մասին: Շատ փոխուած է արդեօք այս չորս ու կէս տարուան մէջ...: Ի՛նչ որ է, բնաւորութիւնը նոյնը մնացեր է, ու միշտ կը սիրէ անակնկալներ պատրաստել...: Բայց ի՞նչ է այս... Յովհաննէսը չէ, Լուսի՞... այո՛ Լուսին է, աչքերը նոյնն են... թէեւ... որչա՛փ մեծցեր ու գեղեցկացեր է »:

Գարեգին իրաւունք ունէր. իր առջեւի Լուսանկարն 15 - 16 տարեկան գեղանի աղջիկ մը կը ներկայացնէր. անոյ՛ ձուածեւ դէմք մը, նշածեւ սեւ աչեր, որք իմացականութեամբ կը փայլէին, լաւ գծուած յոնքեր, կանոնաւոր դիմադծեր, ժպտուն շուրթեր եւ (ինչ որ բոլորովին նոր էր Գարեգինի համար որ իր

փոքր ընկերուհին կը որ դէմքով ու մանչու պէս կարճ կտրուած մազերով կը յիշէր), երկայն ու խիտ սեւ մազեր որք արձակ ձգուած՝ ծոծրակին վրայ ժապաւէնով մը միայն ամփոփուած էին:

Գարեգին բոլորովին մոռցաւ Յովհաննէսի նամակն. պատկերն իր առջեւի սեղանին վրայ դնելէ ետք, ձեռքը ճակտին՝ սկսաւ դայն քննել. այո՛, Լուսի փոխուեր, շատ փոխուեր էր, Գարեգինի երեւակայածէն իսկ աւելի: Ո՞ւր էր այն երբեմնի զուարթ փոքրիկ աղջիկն որ թէեւ գեղեցիկ չէր կրնար ըսուիլ, սակայն այնքան սիրուն եւ խնդումերես էր որ զինքը տեսնողը չէր կարող զայն չսիրել: Նէ չկար այլեւս. անոր տեղը կը տեսնէր գեղեցիկ դեռատի աղջիկ մը՝ որ իր յիշած հին Լուսինէն միայն աչքերը պահած էր: Այո՛ աչքերը նոյնն էին. սեւ նշածեւ ու արտայայտիչ. երազուն ակնարկ մ'ունէին, որ կարծես զինք կը թափանցէր: Կամարածեւ գծագրուած ճակատն խելք կ'արտայայտէր, իսկ ժպտուն բերանը՝ հաստատամտութեան դրոշմը կը կրէր:

Բայց Գարեգին ինչո՞ւ այսքա՛ն կը զարմանար. միթէ այս չէ՞ր իւր երեւակայածի տէալն... այո, սակայն ինք՝ մինչեւ հիմա, միայն հոգեկան գեղեցկութիւնը ճանչցեր էր, իր յարգածն այն էր միայն: Միթէ երբէք մտքէն կ'անցնէ՞ր որ Լուսիի այս աստիճան կերպարանափոխ լինիլն. կարելի՞ ըլլար. իր ամենէ յանդուգն երազներուն մէջ իսկ, Լուսին նիւթապէս նոյնը, միայն մեծցած կ'երեւակայէր: Գիտէր նաեւ որ անոր հոգեկան գեղեցկութիւնն դէմքին վրայ արտափայլելով

զինք համակրելի կ'ընծայէր եւ սովորական զէմքերու տափակութեան դաղափարը ջնջել կուտար: Գարեգին նախամեծար կը համարէր այդպիսի էակ մը՝ քան ցուրտ գեղեցկութիւն մը, որու սիրտն ու հոգին բարոյական տգեղութեան արտայայտութիւնը միայն կը կրեն: Սակայն երբէ՛ք երբէ՛ք մտքէն անդամ անցած չէր որ Աստուած օժտած ըլլար իր մանկութեան ընկերուհին Ֆիզիզական այնպիսի ձերքերով որք զուգահեռաբար կ'ընթանային իր հոգեկան գեղեցկութեան: Իր ազնիւ զգացումներն եւ իմացականութիւնն ալ արտափայլելով իր գէմքին վրայ, զինք աւելի եւս անոյշ եւ համակրելի կ'ընէին . . . :

« Այս է ուրեմն Լուսին, իմ պղտիկ Լուսին », կը կրկնէր Գարեգին զարմանահար, պատկերին մանրազնին քննութիւնը կատարելէ ետք, ճակատը շփելով, կարծես հրապուրիչ երազը վանելու եւ իրականութեան վերադառնալու համար ըրած շարժումէն՝ Յովհաննէսի նամակն գետինն ինկաւ, եւ այն ատեն միայն Գարեգին յիշեց զայն. Լուսիի վրայօք անշուշտ բան մը գրած էր . . . Իսկոյն սկսաւ կարգալ: Ասդիէն անդիէն՝ բաւական լուրեր տալէ ետք՝ Յովհաննէս կը գրէր:

« Ներփակեալ կը զրկեմ քեզ Լուսիի նկարը զոր Սիօն աղա անցեալ շարաթ քաշել տուեր է. նմանութիւնը զարմանալի է, կարծես պիտի խօսի: — Երէկ իրիկուն՝ երբ սուս վերադարձայ, մայրս ակնոցը դըրած՝ ճրագին մօտ պատկեր մը կը դիտէր:

« Եկո՛ւր նա՛յէ, որքա՛ն նման է », գոչեց զիս տես-

նելուն պէս. Լուսիին էր այդ նկարն: Գիտեմ որ անակնկալներէ կ'ախորժիս. վերջերս ալ Լուսիի մասին բաւական հետաքրքրեր էիր, ուստի մտածեցի որ հաճելի պիտի ըլլար քեզ զայն իր արդի հասակին մէջ տեսնել որ արգարեւ շատ տարբեր է զիտցածէդ: Միւս կողմէն, զիտեմ նաեւ որ մայրս իր սիրելի Լուսիին պատկերն անդամ մը ձեռքն անցնելէ ետք, երբեք չի տա՛ր: Ի՞նչ ընել զայն քեզ զրկելու համար. միակ միջոցն զողնալ էր: Այսօր առտու, զլտեցի որ լուսանկարը սեղանատունը կողմնակի փոքր սեղանի մը վրայ դրուած էր. մայրս ալ նոյն պահուն խոհանոց դացեր էր: Ի՞նչ մեղքս պահեմ. զայն առնելուս պէս, զրպանեցի: — Կէս օրին՝ ճաշի դալով, մայրիկն իրաւամբու մէջ կը գտնեմ:

— Յովհաննէ՛ս, Լուսիի պատկերն տեսա՞ր արդեօք. գոչեց զիս տեսնելուն պէս. երէկ զիշեր հոս գրեր էի. հիմա միտքս եկաւ որ զայն աչպօմին մէջ գնեմ: Նայեցա՛յ . . . չկա՛յ: Դու զայն տեղ մը տեսա՞ր տրդեօք:

— Այո՛, պատասխանեցի փոթորիկի մը պատարաստելով:

— Ո՞ւր էր:

— Փոքր սեղանին վրայ. ես ա՛ռի, ըսի պաղարիւնութեամբ:

— Դո՞ւ . . . տուր նայիմ . . . Ի՞նչ պիտի ընես . . . :

— Գարեգինին պիտի զրկեմ:

— Գարեգինի՛ն . . . գոչեց մայրս հետզհետէ աւելի զարմանալով:

— Այո՛, վերջերս հարցուցեր էր թէ Լուսի ինչպէ՞ս

է, ի՞նչ կ'ընէ եւ այլն, մտածեցի որ պիտի ուրախանայ իր փոքր ընկերուհւոյն պատկերն յանկարծ ստանալով:

— Աղէ՛կ . . . միթէ Լուսիի պատկերն Գարեգինի զրկելու համար, ի՞մա գողնալ պէտք էիր, ա՛հ տղայ . . .

— Ինձ նայէ՛, մայրիկ, ըսի, զիտեւոյ որ փոթորիկն սկսած է հեռանալ: Քեզ համար շատ զիւրիկն է ըսել Լուսիի թէ՛ տուած լուսանկարը կորսնցուցիր, եւ ուրիշ մը կը խնդրես: Բայց միթէ ես կրնա՞մ Լուսիէ պատկեր մ'ուզել . . . : Ասկէ զատ, Լուսիի կենդանազիրն կրնաս միշտ տեսնել. մինչդեռ Գարեգին . . . :

— Իրաւունք ունիս . . . ըսաւ մայրս մտայող. այն խեղճ տղան ալ (քեզ համար) միամինա՛կ այն տեղ . . . : Վերջերս նամակ առի՞ր անորմէ: Ի՞նչ կ'ընէ, աղէ՞կ է:

— Ի՞նչ պիտի ընէ մայրի՛կ, կ'աշխատի. ինք աղէկ է, առողջ է: Իզմիրին կարօտը կը քաշէ:

— Ե՞րբ պիտի գրես իրեն, հարցուց մայրս որու աչքերը կը լեցուէին:

— Այսօր կէսօրէն ետք:

— Լա՛ւ. ուրե՛մն. իմ կողմէս յատուկ բարեւներ ըրէ՛ եւ ըսէ՛ որ ինքզինքը աղէկ նայի, որովհետեւ Աստուած չընէ՛ թէ որ հիւանդանայ, զինքը խնամող չունի:

— Շատ աղէ՛կ, մայրիկ, ըսի:

— Ինձ ըրածներդ ալ գրէ՛, իբրեւ պատիժ գողութեանդ. ասով ալ Գարեգին խնդալու առիթ կ'ուեննայ »:

Այդ ալ խոստանալէս ետք, զրասնենակա վերադարձայ եւ կը տեսնես որ խոստումս կատարեցի» . . . :

Հետեւեալ օրն՝ Գարեգին կրկին կը կարդար բարեկամին նամակն, երբ յանկարծ՝ կանկ տաւ զարմացած. ի՞նչ կ'ըսէր Յովհաննէս. « վերջերս ալ Լուսիի մասին բաւական հետաքրքրեր էիր» . . . :

« Հետաքրքրե՛ր եմ . . . ըսաւ երիտասարդն գլուխը ցնցելով. միթէ Լուսիի նկատմամբ տածած զգացումս իրօք պարզ հետաքրքրութիւն ըլլալ կը կարծէ: Բարեկամս այսքա՛ն միամիտ չէի տեսած երբէք: »

Գարեգինի առ Լուսի տածած զգացումներն օրէ օր եւ անզգալաբար փոխուելով՝ զինք այլեւս այն աստիճանին հասցուցեր էին որ իր անոր մասին զգացած սէրն բոլորովին բնական կը թուէր իրեն . . . :

Յովհաննէսի յաջորդ նամակն աւելի մեծ անակնկալ մը կը պարունակէր, այնքա՛ն անհաւատալի լուր մը՝ որ Գարեգին զայն կրկին կարգալէ ետք՝ դեռ կը տաբաղուսէր: Յովհաննէս կատակ կ'ընէր արդեօք . . . Բայց ո՛չ, ահա զրեր էր թէ Լուսի փայլուն քննութիւն մը անցնելէ ետք՝ Հռիփսիմեան վարժարանէն չըջանաւարտ ելեր էր ու (միթէ կարելի՞ էր այս) Միօն անդառուը դասատուներ բռներ էր անոր ուսումն կատարելագործելու համար:

« Միթէ իրօք այն իմ ճանչցած մեծ հայրս է՞ այս բանն ընողը », կ'ըսէր Գարեգին որու ծայրաստիճան զարմանքն կրնանք երեւակայել: Ինչպէ՞ս կատարուեր էր այս հրաշքն. ուրեմն այս անգլիկն իր բարեարտու-

Թեամբն Սիօն աղախ չոր, ինքնասէր սիրտն անգամ կրցեր էր տաքցնել, ողոքել ու հրապուրել . . . Եւ Գարեգին որ այժմ Լուսիի պատկերն մամիկին լուսանկարին հետ միասին միշտ իր վրայ կը կրէր, զայն գրպանէն հանելով եւ գորովագին դիտելէ ետք կ'ըսէր.

«Մարգս քարէ լինիլ պէտք է կարենալու համար այսպիսի սրտի մը վիշտ պատճառել» :

Միւս կողմէն՝ Յովնաննէս իր բարեկամին նամակներէն հետզհետէ սկսաւ գուշակել թէ այս վերջինին մենակեցութիւնը բուռն երեւակայութեան մը միանալով զինք ո՞ւր կը տանէր. հետեւանքներուն վրայ խորհելով՝ գողաց, որովհետեւ քաջ տեղեակ էր Սիօն աղախ թեղադրութեամբ՝ Լուսիի առ Գարեգին զգացած հակակրօութեան: Ի՞նչ ընել ուրեմն իր բարեկամը փրկելու համար այս վտանգէն. վտանգ մ'էր իրօք, որովհետեւ գիտէր թէ Գարեգին որ եւ է բանի թեթեւօրէն չէր ձեռնարկեր: Ի՞նչ ընել . . . Յովնաննէս գիտէր թէ ամենէ ազդու դարմաններն ամենէ անախորժներն են, ուստի երկար խորհելէ ետք, վերջապէս որոշեց իրողութիւնն բացարձակապէս գրել Գարեգինի, զայն խրատելով ձեռնպահ մնալ ապագայ անխրանալի երազներէ: Նա կ'անդիտանար թէ ընկրկիլն այլեւս անկարելի էր Գարեգինի համար, որ արդէն չափազանց առաջացած էր:

Նրբ ճա բարեկամին նամակը կարգաց, սո՛ւր կըսկիծ մը զգաց. ա՞յս էր ուրեմն իրաց կացութիւնը. Լուսի որ զինք իր մանկութեան ատեն այնքա՛ն կը սիրէր, եւ որու վրայ ինք այժմ այնքա՛ն կը՝ գուրգու-

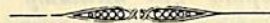
րար, հիմա զինք կ'ատէր իրբեւ ըմբոստ մը, ապերախտ հրէշ մը՝ որ համարձակեր էր իրեն համար այնքա՛ն սիրելի դարձած Սիօն աղախն վիշտ պատճառել . . . :

Անդուժ ծերունին չբաւականացեր էր թոռն իր տունէն արտաքսելով՝ մամիկին սիրտն արիւնել. հիմա ալ այս անմեղ աղջկան զաղափարները, զատուցութիւնը պղտորելով՝ երիտասարդին յիշատակն իսկ ջնջեր էր անոր սրտէն . . . :

Լուսի ամենեւին մեղադրելի չէր այս պարագային մէջ. ընդհակառակն՝ իրաւունք ունէր զինք արհամարհելու. որովհետեւ Լուսի ճանչցած էր Սիօն աղան՝ իրբեւ բարի ծերուկ մ'որ անոր բոլոր փափաքներն անշուշտ կատարած էր. զեռատի աղջիկն ինչպէ՞ս գիտնար որ նոյն ընթացքը բռնած չէր նաեւ Գարեգինի նկատմամբ, երբ զինք այս մասին լուսաբանող մը չկար: Պարսաւելի չէր երբ Սիօն աղախ թոռն իրբեւ ըմբոստ եւ ապերախ կը նկատէր. ընդհակառակն՝ այդ ցոյց կուտար իր բարեսրտութիւնն եւ ծերունւոյն նկատմամբ զգացած երախտագիտութիւնն, զայն իրեն նման բարի եւ անկեղծ կարծելով՝ անոր խօսքերուն իրբեւ պատգամ կը հաւատար: Այսպէս կը խորհէր Գարեգին որ այժմ իրերն իրենց ճշմարիտ գոյնովն կը տեսնէր:

Սակայն վնասութիւնը կարճատեւ եղաւ. այն գաղափարը թէ Լուսի զինք կ'արհամարհէր, նոր զրդիւ մ'եղաւ իրեն համար. որոշեց իր բոլոր ոյժովն մաքառել, ժամանակին անոր ցոյց տալու համար թէ իր

վրայ ունեցած կարծիքն հիմնովին սխալ էր: Իր այս որոշումն Յովհաննէսի եւս հաղորդեց. քանի որ նա իր սրտին գաղտնիքն գուշակեր էր, ի՞նչ հարկ դասն անորմէ պահել:



ԺԷ.

Ա Ս Կ Է: վերջ՝ Գարեգին աւելի մեծ եռանդով անձնատուր եղաւ իր առօրեայ գործին. Պ. Յովակիմ կ'զմայլէր անոր աշխատասիրութեան վրայ. ստէպ կը կրկնէր թէ այսքա՛ն անխոնջ երիտասարդ մ'երբէք չէր տեսած:

Երեք-չորս տարիէն՝ Գարեգին կարողացաւ ինքնազուլիս գործի սկսիլ: Այս արդիւնքն ինչպէ՞ս յաջողեր էր յառաջ բերել համեմատաբար այսքա՛ն կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ. պատճառները զանազան էին: Նախ՝ Անգլիայէն մեկնած օրը, Գարեգին իր մեծ հօր մէկ խօսքն յիշեր էր, զոր շատ ճիշտ գտնելով՝ որոշեր էր իրեն նշանաբան ընտրել Հնդկաստան մտած օրէն ի վեր, այս էր.

«Մարդս աւելի կը շահի իր կենցաղավարութեան եղանակէն քան իր վաստակէն»:

Ասով Սիօն աղա ըսել կ'ուզէր թէ՛ կարող է մէկը շատ մեծ եւ շահաւոր գործեր ընել, բայց չոայլ լինելով՝ իր ամբողջ վաստակն վասնելէ ետք, այլոց ալ պարտական մնալ: Ուրիշ մէկն ալ որու գործառնութեան շրջանակը շատ համեստ է, խնայողութեամբ ապրելու կերպն գիտնալով, միշտ կը յաջողի իւր

վաստակէն (այս վերջինն որքան շնչին ալ ըլլայ), բան մը մեկդի դնելու եւ «կաթիլ կաթիլ լիճ կ'ըլլայ» • Գարեգինն այս առածը գրեցրէր:

Պ. Յովակիմի վճարած ամսականը լեցուն լինելով, միշտ կարող էր ծախքէն դուրս գումար մ'աւելցնել: Թէեւ շատ պարզ, բայց լաւ կ'ապրէր, կարեւորէն չի զրկուելով: Երբ Պ. Յովակիմ հետզհետէ ամսականն աւելցուց, Գարեգինն ապրելու եղանակն չփոխեց. միւթէ հանգիստ չ'էր այսպէս. ինչ պէտք ունէր աւելի պերճանքի:

Գիշ քիշ, այդ խնայած գումարներովն սկսաւ իր հաշուոյն փոքր գործեր ընել: Յաջողութեամբ խելախն հետզհետէ ընդարձակեց իր շահագրտութեան շրջանակն, եւ երբ երեք չորս տարի Պ. Յովակիմի քով մնալէ ետք, պաշտօնը թողլով՝ ինքնագլուխ գործի սկսաւ, համեստ դրամագլխի մը տիրացած էր արդէն: Չենք կարող ըսել թէ յաջողութիւնն իր բամբակն ձեռնարկներն պսակած էր. ձախորդութիւններու ալ պատահեր էր, որք փորձառութեան ընտիր դասեր եղած էին իրեն համար: Այժմ՝ ատկէ զատ, երկու անկապտելի գանձերու տիրացած էր, նախ՝ քաջ տեղեկացած էր ամեն տեսակ առեւտրական գործերու, երկրորդ՝ թէ Հնդկահայոց եւ թէ Անդլիացիներուն մէջ իբրեւ խելացի, լուրջ եւ վերջին ծայր պարկեշտ ու աշխատասէր երիտասարդ մը ճանչցուեր էր:

Ծանօթներն՝ իր ձեռք բերելէք յաջողութիւններն կանխաւ կը գուշակէին: Նախ եւ առաջ բարեսիրտ Պ. Յովակիմ որ զինք այժմ զաւկին պէս կը սերէր ու

թէեւ մէկ կողմէն կը ցաւէր անորմէ բաժնուելուն համար, միւս կողմանէ ալ պարծանք կ'ըզար իր սանին յաջողութիւններէն:

Շատեր կը զարմանային թէ Գարեգինն զէրքն օրէ օր այսպէս բարւոքելով, ինք իր ապրելու եղանակն շատ փոխած չէր:

«Որո՞ւն համար» . . . կ'ըսէր Գարեգին իւրովի, մեղամաղձօրէն՝ երբ զխտողութիւն ընող մը գանուէր: Միթէ ինք անհանդիսաւ կամ բանի մը կարօ՞ւ էր. — ո՛չ: Ասկէ զատ, կարելի՞ էր այլեւս բաժնուել այն բնակարանէն որ այժմ այնքա՞ն քաղցր յիշատակներ կը պարունակէր իրեն համար. ուր այնքա՞ն բարոյական պայքարներուն մէջէն վերջապէս յաղթող ելած էր եւ որ ականատես եղած էր իր բոլոր վիշտերուն եւ ուրախութիւններուն:

Պ. Յովակիմ եւս, անգամ մը նմանօրինակ հարցում մ'ըրած էր իրեն իր կենցաղավարութեան մասին:

«Եթէ երբէք ամուսնանամ, այն ատեն անշուշտ պիտի պարտաւորիմ կեանքս փոխելու», պատասխանեց Գարեգին, արտաքուստ կատակելով. բայց նոյն պահուն՝ իր արտասանած խօսքն սուր սլաքի մը նման կը միտուէր իր սրտին մէջ: Միթէ տակաւին յուսալը խնդրութիւն չ'էր. միթէ պիտի կարենա՞ր երբէք իւր սիրի իր մասին ունեցած նախապաշարութիւններուն յաղթել. . . նախապաշարութիւններ որք այնքա՞ն խոր արմատ բռնած էին անոր սրտին մէջ: Լքում մ'եկաւ Գարեգինի վրայ . . . այն ատեն՝ ինչո՞ւ այնքա՞ն աշխատանք, այսքան ջանք, որո՞ւ համար . . . :

Վհատութիւնը հետզհետէ աւելի կը տարածուէր իր սրտին մէջ: Երկար ժամանակ այսպէս խորհելէ հետք, յանկարծ սթափեցաւ. ի՞նչ կ'ընէր . . . ի՞նչ կը նշանակէր այս թուրութիւնն, որ աստիճանաբար իր ամբողջ էութիւնը կը զրաւէր. թօթուել պէտք էր զայն եւ ջանալ նորէն արբանալու: Միթէ ա՛յս առաջին անընկճելի երեւցող դժուարութի՞ւնն էր որ իր ասջեւ կը դանէր. միթէ այս ասաջի՞ւնն էր այն դժնդակ պայքաբներուն զորս կեանքի դէմ մղած էր եւ որոնց կարողացած էր յաղթել, աւելի դժուարիններուն իսկ հանդիպած չէ՞ր: Այո՛, բայց ո՛չ մին զինք այս աստիճան լքած էր . . . :

Սակայն պէտք չէ՛ր այս յուսահատութեան անձնատուր ըլլալ. միթէ վստա՞ն էր որ չպիտի յաջողէր, թէ այսքա՛ն տարուան ապագայի երազներն ի դերեւ պիտի ելնէին . . . : Իր ողջմտութիւնը նոյնն հաստատելու երեւոյթն ունէր, մինչդեռ երեւակայութիւնը հակառակը յուսալու կը հեռագնդէր, իրերը սովորականէն տարբեր գոյնի մը տակ ներկայացնելով . . . :

Այս անստոյգ վիճակն այլեւս անտանելի էր. ա՛լ ժամանակն եկեր էր իր ընելիքն որոշելու: Բայց վերջնական որշում մը տալու համար՝ հանդարտ գլուխ մը պէտք էր: Գարեգին քանի մ'անգամ սենեկին մէջ երթեւեկելէ յետոյ, պատուհանին մօտենալով՝ սկսաւ գիշերային զով օդը ծծել, ապա եկաւ սեղանին առջեւ նստելու: Ճակատը ձեռքին վրայ կռթնցուցած՝ կը ջանար գաղափարները կարգի դնելու:

Այժմ կրցեր էր բառնալ գլխաւոր դժուարութիւնն: Կրնար Իզմիր դառնալ եւ մեծ հօրն անջեւ

ներկայանալ, զի Մանչէսթըրի Ալեքսանդրա Բարբին մէջ տեսած երազն այժմ իրագործուած էր: Սիօն աղա իր թոռան յաջող բախտը տեսնելով, գուցէ մեղմանար եւ անոր հետ հաշտուէր: Եւ միթէ այդ հաշտութիւնն իր մինչեւ հիմա կարծածին չափ դժուար բան մ'է՞ր իրօք. միթէ իր պատանեկան երեւակայութեամբն պարագաները ստուարացուցած չէ՞ր, հետզհետէ հսկայական համեմատութիւններ տալով անոնց . . . : Յուսոյ յանկարծական ճառագայթ մը Գարեգինի միտքը լուսաւորեց. միթէ Սիօն աղաի հետ հաշտութիւնն իբր անմիջական հետեւանք չպիտի՞ ունենար նաեւ փոփոխութիւնն՝ Լուսիի իր նկատմամբ ունեցած աննպաստ կարծիքներուն: Քանի որ ձերուինն այսքա՛ն ազդեցութիւն ունէր դեռատի աղջկան վրայ, անոր ընթացքին փոփոխութիւնն անշուշտ պիտի ներգործեր Լուսիի գաղափարներուն եւ զգացումներուն վրայ: Եւ ետքը . . . լաւ ուրեմն, ետքն ալ՝ այս արդիւնքը ստանալէ վերջ, շատ դիւրին պիտի ըլլար նախընթաց պարագաները Լուսիի անձամբ բացատրել եւ զայն տարահամոզել:

Բայց յանկարծ Իզմիր երթալն ալ խելք չէր. հապաթ է որ Սիօն աղա ելնէր զինք վնասէ՛ր . . . նախ ձերուինին կարծիքը շօշափել եւ աստիճանաբար Գարեգինի բռնած ընթացքն ու իր արդի դիրքն բացատրել պէտք էր անոր: Ո՛չ ոք կարող էր այս փափուկ պաշտօնն աւելի աղէկ կատարել քան իր հաւատարիմ Յովհաննէսն, որու վրայ Սիօն աղա իսկ լաւ գաղափար կազմած էր: Գարեգին այս ծրագիրը մտքին մէջ

պահ մը կշռելէ ետք, լաւագոյնը գտնելով, որոշեց զայն ի գործ դնել:

«Այսօր իսկ գործի սկսինք, ըսաւ երիտասարդն իւրովի, թուղթ եւ գրիչ առնելով՝ իսկոյն գրելու համար Յովհաննէսի. — առաջ Աստուած՝ կը յաջողինք»:

Այս նամակը ղրկելէ ետք, Գարեգինի վնասութիւնը հետզհետէ տեղի տուաւ նոր արիւթեան մը որով ապագան օրէ օր աւելի վարդազոյն կը տեսնէր: Ուստի իր վաղեմի սովորութեան համեմատ՝ անձնատուր եղաւ իր երազներուն, չկրնալով իր մտքէն վանել սիրական խուսի պատկերն:

Գարեգին անհամբեր կ'սպասէր Յովհաննէսի պատասխանին որ այս անգամ չէր կրնար դեռ կարեւոր լուր մը պարունակել. եւ իրօք նա միայն կը գրէր թէ նոյն օրն իսկ գործի սկսած էր եւ իր բոլոր ջանքն պիտի թափէր այս ձեռնարկին յաջողութեան համար: Յաջորդ նամակներն աւելի գոհացուցիչ չէին, ամենուն մէջ Յովհաննէս լակոնարար կը կրկնէր թէ կ'աշխատէր: Չէր ուզեր վնասեցնել բարեկամն երկար բարակ պատմելով անոր Սիօն աղախ արտակեցրոն վարձունքն, զի վստահ էր թէ վերջը բարի պիտի գար:

Այս կը պատահէր այն ժամանակ՝ երբ Յովհաննէս ստէպ կուգար Սիօն աղան տեսնելու, եւ խուսի՝ կարծելով թէ առեւարտական գործերու վրայօք կը խօսակցէին, անոնց տեսակցութեանց ներկայ չէր գտնուեր:

Սիօն աղան իր թոռան յաջողութիւնն իմանալով՝ պարծանք զգացեր էր. եւ թէեւ անոր կարօտն զինք կը տանջէր, անձնապատուութեան իր այլանդակ ըմ-

բնուան կ'արգիլէր զինք այդ երկու զգացումներն մասնել: Արտաքուստ կը մնար ուրեմն խիստ, անողորմեծ հայրն որ չէ կարող ներել ըմբոստ թոռան մը յանցանքին: Ուստի մինչդեռ խեղճ Յովհաննէս կը յուսահատէր զոյզն յաջողութիւն մ'իսկ ձեռք բերելէ ուզանի ներքնապէս՝ անգութ, անզգայ ծերուկ մը կ'անուանէր, Սիօն աղա ուրախութեան կատարն հասեր էր: Վերջապէս՝ այսքան տարիներէ ետք՝ իր սիրելի Գարեգինէն լուր կ'առնէր եւ ինչ լուրեր, որք իր սիրտն ցնծութեամբ եւ պարծանօք կը լեցնէին: Բայց միթէ իր արժանապատուութիւնը կը ներէ՞ր որ իր զգացումներուն աղատ ընթացք մը տար. ապա անխոհեմութիւն իսկ չէ՞ր. այն լամուկը (Գարեգինի համար) կարող էր ետքը յաղթական ձեւեր առնել, պնդելով որ սկիզբէն իրաւունքն իր կողմն էր: «Հիմակուան երիտասարդներն այնքան շուտ երես կ'առնեն» . . . : Այո՛, ինքզինքը սուղ ծախել պէտք էր, որպէս զի իրենց հաշտութիւնն աւելի ներման հանգամանք մը ունենար քան թէ իրաւախօհութեան:

Այսպէս կը խորհէր Սիօն աղա՝ որու արտաքին վարձունքն իր զգացումներուն հակադարձն լինելով խեղճ Յովհաննէսը հետզհետէ աւելի կը վնասեցնէր: Թէ որ ծերունիին ճշմարիտ զգացումները փոքր ինչ կուտէր, բարեկամին իսկոյն պիտի գրէր թէ յաջողութիւնն անվրէպ էր: Բայց ծերունիին վարձունքէն խարուելով՝ կարծեց թէ իր երկայն բանակցութիւններն բանի մը չպիտի յանգին ու որոշեց իր ձախողութիւնը վերջապէս իմացնել Գարեգինի:

Նոյն ժամանակամիջոցին պատահեցաւ Սիօն աղախ հիւանդութիւնը: Կը յիշենք որ այն ատեն՝ ամեն մարդ ըսեր է թէ սիրտխաղէն հիւանդացեր է, բայց ո՛չ ոք յաջողեր էր իմանալ այդ սիրտ խաղին պատճառն: Ինչպէս որ միշտ կը պատահի նմանօրինակ պարագաներու մէջ, ենթադրութիւններն բազմաթիւ էին, բայց ամենն ալ ճշմարտութենէն շատ հեռի: Որ՞՞նք մտքէն կընար անցնիլ թէ Սիօն աղա առուտուրի մէջ յանկարծակիան մեծ վնասներ կըրելով՝ գործը բոլորովին խանգարուեր էր: Ըրած կորուստներուն վշտէն էր որ խեղճ ծերուկն ծանրապէս հիւանդանալով՝ քիչ ատենէն մեռեր էր. եւ տակաւին ո՛չ ոք կուսած էր անոր մահուան բուն պատճառն, որ վերջէն երեւան պիտի գար կատարուելիք քննութեանց շնորհիւ:

Այս անակնկալ մահը Յովհաննէսի վերջին յոյսերն էր դերեւ հանեց: Սոյն դոյժն եւ ձեռնարկներուն անյաջողութիւնն Գարեգինի հաղորդելէ վերջ՝ իր նամակին մէջ կ'աւելցնէր.

... «Հոս՝ ներկայութիւնդ անհրաժեշտ է, ժամանգութեան խնդրոյն կարգադրութեան համար: Ամեն բան կնքուած է հիւպատոսարանի կողմէ, աճապարէ: — Կը կարծուէր որ Սիօն աղա Լուսիի եւս բան մը պիտի թողու. Աւստրիական հպատակ լինելով՝ ազատ էր իր կտակն ըստ հաճոյս կարգադրել. բայց կ'երեւի թէ բնաւ կտակ ըրած չէր: Լուսի յուզարկաւորութեան օրն իսկ՝ տունը դեռ չկնքուած, Դշխոյ մօրաքրոջս (Տիկին Կարապետեանի, զոր անշուշտ կը յիշես) տունը փոխադրուեցաւ, ուր այժմ կը բնակի, ուսուցչու-

թեամբ պարապելով: Մինչեւ հիմա՝ մէկ դաս դտած է միայն, Յովնանեանեաց տունը. կը յիշե՞ս դանոնք, շատ տարօրինակ ընտանիք մ'են:

Բայց Լուսին տեսնել պէտք է իր Սիօն աղախ հիւանդութեան ժամանակ, ի՛նչ անձնուիրութեամբ խնամեց զայն, գլխաւոր հիւանդապահն այն էր, եւ այնքան կը յոգնէր, որ մայրս շատ անգամ վախցաւ թէ՛ միգուցէ չկրնալով տոկալ տքնութեանց, խեղճ աղջիկն հիւանդանար. սակայն զիմացաւ մինչեւ վերջ»...

Գարեգինի սիրտն յուզուեցաւ. մեծ հայրն եւս մեռեր էր ուրեմն . . . մեծ հայրն՝ որ թէեւ զինք կը սիրէր — Գարեգին վստահ էր այս մասին — սակայն արժանապատուութեան սխալ ըմբռնումով մը՝ չուզած էր երբէք զիջանիլ իրաւունք տալու թոռան:

Նրիտասարդին մտածումներն հեռզհեռէ տարբեր ուղղութիւն մը սկսան առնել. այժմ կը խորհէր թէ իր գործն եւս տասնապատիկ պիտի դժուարանար. Լուսիի նախապաշարումները ցրուելու համար՝ այլեւս առանձին մնացած էր . . . քանի որ իր յաջողութիւնը՝ Սիօն աղախ այս մասին բռնելիք նպատաւոր ընթացքին անմիջական հետեւանքը պիտի ըլլար . . . մինչդեռ հիմա՝ ծերունիին մահուամբ՝ Լուսի աւելի քան երբէք անմատչելի կը մնար . . . :

Ընդերկար խորհելէ ետք՝ Գարեգին վերջապէս վերցուց գլուխն. իր բռնելիք ընթացքին ծրագիրն որոշեր էր:

Եթէ իբր Գարեգին Արգարեան Իգմիր ներկայանար՝ Լուսիի վստահութիւնը գրաւելու ամեն յոյս

իզերեւ պիտի ելնէր. անոր հետ անգամ մը տեսակցելու հնարն իսկ կասկածելի էր. թողունք ինքզինքն արդարացնելով՝ անոր սիրտը զբաւելու երազն . . . : Բայց պարոն Արզար, ենթադրեալ Հնդկահայ վաճառականին համար որ Յովհաննէս Մեկքոնեանի բարեկամն էր, դիւրին պիտի ըլլար օրիորդ Սեթեանի հետ տեսակցել եւ իր ու անոր մէջ մերձաւորութիւն մը կարելի ընել . . . եւ ապա ղէպքերու ընթացքին հետեւիլ, պատեհ ժամանակին ամեն բան պարզելով:

Գարեգին այս որոշումն տալէ ետք, զայն իսկոյն հաղորդեց իր բարեկամին: Ապա սկսաւ գործերն կարգի դնել, քանի մ'ամսուան բացակայութեան մը համար պատրաստուելով . . . :

Երեք ամիս վերջ՝ կալկաթաէն կը մեկնէր չոզեհաւ մը՝ որու կամրջակին ծայրը, Գարեգին կանգնած կը նայէր այն քաղաքին եւ այն երկրին, որմէ կը հեռանար անորոշ ժամանակամիջոցի մը համար: Տխուր եւ մտահոգ կ'երեւէր. հետզհետէ կը պատկերանային իր առջեւ անցեալի տեսիլներն, մինչ ապագայի անըստուգութիւնն իր հոգին կը ճնշէր:



ԺԸ.

Հ Ո Վ Տ Ե Մ Բ Ե Ր Ի սկիզբը՝ կիրակի առաւօտ մ'էր, ժողովուրդը Ս. Ստեփաննոս եկեղեցիէն կ'ելնէր, մէկ մասը՝ շուկային դռնէն, իսկ միւսը՝ թաղին անցքէն: Այս վերջիններն եկեղեցւոյ փողոցը կը մտնէին որ այդ զբան ուղղութեամբ կ'երկարի, եւ այն տեղէն հեռզհետէ ամբոխին մեծ մասը ցրուելով կողմնակի փողոցներու մէջ կ'անհետանային՝ ողորմի Աստուածներու անհատնում փոխանակութիւն մ'ընելով, դուռը կամ պատուհանը խոնած շքեղազարդ տիկնանց եւ օրիորդներու հետ՝ որոց աչքէն չէին վրիպեր ժամերու հերու գլխարկին կամ արդուզարդին քննադատելի մասերն: Գիտարանները դանուողներուն մէջ, (վասն զի հանդիսական օրերուն՝ եկեղեցւոյ փողոցին դռներն, պատուհաններն եւ պատշգամներն ճշմարիտ դիտարանի կերպարանք կ'առնեն), հետաքրքրական արտակարգ իրարանցում մը տեղի ունեցաւ, փոփոսկներ, չարամիտ ժպիտներ եւ խորհրդաւոր ակնարկներ վայրկեանի մը մէջ փոխանակուեցան: Ամենուն աչքը յառած էր երկու երիտասարդներու վրայ, որք եկեղեցիէն ելնելով՝ այդ փողոցը զարկեր էին եւ խօսակ-

ցելով՝ դէպի Կայարանի պողոտան կը դիմէին: Մին Յովհաննէս Մեղքոնեանն էր, որ աջ ու ձախ ծանօթներ կը բարեւէր: Ընկերն անծանօթ մ'էր . . . Ե՞րբ . . . Ե՞րբ . . . Ե՞րբ . . . Սմեհուն հետաքրքրութեան առարկան՝ սեւազգեստ, բարձրահասակ երիտասարդ մ'էր, շագանակագոյն մազերով ու մօրուքով եւ որու կանոնաւոր դիմագծերն անսովոր հաստատամտութիւն մը կը յայտնէին: Իսկ իմացականութեամբ փայլող վառվռուն աչերն թափանցող ակնարկ մ'ունէին, որով ամեն բան կը դիտէր, « օտարականի մը պէս » կ'ըսէին իրեն նայողներն: Բայց իրապէս՝ իր քաղքէն տարիներէ իվեր հեռացած՝ եւ յանկարծ վերադառնալով՝ կատարուած փոփոխութիւնները դիտող մէկու մը ձեւը ունէր. ընթերցողք անշուշտ գուշակեցին այս անծանօթին ով ըլլալն:

— Հոս գրեթէ փոփոխութիւն չկայ, ըսաւ Գարեղին փողոցին ծայրը հասնելով ու ակնարկ մը դէպի ետին նետելով:

— Այո՛, տեսա՞ր, պատասխանեց Յովհաննէս չկարենալով ժպիտ մը զսպել, որովհետեւ ինք դիտեր էր Գարեղինի յանգէտս յարուցած հետաքրքրութիւնը:

Վերջապէս *** փողոցը մտնելով՝ հասան Մեղքոնեանենց տունը: Ղրան ներքին փեղկերը բաց էին, եւ մինչդեռ Յովհաննէս զանգակն կը քաշէր, Գարեղին դիտեց որ գաւիթը՝ տիկին Մեղքոնեանէ զատ՝ սգազգեստ դեռատի աղջիկ մը կանգնած էր, որ այդ միջոցին գլխարկը հանելով՝ աթոռի մը վրայ կը զետեղէր: Գարեղինի սիրտն սկսաւ ուժգին տրոփել. թէեւ աղ-

ջկան դէմքը չէր երեւեր, վստահ էր որ նէ Լուսին էր: Նոյն պահուն Յովհաննէս՝ Գարեղինի կողմը դառնալով, մեղմիկ ու ժպտաղին կ'ըսէր.

— Լուսին է՛. բայց վախցաւ բարեկամին արեւակէղ դէմքին յանկարծական դժգունութիւնը նշմարելով. — պիտի կարենա՞ս ինքզինքդ զսպել. հարցուց անձկութեամբ:

Նոյն պահուն՝ տիկին Մեղքոնեան որ զանգակին ձայնէն դարձեր էր, զանոնք նշմարելով՝ եկեղեցիի շղարչը դեռ գլուխը՝ անձամբ եկաւ դուռը բանալու:

— Ողորմի՛ Աստուած, բարի՛ եկաք, գոչեց բարի տիկինը զուարթօրէն:

— Բարե՛ւ Լուսի, ի՞նչպէս ես, աղէկ ես, ըսաւ Յովհաննէս դեռատի աղջկան ձեռքը թօթուելով. ապա Հնդկաստանէն ուր եկած բարեկամն Պ. Աբգասը օրիորդ Սեթեանին ներկայացուց ու ամենքն ալ դաւիթը նստան:

Գարեղինի սրտի տրոփումն տակաւին անցած չէր, բայց այնքա՛ն հանդարտ էր արտաքուստ՝ որ անկարելի էր իր ներքին յուզումը գուշակել. սակայն չէր համարձակեր տակաւին Լուսիի ակնարկին հանդիպելու, վախնալով որ ինքզինքը կը մատնէ: Ուստի իր բոլոր ուշադրութիւնն առ երեւոյթս դարձուց տիկին Մեղքոնեանի որ կը պատմէր թէ Լուսաւորիչ երթալով, Լուսիի հանդիպեր ու հետն առեր բերեր էր: Հետզհետէ Յովհաննէս ու Գարեղին եւս սկսան խօսակցութեան մասնակցիլ, որ քիչ վերջ ոգեւորուեցաւ ընդհանուր հանգամանք մ'առնելով:

Հասցա Լուսին՝ . . . լաւ ուրեմն, Լուսին վրայ տեսակ մ'երկչոտութիւն եկած էր Գարեգինի ներս մտած պահէն ի վեր. եթէ երկչոտութիւն կարելի է անուանել այն անորոշ զգացումն որ զինք համակած էր եւ զոր չէր կարող վերլուծել: Քանի Գարեգին կը խօսէր, հին՝ շատ հին յիշատակներ կ'արթննային իր սրտին մէջ. հեռաւոր անցեալի մը պատկերներն անորոշ կերպով ու փայլակի արագութեամբ կ'անցնէին իր երեւալայութեան առջեւէն . . . : Այս ձայնն ուրիշ մը կը յիշեցնէր իրեն, ուրիշ ձայն մը որ ընտանի եղած էր . . . սակայն ե՞րբ եւ ո՞ւր . . . այդ էր առեղծուածն: Բայց միթէ իրօք ա՞յս ձայնն էր իր յիշատակներուն արձագանդն. կը տարակուսէր . . . կէս ծանօթ այդ հնչիւնն որ իր հոգւոյն այնքա՛ն մօտ կը թուէր, որունը՞ կրնար ԸԼԼԸ . . . :

Նոյն պահուն Գարեգինի խորաթափանց ակնարկին հանդիպելով՝ վստահեցաւ որ այսպիսի շեշտակի սուր նայուածքներու տպաւորութիւնը կրած ԸԼԼԸ էր ուրիշ անգամ . . . եւ անա իր մանկութեան մէկ յիշատակն զոր վաղուց մոռցեր էր, երազի նման իր առջեւ պարզուեցաւ: Այսպիսի աշնանային գեղեցիկ օր մ'էր. ինք պղտիկ, շատ պղտիկ էր, հազիւ երեք տարեկան. Արգարեանենց պարտէղը՝ Գարեգինի հետ կը խաղար, երբ յանկարծ անոր դասընկերներէն մի քանիներն, ոստոստուն, աղմկալից վրայ հասեր էին: Անոնցմէ մին՝ բոլորովին անուշազիւ իրեն, զայն հրելով՝ գետինը տապալէր էր: Ճակատը փոքր ինչ վերաւորուելով՝ Լուսին սկսեր էր լալ . . . : Այս օրուան պէս կը յիշէր

Գարեգինի բարկութիւնն այդ տղուն դէմ, իր մասին զգացած անձկութիւնն, ջանքերն զինք գգուելով ու համբուրելով՝ մխիթարելու. եւ ինչպէս իր թաշկինալիովն փոքր ընկերուհւոյն արտասուքը սրբելէ ետք, թէեւ բարի կամեցողութեամբ, բայց տղայական անձարակութեամբ անոր գլուխը կապեր էր . . . :

Գաղափարաց ի՞նչ զուգորդութեամբ այդ վաղուց մոռցուած յիշատակն յանկարծ երեւան ելեր էր . . . : Տիկին Մելքոնեանի ձայնն Լուսին սթափեցուց իր երազանքէն:

«Հրամանեցէ՛ք, ձաշը պատրաստ է», կ'ըսէր, եւ այդ հրաւերին հետեւելով՝ ամենքն ալ սեղանատունն անցան:

Ձաշը շատ զուարթ եղաւ. սեղանէն վերջ՝ պարտէզ իջան. հոն խօսակցութիւնը բոլորովին տարբեր ուղղութիւն մ'առաւ:

— Ինչպէ՞ս գտաք մեր Իզմիրը, Պ. Արգար, հարցուց Յովհաննէսի մայրն Գարեգինի:

— Շիտակը խօսելու համար, Տիկին, միայն քիչ օրէ ի վեր հոս եկած ԸԼԼԸ-ու, չկրցայ շատ բան տեսնել ու որոշ կարծիք մը կազմել: Բայց աղւոր քաղաք մը կը թուի ինձ. բնական դիրքը մանաւանդ սքանչելի է: Իսկ առուտուրի մէջ շատ յառաջացած է. Իզմիրցի վաճառականներուն բարի համբաւն ամեն հրապարակի վրայ կը յեղեղուի. եւ ուրախ եմ որ հայերն՝ թէեւ թուով նուազ, մեծ մաս մ'ունին անոր մէջ:

— Այո՛, ըսաւ Յովհաննէս, գոհունակութեամբ ժպտելով. մեր չարածձի հայրենակիցներն ինչ բանի

որ ձեռնարկեն՝ կը յաջողին, կը բաւէ որ հաստատ կամք ունենան, դժբաղդարար այս վերջին յատկութեանէն յաճախ դուրս կ'են: Իզմիրցիին միակ պակասութիւնն այս է որ ամեն ընտանիք կը փափաքի իր զաւաւը վաճառական կամ գրազիր տեսնել, որով կաբեւոր բանուկ արհեստներ անմատչելի կը մնան իրեն: Ուտեստի, ըմպելեաց, կարասիներու, շինութեանց եւ այլն ծախքերն օտարներու գրպանը միայն կը լեցնեն:

— Ո՛հ մեղք է այդ դիտեց Պ. Արզար, անկեղծօրէն ցաւելով իմ ատենս ալ այնպէս էր, ըսաւ իւրովի, ուրեմն այդ ալ չէ փոխուեր . . . : Կարծեմ, թէ որ չեմ սխալիր, այդ գործերը ամենն ալ Յունաց ձեռքը մնացած են, այնպէս չէ՞: յարեց Յովհաննէսի դառնալով:

— Այո՛, մեծ մասամբ: Բայց միայն մանչերը չեն, մեր աղջիկներն ալ . . . կ'ըսէր Յովհաննէս, առ երեւոյթս բարկանալով այդ աղջիկներուն դէմ, բայց իրօք խուսին գրգռելու համար իր նպատակին հասաւ:

— Ո՛հ կը ներէք, Պ. Յովհաննէս, ընդմիջեց Լուսի, մեր աղջիկներն սկսած են արհեստով պարապել. դերձակուհիները մանաւանդ օրէ օր կ'աւելնան, եւ գործն այնքա՛ն առատ է որ հաղել կը հասնին:

— Իրաւ է այդ, դիտեց տիկին Մեղքոնեան նայելով որ խօսակցութիւնն իրեն ընտանի կէտի մը վրայ կը դառնայ:

— Լա՛ւ, ըսաւ Յովհաննէս, բայց մեր Իզմիրցի աղջիկներն երկու ասպարէզի մէջ միայն փայլած են. դասատուութիւն եւ դերձակութիւն, ուրի՞շ . . . :

— Միթէ այս քաղքին մէջ՝ մեզ դիւրամատչելի ուրիշ արհեստ մը կա՞յ: հարցուց Լուսի: Թէ որ եւրօպա ըլլայինք, ուրիշ բազմաթիւ ասպարէզներ բաց կը դանէինք մեր առջեւ. բայց հոս . . . :

— Իրաւունք ունէք, օրիորդ, ըսաւ Գարեգին որ այս խօսակցութիւնն ուշադրութեամբ մտիկ ըրեր էր. բայց այդ երկու ասպարէզներն յարմարագոյններն են կիներու եւ աղջիկներու համար, որք գրեթէ միշտ իրենց յատուկ շնորհքը կը կորսնցնեն, այրերու վերաբերեալ ասպարէզներու մէջ մտնելով:

— Կարծէ՞ք. հարցուց Լուսի տարակուսելով:

— Վստահ եմ, օրիորդ. որովհետեւ Մնգլիա գրաւնուած ժամանակ, առիթ ունեցած եմ անձամբ դիտելու: Ուրիշներու նման՝ չեմ ըսեր որ կիներու մտաւորական կարողութիւնն աւելի ակար ըլլալով, անկարող են այրի գործեր կատարել. ընդհակառակն՝ աւելի հոգածու եւ մանրակրկիտ են, ինչպէս որ փորձով տեսնուած է: Սակայն շարունակ այրերու յատուկ գործերով զբաղելով, քիչ քիչ անոնց ձեւերը կ'առնեն, եւ իրենց սեռին յատուկ նրբութիւնն օքնջութիւնն բոլորովին կը կորսնցնեն:

— Կ'երեւակայեմ թէ որքա՛ն ծաղրելի է այնպիսի կին մ'որու բոլոր ձեւերն ու կերպարանքն այր մը կը յիշեցնեն, ըսաւ Լուսի ժպտելով. բայց ո՛չ ոք կ'ստիպէ զինք այդպէս ընելու: Կինը մարդուն հաւասար ըլլալու համար, պէտք չունի անոր ձեւերն ընդօրինակելու. այլ անոր հաւասար բարձր կրթութիւն մ'առնելով է որ անոր մտաւորական մակարդակին կրնայ

բարձրանալ. ատով հանդերձ՝ իր բնաւորութեամբն կրնայ կին մնալ, բառին բուն նշանակութեամբ:

— Անշուշտ, պատասխանեց Գարեգին. բայց շատերուն չուզածն ալ ճիշդ այդ է՝ ընդհանրապէս՝ ազատամիտ կոչուող այդպիսի կիներն կը փափաքին ամեն տեսակէտով այրերուն նման ըլլալ ու կ'արհամարհեն իրենց սեռէն զանոնք որք (իրենց տեսակէտով) այնքա՛ն հնամուլ են որ զեռ տնային գործերէ եւ իգական ձեռարուեստներէ կ'ախորժին:

— Այո՛, ըսաւ Յովհաննէս, ինքզինքնին այնչա՛փ բարձր կը նկատեն որ, իբր թէ չեն զիջանիւր մինչեւ անային գործերու մակարդակին իջնել:

Խօսակցութիւնն հետզհետէ աւելի եւս ոգեւորուեցաւ եւ տեղային ու հանրային հանգամանք ունեցող զանազան նիւթերու վրայ դարձաւ: Հիւրերն հրաժեշտ տուին իրիկուան դէմ, եւ իրարմէ մեկնեցան դո՛հ եւ զուարթ, մին դառնալու համար պանդոկն ուր արդէն հաստատուեր էր, իսկ միւսը Տիկին Կարապետեանի տունն, ուր կը մտնէր այս անգամ՝ նոր օրինակ քաղցր տպաւորութեամբ համակուած:

Լուսի՛ Մելքոնեանենց տունն, ինքզինքն իրեն յարմար միջավայրի մը մէջ գտած էր: Միթէ ճշմարիտ հաճոյք մը չէ՞ր իրեն գաղափարակից անձերու հետ խօսակցիլ ու կարծիք փոխանակել. բաւական ժամանակ կար որ իր անձն այսքա՛ն երջանիկ զգացած չէր: Սակայն այն երկչոտութեան զգացումն որ զինք զրաւած էր պարոն Արգարի ներս մտած պահէն ի վեր, չէր կրցած բոլորովին թօթուել, թէեւ այնքա՛ն զգու-

շաւոր ընթացք մը բռնած էր՝ որ անկարելի էր իր վրդովումն գուշակել:

Բայց հիմա՛ իր սենեկին առանձնութեան մէջ, մինչդեռ իր անցուցած օրն երեւակայութեանը առջեւ կը պատկերանար, կը զարմանար այն խոր տպաւորութեան վրայ զոր իր վրայ ըրած էր այդ օտարականն: Միթէ տարօրինակ չէ՞ր այս. կարծես անձանօթ մը չէր իրեն համար, այլ հին բարեկամ մը զոր երկար տարիներէ ետք՝ վերստին կը տեսնէր . . . :

«Այդ գաղափարն անհիմն է», կը կրկնէր Լուսի իւրովի, որովհետեւ քաջ գիտէր թէ երբէք հանդիպած չէր անոր, եւ սակայն . . . ինչէ՞ն էր իր սրտին տրուփումը, իր այլայլութիւնն . . . :

Իր իգական բնազդումովն ու նրբամտութեամբն, հիմա կը կռահէր թէ Հնդկահայն զինք խօսեցնելու մասնաւոր գիտում մ'ունեցած էր իր ներքին գաղափարներուն թափանցելու համար: Լուսի հիմա կը յիշէր թէ ի՛նչ ամփոփ ուշադրութեամբ ունկնդրեր էր իր կարծիքներուն. որպիսի համոզիչ եռանդով իր հարցումներուն պատասխանել փութացեր էր. հապախորթափանց, վառվառն ակնարկն որ իր հոգւոյն թաքուն խորերն կը յուզէր, կարծես . . . :

Լուսիի զգացումներն ու գաղափարներն քառս մը կը կազմէին, որու մէջէն անկարելի էր որոշ ելք մը գտնել:

Մինչդեռ այս անստուգութիւններն Լուսիի միտքը կը զբաղեցնէին, անդին Գարեգին եւս խոր մտածում-

ներու անձնատուր՝ կամաց կամաց կը զիմէր դէպ իր պանդոխն:

Լուսիի հետ ունեցած քանի մը ժամուան այդ տեսակցութիւնն, իր զգացումներն ալ աւելի զօրացուցած էր անոր նկատմամբ: Առիթ ունեցեր էր դայն լաւ քննելու, խօսակցութիւնն ճարպիկութեամբ իրարմէ շատ տարբեր նիւթերու վրայ դարձնելով, որոնց վրայ Լուսի անկեղծօրէն կարծիք յայտնէր էր:

Գարեգին այլեւս վատահ էր թէ Յովհաննէսի գրածներն Լուսիի նկատմամբ ոչ միայն չափազանցեալ չէին, այլ իրականին վրայ շատ թերի գաղտնի մը կուտային: Իսկ պատկերն . . . լաւ ուրե՛մն, պատկերն կրնար յաջողապէս քաշուած ըլլալ: Բայց հիմա՞ իրականին հետ սա տարբերութիւնն ունէր որ դէմքի գծերն իրենց վերջնական ձեւակերպութիւնն ստացած էին: Ինք բնականաբար մեծցած ու ալ աւելի գեղեցկացած էր. իսկ այն ազնիւ զգացումներն, եւ այն մշակեալ մտքի ու սրտի արտափայլումն որ դէմքին վրայ կը ցոլար, իր բնական շնորհալի ձեւերն ու շարժումներն, իր անուշ ձայնն, վերջապէս իր չգիտեմ ինչն, այս ամենն իրօք զԼուսի հրապուրիչ, չքնաղ արարած մը կը ներկայացնէին: Նըջանիկ պիտի ըլլար այն մարդն որ կարենար իր ապագան անոր միացնել . . . :

Նւ մտածել թէ այդպիսի շնորհալի, փափուկ էակ մը, օժտեալ մտքի եւ հոգւոյ ընտիր ձերքերով, ծերուկի մը կանխակալ կարծիքներուն հաւատ ընծայելով, հիմա կ'ատէր իրեն յիշատակն, իրե՛ն, որու

միակ թերութիւնն եղած էր օտար աշխարհ զիմե՛լ՝ անկախ վիճակէ մը տիրանալու տենչանքով: Միթէ կարելի՞ էր հանդուրժել այսպիսի անիրաւութեան մ'առջեւ: Ո՛չ, ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ, եւ ինք յարմար առիթով դանի պիտի տարհամոզէր . . . : Այս գանձը ի՛րը պիտի ըլլար . . . :



ԺԹ.

Յ Ե Գ Կ Ա Ն Ա Յ պարոն Աբգարի գալստեան լուրն իսկոյն տարածուեր էր Իզմիրի մէջ, բնականաբար մեծ իրարանցում պատճառելով: Մինչև հիմա՝ քանի մը Հնդկահայ պարոններ (չենք կարող երիտասարդներ ըսել, քանի որ շատերուն համար՝ այդ գեղեցիկ եղանակն անցեալին կը պատկանէր): Իզմիր դիմեր էին ամուսնանալու համար: Ադիէ իվեր՝ սովորութիւն մեղած էր Իզմիրցի մայրերուն համար Հնդկաստան Հնդկաչին, ճափա եւ (զորս իրարու հետ կը շփոթէին, այդ երեք երկիրներն մեկ քաղաք կարծելով) իբրև փեսացուներու կեդրոնատեղի մը նկատել: Ուստի այդ տեղերէն եկողն անպատճառ իրենց աղջիկներուն մէջ ընտրութիւն մ'ընելու եկած պիտի ըլլար: Այդ գործին յաջողութեան համար իրենց կողմէն միայն աչքաբացութիւն պէտք էր, որպէսզի այդ կակուղիկ պատաններն ուրիշ մը յափշտակելու ճարպիկութիւնը չունենայ:

Այսպէս կը խորհէին գրեթէ բոլոր մայրերն՝ իւրաքանչիւրը լուիկ մնջիկ ջանալով միջոց մը գտնել Գարեգինի հետ ծանօթանալու. ո՛չ մէկուն մտքէն կ'անցնէր որ նա իրենց աղջիկն առնելու եկած չէր:

Մեր ծանօթ տիկին Յովնանեան ամենէ արթունը բրդաւ: Ստուգելուն պէս թէ պարոն Աբգար քարափին վրայ Յովնանէս Մեղքոնեանի հետ միասին կառքի մը մէջ տեսած երիտասարդն էր եւ ենթադրելով, որ անոր բարեկամն էր, իսկոյն ելաւ՝ հագուեցաւ շքուեցաւ, ու թէեւ տիկին Մեղքոնեան այցելութիւն մը պարտ էր իրեն, զայն տեսնելու գնաց:

Մինչդեռ դուռը կը բանային, Գարեգին որ իր բարեկամը տեսնելու եկեր էր, վրայ հասաւ: Յովնանէս տակաւին վերադարձած չէր շուկայէն, ուստի տիկին Մեղքոնեան իր երկու այցելուներն իրարու ներկայացունելէ ետք, սրահը մտցուց: Տիկին Յովնանեանի ուրախութիւնն այս հանդիպումին վրայ անսահման էր, բայց ճարպիկ քաղաքագէտի մը արժանի պաղարխունութեամբ, պէտք եղածէն աւելի բան չյայտնեց:

Ինչպէս որ արդէն առիթ ունեցանք նշմարելու, տիկին Յովնանեան ամեն բանի վրայ այլանդակ գաղափարներ ունէր: Կարծէր որ աղջիկի մ'ամենամեծ առաւելութիւնն դրամ ունենալն է. ուստի՝ իր կարծիքով՝ գումարն որքա՛ն բարձր, աղջիկն այնքա՛ն թանկագին կ'ըլլար: Հոգևոյ սրտի եւ կրթութեան գանձերն իր հաշուեցուցակէն դուրս ձգած էր, գանձք երկրորդական կամ բոլորովին անկարևոր նկատելով: Նաեւ հաւանական է որ՝ ինք անոնցմէ բոլորովին գուրկ ըլլալուն, չի կարողանար գիտնալ թէ այդ յատկութիւններն իրօք գոյութիւն ունին:

Եթէ իր աղջիկներուն ուսում տուած էր առ երևույթս, զանոնք կրթելու փափաքէն մղուած չէր, այլ

նորածեւութեան հետեւած ըլլալու համար, եւ մանաւանդ ուրիշներու նմանելու մարմաջով, զի տիկին Յովնանեանի եւ իր աղջիկներուն ամենէ զլիսաւոր իղձն էր՝ ուրիշներու հետեւիլ: Սակայն անկարելին կը փնտռէին ամեն մարդ օրինակել ուղեւորի, քանի որ իւրաքանչիւր ոք իրեն յատուկ ձեւեր, շարժումներ, սովորութիւններ, գաղափարներ և՛ ունի, ինչ որ մէկ խօսքով իր անհատականութիւնը կը կազմէ: Ուստի օրիորդը Յովնանեան եւ իրենց մայրն իրենց ամբողջ բարեկամներուն ու ծանօթներուն արուեստակեալ նմանութիւնը կը կազմէին:

Երբ այցելութեան երթային, այնքա՛ն ուշադիր էին սրանին կարասիքն, տանտիրուհւոյն հազուստն եւ մաղերուն յարգարանքն, մեծարանքին տեսակներն և՛ ուսումնասիրելու, որ խօսակցութեան նիւթն կը մոռնային, եւ հետեւաբար անձա՛ն եւ անտեղի պատասխաններով խօսակիցն ապշեցնելու աստիճան կը զարմացնէին իրենց մտաթափութեան վրայ:

Ուրիշ յատկութիւն մ'ալ ունէին. վերջին ծայր նախանձօտ էին. այսպիսի անձեր սովորաբար իրենց ունեցածէն լաւագոյն բանի մը վրայ կը նախանձինբայց այս սիրուն ընտանիքն կը նախանձէր նաեւ այնպիսի բաներէ որոնց աւելի ընտիրն ունէր. կը բաւէր որ առարկայ մ'ուրիշին պատկանէր, որպէս զի անոր տենչային:

Ս.յս տեղեկութիւններն հարկ եղաւ տալ հոս, որպէսզի ընթերցողն չզարմանայ Յովնանեան ընտանիքին մէկէ աւելի այլանդակ վարմանց վրայ:

Բայց դառնանք մեր բուն նիւթին, այսինքն տիկին Յովնանեանի այցելութեան: Որպիսութեան սովորական բանածեւերն կրկնելէ ետք, տիկին Յովնանեան սկսաւ իրեն յատուկ շաղակրատութեամբն խօսիլ: Իր բոլոր ձիգը կը թափէր Պ. Ս.բզարի վրայ աղնիւ, բարեկերթ ու մանաւանդ հարուստ տիկինոջ մը տպաւորութիւնն ընելու, քանի որ հարստութիւնն էր զլիսաւոր բանն որով այդ ընտանիքն կը պարծենար: Որքա՛ն հետի էր գուշակելէ թէ ընդհակառակն՝ Գարեգին սկսած էր արդէն զինք իրրեւ ցուցամոլ եւ չտես մէկը նկատել: Բաւական երկար նստելէ ետք, տիկին Յովնանեան վերջապէս օտքի ելաւ մեկնելու:

— Մեզի ալ հրամեցէք, մուսիս Արզար, ըսաւ իր ամենէ շնորհալի ժպիտով:

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեց Գարեգին, յիշելով թէ Լուսիի աշակերտուհիներուն մայրն ըլլալով, կարելի էր անոր հոն հանդիպիլ:

— Քանի մ'օր ետք՝ հրաւեր մ'ընդունեց: Տիկին Յովնանեան երեկոյթ մը կուտար ու զե՛քն ալ կը հրաւիրէր: Գարեգին՝ իրը սգաւոր, չէր կարող երթալ, բայց հրաւերի փոխարէն՝ հարկ սեպեց քաղաքավարական այցելութիւնն կատարել: Երեկոյթին հետեւեալ կիրակին էր. երիտասարդն պատիւ ունեցաւ նաեւ ճանչնելու Յովնանեան երկու օրիորդներն որք իրենց մօրը հետ միասին այցելուները կ'ընդունէին:

— Ո՛հ բարի՛ եկաք, մուսիս Արզար, կ'ըսէր տիկին Յովնանեան կոտորտուելով, որչա՛փ ցաւեցանք որ մեր սուարեկն չպատուեցիք: Կը յուսայի որ . . .

— Շնորհակալ եմ տիկին, սակայն սգաւոր ըլլալուս...

— Ա՛հ, սգաւոր էք ընդմիջեց տանտիկինն, պարազային յարմար արտայայտութիւն մը տալով դէմքին. այդ չէի գիտեր, որչափ կը ցաւում . . . : Ո՞վ է արդեօք մեռնողը :

— Մեծ հայրս, տիկին :

— Ո՛հ մուսիու Արգար, մեծ հօր մը համար այդչա՛փ սուգ չեն ընել, մեղք էք. ասկէ դատ, այս քաղաքին մէջ ո՞վ պիտի գիտնայ ձեր սգաւոր ըլլալն, թէ որ դուք չյայտնէք :

— Կարծեմ տիկին, մարդուս սիրտը չի փափսքեր արդէն զուարճութիւններու, երբ իրեն սիրելի մէկը կորսնցնէ, դիտել տուաւ Գարեգին, ուստի լոկ ձեւակերպութիւն մը չէ այս :

— Ի՞նչ կ'ըսես, մայրիկ, ըսաւ անդիէն օրիորդ Մալվինա իրեն յատուկ եղանակաւոր ձայնովն :

— Անչո՛ւշտ, բնակա՜նարա՛ր, իրաւո՛ւնք ունիք, մուսիու Արգար, փութաց ըսելու տիկին Յովնանեան իր ըրած սխալմունքն կարելի եղածին չափ շուտ ուղղելու ջանալով : Կարծեր էր հաճելի ըլլալ Գարեգինի, վշտակցութիւն կեղծելով եւ ցաւ զգալով որ անոր սուգն կ'արգիլէր զայն զուարճութիւններու մասնակցելէ : Եւ ահա իրերն ուրիշ կերպարանք մը կ'առնէին. Հնդկահայն իրօք կը ցաւէր իր մեծ հօր մահուն վրայ. նա անշուշտ մեծագումար ժառանգութիւն մը թողած էր իրեն : — Ի՞նչ բարեբաղդութիւն որ Մալվինա չէր ըրած այդ սխալմունքն :

Պահ մ'ետք՝ խօսակցութիւնն ուրիշ անվնաս նիւ-

թերու վրայ դառնալով, Տիկին Յովնանեան յանկարծ անհետացաւ, իր աղջիկներն առանձին թողլով Գարեգինի ու պառաւ ազգականուհիի մը հետ որ սրահին մէկ անկիւնը՝ լսելի մնջիկ նստած՝ կուռքի մը դերը կը կատարէր : Յանկարծ յիշեր էր թէ հագուստն, որ զանազան զարդերով ծանրաբեռնուած վարդագոյն սենեկազգեստ մ'էր, բաւական չքեղ չէր պարուն Արգարի պէս հիւր մ'ընդունելու համար. միթէ զայն աւելի պատուած չէ՞ր ըլլար, եթէ երթար շուտով հագուստը փոխելու : Տիկին Յովնանեան ծիծաղելի գաղափարն ունէր թէ սենեկազգեստէ մ'աւելի շի՛բ բան չի կրնար ըլլալ հիւր ընդունելու համար, մտքէն անգամ չէր անցնէր թէ՛ այդպիսի հագուստ մ'իր սենեկէն դուրս ներելի չէ :

Գարեգին իզուր կ'սպասէր տանտիրուհոյն վերադարձին, մեկնելու համար. շատ հեռի էր գուշակելէ անոր բացակայութեան շարժառիթն :

Մինչդեռ մայրը վերը հագուստ կը փոխէր, օրիորդ Մալվինա Հնդկահայ այցելուին առջեւ իր սրամիտ կարծած խօսակցութիւնն ու շնորհալի եւ նուրբ նկատած ծեքծեքանքն չէր խնայեր : Մինչդեռ ինքզինքն անդիմադրելի կը համարէր, Գարեգին իր յօրանջելու փափաքն կը զսպէր, մաածելով որ այսպիսի անհամ աղջկան մը եւ անխմաստ խօսակցութեան մ'երբէք հանդիպած չէր :

Այդ միջոցին սրահին դուռը բացուեցաւ եւ տիկին Յովնանեան՝ ծանր բայց անճաշակ մետաքսեայ հագուստ մը հագած, ներս մտաւ : Գարեգին կը պատ-

բաստուէր ոտքի ելնել հրաժեշտ տալու համար այս այլանդակ ընտանիքին, երբ յանկարծ փողոցին դուռը բացուելով, դաւիթէն՝ թարմ, հաճելի ձայն մը լսուեցաւ որ զինք չըջապատող ամեն ինչ մոռցնել տուաւ երիտասարդին: Նոյն պահուն՝ սրահէն ներս կը մտնէր Լուսի որ էր աշակերտուհիներն պտոյտի հանելու եկեր էր:

Տիկին Յովնանեանի համար շատ անհաճոյ էր այս պատահական հանդիպումն, ուստի ապագայ վտանգը գուշակող կնոջ մը ճարպիկութեամբ, զգուշացաւ էր երկու այցելուներն իրարու ներկայացնելէ: Բայց որքան մեծ եղաւ բարեսիրտ աիկնոջ զարմանքն, երբ Գարեգին Լուսիի ձեռքը թօթուելով, զինք բարեւեց: Ուսկից կը ձանչէին զիրար . . . արդեօք Լուսի սո՛ւտ խօսեր էր այն նշանակելի առաւօտն, ըսելով թէ չէր գիտեր ո՞վ ըլլալն այն երիտասարդին որ Յովնանէս Մելքոնեանի հետ միասին կատքով անցեր էր: Տիկին Յովնանեան այսպիսի փոքր սուտեր եւ աւելի կարեւորներն իսկ ընաւ խիղճ չընելուն, կարծէր թէ ամեն մարդ իրեն նման է. ուստի ըստ այնմ կը դատէր գիմացինին ըրածը կամ ըսածը, կարծելով որ նոյն շարժաւիթէն մղուած է:

— Չէի գիտեր որ մեր օրիորդ Լուսին կը ձանչէք, ըսաւ բռնազրօսիկ ժպիտով մը Գարեգինի դառնալով:

— Այո՛, անցեալ օր՝ Մելքոնեան բարեկամիս տունը պատիւն ունեցայ օրիորդին հետ ծանօթանալու, պատասխանեց երիտասարդն, Լուսին անգիտակցաբար արդարացնելով տիկին Յովնանեանի առջեւ:

— Մասնուագիշն աղջիկներու վարժուհին է:

— Ո՛հ, իրա՞ւ, գիտել տուաւ Գարեգին բան մը ըսած ըլլալու համար:

— Այո՛, Ֆրանսերէն եւ Անգլիերէն դաս կ'ուտայ անոնց: Մասնուագիշն հայերէն ալ տալ կ'ուզէր, բայց ես անօգուտ համարեցի. արդէն բաւական սորված են, աղջչափը կը բաւէ իրենց, աւելին ի՞նչ պիտի ընեն, միթէ սարսի մը մէջ գանուած ատեն՝ հայերէն պիտի խօսին: Գաշնակի դաս ալ մասնուագիշ Գարեգիլըրէն կ'առնեն, գաշնակի ամենէ նշանաւոր դասատուն է Իգմբրի մէջ: Կ'ըսէ թէ աղջիկներս շատ մեծ ինքնօրինակ ունին, մշտաւանդ Մարկինաիս պէս աշակերտուհի երբէք ունեցած չէ, կ'ըսէ:

Գարեգին մտաղիլ կը լսէր այդ անխմատ շողալիքատութիւնն. միթէ կարելի՞ էր այս տիկնոջ կարծիքներուն չափ այլանդակ բան մ'երեւակայել: Ակնարկ մը նետեց Լուսիի կողմն ու գիտեց որ նէ՛ աչերըն գետին սեւեւած, չէր կարող թեթեւ ժպիտ մը զսպել: Գարեգին հակցեր էր արդէն որ իր սիրականն իրեն յարմար մըջալայրի մը մէջ չէր գանուեր եւ հետեւաբար չէր կարող երջանիկ լինիլ:

Երջանիկ . . . ո՛հ շատ հետի էր ատկէ: Գարեգինի սրտին մէջ գորովալի, անհուն գուր մ'արթնցեր էր Լուսիի նկատմամբ, հզօր անհանդուրժելի փափաք մը՝ գայն փրկելու այս անախորժ կացութենէն: Ո՛հ պիտի կարենա՞ր արդեօք օր մը՝ ամեն ինչ բացատրելով իր սիրականին, փարատե՛լ անոր կասկածներն ու կանխակալ կարծիքներն, եւ վերջապէս անոր սիրտն զրա-

ւել . . . : Երիտասարդին սիրտըն սկսաւ ուժգին տրուփել, մինչ ամպ մը վայրկենապէս կը մթադնէր իր աչերն . . . սակայն իսկոյն սթափեցաւ երանութեան այս վաղանցուկ երազէն, մտաբերելով որ դեռ չա՛տ, չա՛տ կանուխ էր . . . այժմ պարտ էր իր զգացումներն ըստ կարի զսպել ու համբերել . . . :

Սօսակցութիւնը հետզհետէ տարբեր հանգամանք մ՛տանելով՝ վերջապէս անհասկանալի դարձաւ տիկին Յովնանեանի համար. աստիճանաբար դադրեցաւ անոր մասնակցելէ, միմիայն «այո՛» կամ «ո՛չ» պատասխանելով իրեն ուղղուած հարցումներուն: Իսկ օրիորդք Յովնանեան որք չէին ուղեր տղէտի տեղ անցնիլ, այնքա՛ն այլանդակ, անհարկի եւ անպատշաճ պատասխաններ կուտային, որ Գարեգին ստէպ կը ստիպուէր շրթունքը խածնել, մինչդեռ Լուսի կը ջանար անոնց ըրած սխալմունքն պարտկել, անոնց օղնութեան հասնելով:

Թէեւ տիկին Յովնանեանի կասկածներն պահ մը ցրուեր էին, սակայն հետզհետէ վերստին սկսան զինք պաշարել: Պ. Արգար քիչ մ՛տաջ լոկ քաղաքավարական ձեւով մը մտացիր ունկնդրեր էր իր աղջիկներուն ծեփեքումներուն, իսկ Լուսիի գալստէն իվեր աշխուժութեամբ կը մասնակցէր խօսակցութեան:

Իրօք՝ ո՛ւր էր այն յօրանջելու փափաքն զոր Գարեգին դժուարաւ կրցեր էր զսպել. ըստ երեւոյթին մոռցեր էր նաեւ իր մտադրութիւնն հրաժեշտ տալու տանտիրուհւոյն վերադարձէն անմիջապէս ետքը:

Թէեւ երիտասարդն արտաքուստ շատ քիչ կը

յայտնէր իր ներքինը, տիկին Յովնանեան նշմարեց կացութեան փոփոխութիւնն: Տիկին Մելքոնեան արդեօք դիտմա՞մբ հրաւիրած էր Լուսին Հնդկահային իր տունն այցելած օրն . . . ինչ որ շատ հաւանական էր: Այո՛, այնպէս էր անշուշտ, կը խորհէր տիկին Յովնանեան, եւ իր այս ենթադրութիւններն Յովնանէսի մօր նկատմամբ բոլորովին սխալ չէին: Բայց շուտով հանդարտեցաւ բարեւ տիկնոջ սիրտն. միթէ յիմարութիւն չէ՞ր իր կողմէն Լուսին իր աղջիկներուն հետ բաղդատել. իր աղջիկներո՛ւն, որք իր կարծիքով ամեն առաւելութիւն ունէին. դրամ, զեղեցկութիւն, նուրբ՝ շնորհալի ձեւեր ու շարժումներ, ակորժելի խօսակցութիւն նա, նա: Լուսի ի՛նչ էր անոնց քով . . . :

Բայց այս մէկ այցելութիւնն չէր բաւեր իր աղջիկներն ծանօթացնելու համար Պ. Արգարի. ուստի՛ երկար խորհելէ վերջ, որոշեց զայն օր մը ձաշի հրաւիրել իր գիւղատան մէջ:



Ի.

ՈՐ ՈՇԵԱԼ օրն՝ ամենքն ալ գիւղը գացին: Գարեգին ընդուներ էր այդ հրաւերն, Լուսիբ հոն հանդիպելու յուսով: Մաքէն անգամ չէր անցեր թէ տիկին Յովնանեան նախ բնաւ զխաւորութիւն չէր ունեցած իր աղջկանց վարժուհին եւս հրաւիրել: բայց յետոյ խորհեր էր թէ անքաղաքալարութիւն մ'ըրած պիտի ըլլար, այդպէս ընելով, քանի որ Պ. Արգար դեռատի աղջկան ներկայութեանն խակ հրաւեր ընդունած էր: Ասկէ զատ՝ Լուսի կրնար վերստին օգտակար ըլլալ, օրիորդ Յովնանեաններուն օգնութեան հասնելով՝ երբ անոնք շփոթէին իրենց տալիք պատասխաններուն մէջ:

Ամեն բան այսպէս որոշելէ ետք, տիկին Յովնանեան յանկարծ մտատանջութեան մէջ ինկաւ. միթէ այս կարգադրութիւններն ընելով, իր թաքուն նպատակն երեւան հանած չէ՞ր ըլլար. ուստի կասկած չգրգռելու համար հրաւիրեց նաեւ տիկին Մելքոնեանն եւ Յովնանէսը:

Այս վերջինը շատ օգտակար եղաւ իր բարեկամին թէեւ տիկին Յովնանեան շարունակ կը ջանար Գարե-

գինն իր աղջիկներով զբաղեցնել, Յովնանէս պարտէզը պարտած ատեն՝ ճարպիկութեամբ յաջողեցաւ ընկերութիւնն երկու խումբի բաժնել, որոնցմէ մին իրմէ եւ երկու օրիորդ Յովնանեաններէ կը բաղկանար, առանձին թողուլ Գարեգինն եւ Լուսին: Երկու մայրիկներն անհուշ մը նստած կը խօսակցէին, մինչ օրիորդ Յովնանեան յիւ երեք, ականջները բացած, մտիկ կ'ընէր անոնց բաժներուն:

Լուսի մեծ հաճոյք կ'զգար Գարեգինի հետ խօսակցած ատեն. երբէք հանդիպած չէր որ եւ է մէկու մ'որ զինք այսքան լաւ հասկնար, իրեն այս աստիճան դաղափարակից ըլլար: Եւ սակայն՝ երկչոտութեան այն անբացատրելի զգացումն որ զբաւած էր զինք Գարեգինն առաջին անգամ տեսած օրէն իվեր, փոխանակ նուազելու ընդհակառակն կը սաստկանար. ատով հանդերձ, ի՞նչպէս մեկնել այն մեծ վատահոլութիւնն զոր անոր վրայ ունէր . . . ինքն ալ չէր գիտեր:

Եւ մինչդեռ հիմա՝ տիկին Յովնանեանի պարտէզին ծառուղիներուն մէջ կը պտըտէին, Գարեգինի խօսքերն իբր իր գաղափարներուն, իր զգացումներուն արձագանքն կը թուէին իրեն: Նա իր զարմանքն կը յայտնէր Իդմիրի այն Հայ ծնողքներուն վրայ որք իրենց դաւակներն օտար դպրոցներ զրկելով ու հետեւաբար տոհմային կրթութենէ զրկելով՝ զանոնք բոլորովին կ'օտարացնեն:

— Դուք ձեր ուսումն ո՞ր տեղ առած էք, օրիորդ, հարցուց յանկարծ:

— Ե՞ս. նախ Հոբիսիմեան վարժարանն եւ յետոյ

տունը: Ո՛հ կը յիշեմ, հայրս շատ հակառակ էր այդ օտար կրթութեան. ետքը՝ Սիօն աղա նմանապէս . . . :

Սիօն աղա՞ . . . կրկնեց Գարեգին, հարցական չեղտով մը, բայց միանգամայն վախնալով որ ինքզինքը չմատնէ:

— Ո՛հ, մուցայ որ զինք չէք ձանչցած, ըսաւ Լուսի Ժպտելու: Սիօն աղա մեծ հօրս ամենէ վաղեմի, ամենէ հաւատարիմ բարեկամն եղած էր, եւ իր որդւոյն պէս կը սիրէր իմ հայրս. ուստի երբ նա մեռաւ, զիս իր տունն ընդունեց: Փոքր էի այն ատին, հազիւ տասն մէկ տարեկան, եւ այն ծրէն ի վեր զիս իր ազնկան պէս հոգաց. որչա՛փ կը պարտիմ անոր եւ մանաւանդ մամիկին . . . Լուսիի աչերն արտասուօք լեցուեր էին ու ձայնը կը դողար: Իսկ Գարեգին . . . այն ալ սաստիկ յուզուած էր իր սիրելի մամիկին անունն Լուսիի բերնէն լսելով. չին յիշատակներ արթնցեր էին իր սրտին մէջ, եւ ստիպուեցաւ գլուխն անդին դարձնել, իր այլայլութիւնն պարտկելու համար:

— Սիրելի մամիկ, վրայ բերաւ Լուսի, պահ մը մտախոհ երազելէ ետք, սրտիս ցաւ եղած է որ չկրցած եմ երախտագիտութեան պարտքս հատուցանել անոր . . . : Մամիկը Սիօն աղաի կինն էր, Թիկին Աբգարեանն, յարեց Լուսի իբր բացատրութիւն:

Պահ մը անխօս շարունակեցին իրենց պատշտութեան բարեբաղդ էր որ Լուսի իր հին յիշատակներով զբաղած, չկրցաւ զիտել Գարեգինի յուզումն:

— Միթէ այդ բարի մարդերն զաւակ չունէին, հարցուց պահ մ'ետք Գարեգին որ յաջողեր էր իր յուազմն տիրանալ:

— Այո՛, որդի մ'ունին եղեր որ հօրս հետ տարեկից ըլլալ պէտք էր, բայց նա երիտասարդ մեներ է, միակ զաւակ մը թողլով . . . : Լաւագոյն է ասոր վրայ բնաւ չխօսիլ, յարեց Լուսի զզուադին:

— Ինչո՞ւ, օրիորդ: գէշ բան մ'ըրա՞ծ է արդեօք:

— Եւ ի՞նչ գէշ բան: Երեւակայեցէք անգամ մը, պարտն Աբգար, նա շատ փոքր՝ հազիւ մէկ կամ երկու տարեկան է եղեր, հօրն ու մօրը մահուան միջոցին. այն ժամանակէն ի վեր մամիկն ու Սիօն աղան զայն հոգացեր են. նա իրենց միակ յոյսն ու մխիթարութիւնն էր, ինչպէս որ կ'ըսեն՝ իրենց աչքին լոյսը: Լաւ կրթութիւն մ'ալ տուին անոր, բայց Գարեգին (այդ էր իր անունն) ատով չբաւականանալով, ուղեց Անգլիա երթալ, հոն առեւտրական դպրոց մը մտնելու համար: Լա՛ւ, պարտաւելի չէ այդ. բայց միթէ չէ՞ր կարող իր փափաքն շէնքով շնորհքով յայտնել իր մեծ հօրը. վստահ եմ որ անվրէպ կը կատարուէր. այնքա՛ն բարի էր խեղճ ծերունին: Ընդհակառակն՝ Գարեգին այնքա՛ն ըմբոստ ընթացք մը կը բռնէ իր մեծ հօրը նկատմամբ, ու այդ ընելով մամիկին այնքա՛ն վիշտ կը պատճառէ, որ Սիօն աղա զինք իր տունէն կը վռնտէ: Միթէ յետին աստիճան տպերախտութիւն չէ՞ իր այս ընթացքն . . . : յարեց Լուսի, աչերն իր խօսակցին գէմքին յառելով. բայց զարմանահար մնաց անոր՝ յուզմամբ այլափոխուած կերպարանքն նշմարելով:

Գարեգին հասկցեր էր թէ ինքզինքն արդարացին լու ժամանակն եկած էր. հիմա ատենն էր իր բոլոր

ուժով մաքրաօրէլ Լուսիի նախապաշարունմներն ցրուելու եւ զայն տարհամոզելու :

— Կարծեմ օրիորդ, ըսաւ՝ ջանալով իր ներքին սաստիկ յուզման հակառակ՝ հանդարտ խօսելու, իր լուրջ ակնարկն Լուսիի վրայ սեւեռելով. կարծեմ որ խնդրոյն երկու կողմերն ուսուցմասիրած չէք: Ի՞նչ եղած կրնար ըլլալ այդ տղուն յանցանքն. իր առած ուսումն կատարելագործելու փափաք, այնպէս չէ՞: Միթէ իրօք յանցա՞նք մ'է այդ. միթէ ընդհակառակն դովելի չէ՞ որ իր պատանեկութեան չնայելով, հասկցեր էր թէ իր մինչեւ այն ատեն առած ուսումն օգուտ մը չէր կրնար ունենալ, թէ որ զայն կիսկատար թողուր: Ի՞նչ ընէր, երբ մեծ հայրն անխմաստ յամառութեամբ կը դիմադրէր անոր օրինաւոր փափաքին, ինչպէս որ կ'ըսէք: Մեկնելէն զատ ուրիշ ձար կը մնա՞ր իրեն:

— Իբաւ է, ըսաւ Լուսի երազուն: Եթոսակցին համոզիչ ձայնն ու եռանդն մոգական ազդեցութիւն մը կ'ընէին իր վրայ, թէեւ ինք կը ջանար այդ հմայքին դիմադրելու եւ իբրեւ խարխիսի մը՝ իր ամենէ զօրաւոր փաստին կ'սպաւինէր. — Ի՞նչ պէտք ունէր ըմբոստ ընթացքի մը հետեւելու. վստահ եմ որ եթէ այդ վարմունքը չունենար, Սիօն ազա անոր փափաքը կը կատարէր. Գարեգինի խնդրածը չէր զինքը զայրացնողն, այլ անոր բռնած անվայել ընթացքն:

— Կարծէք . . . միթէ իրօք այդպէ՞ս եղած է . . . հարցուց Գարեգին որ նորօրինակ բան մը կ'զգար, քանի՛ Լուսի իր անունն կը կրկնէր:

— Անչուշտ, Սիօն ազան միշտ այնպէս կը պատմէր . . . :

— Չէ՞ք կարծեր որ ծերունին, չէ թէ սուտ խօսելու համար, այլ իր բարկութեամբն իրողութիւնն իր երեւակայութեան մէջ չափազանցելով, կ'այլափոխէր:

— Հաւանական է, ըսաւ Լուսի պահ մը խորհելէ ետք: Քա՛նի Գարեգին կը խօսէր, իր հին գաղափարներն կարծես կը հալէին կ'անհետանային, ինչպէս ձիւնն արեւին ճառագայթներուն տակ. տակաւին կը կը ջանար զանոնք պահելու, իր կարծեօք՝ մամիկին ու Սիօն ազաին յիշատակն յարգած ըլլալու համար: Բայց իդուր. այն երեւակայական Գարեգինն զոր ուրիշին աչքովը տեսեր էր, չկար այլեւս, անոր տեղը զբաւեր էր իր մանկութեան ընկերն. այն գորովալի ընկերն որ իր ամեն տղայական ուրախութիւններուն եւ ցաւերուն մասնակից եղած էր . . . : — Հաւանա՛կան է, կրկնեց աւելի վստահ, աւելի համոզուած, որովհետեւ իմ յիշած Գարեգինն շատ տարբեր է Սիօն ազաի նկարագրածէն:

— Կը յիշէ՞ք զայն, հարցուց Գարեգին աշխուժութեամբ:

— Ո՛հ, անչուշտ. միշտ միասին էինք պղտիկուց. որչա՛փ խաղացած ենք իրարու հետ . . . : Մանկական բոլոր գաղանիքներս անոր կը հաղորդէի. ամեն ուրախութիւններուս մասնակից էր. տղայական վիշտերուս սփոփանքն եւս անորմէ կ'սպասէի: Վերջը երբ դժուար դաս մ'ունենայի, միշտ անոր օգնութեան կը դիմէի:

Որ եւ իցէ բանի մը վրայ վստահ չըլլալուս պէս անոր կարծիքը կը հարցնէի, եւ ինք երբեք անհամբեր չէր ըլլար, թէեւ ասպահով եմ որ զինք շատ անգամ նեղած եմ, դասերը պատրաստած ատեն՝ ընդմիջելով . . . : Եւ սակա՛յն Սիճն աղաի ըսածներն չեն կրնար բոլորովին անհիմն ըլլալ : Միւս կողմէն կարելի՞ քան է որ մարդըս այդ աստիճան փոխուի . . . : Այս ամբողջը հանելուկ մը դարձած է ինձ համար : Հաւանական է որ՝ եթէ մամիկին հարցուցած ըլլայի, նէ ամեն ինչ լուսաբանէր. բայց այս մասին պահած լռութիւնն իր թոռին վարմունքէն յառաջ եկած վշտին վերագրելով, չէի համարձակեր անոր բան մը հարցնել :

— Ձեմ կարծեր որ վիշտն եղած ըլլար մամիկին լռութեան պատճառն, դիտել տուաւ Գարեգին, որ գերմարդկային ճիգեր կ'ընէր իր յուզումն զսպելու համար. այլ իր ամուսնոյն դիւրագրգիռ բնաւորութեան քաջ տեղեակ՝ չուզած է անոր ասջեւ այնպիսի խնդրոյ մը վրայ խօսիլ որ անոր ջիգերն կը գրգռէր :

— Խեղճ մամիկ, ըսաւ Լուսի դողդոջուն ձայնով, մինչ աչերն վերստին կը լեցուէին, մխիթարութիւնն իսկ չունեցաւ թոռն իր քով տեսնելու իր վերջին վայրկաններուն . . . :

— Միթէ աւելի չէ՞ք գթար այն հէք երիտասարդին վրայ, որ կը պատրաստուէր քիչ ատենէն իր սիրելի մամիկը տեսնելու, այն մամիկն որ իր ամեն ինչն եղած էր աշխարհի վրայ : Երեւակայեցէք իր յուսախարութիւնն անոր մահուան լուրն առած միջոցին, օտարներէ միայն չըջապատուած՝ որք, թէեւ բարե-

սիրտ ու համակրող, չէին կարող սփոփանքի խօսք մ'անգամ զրուցել . . . :

Լուսի զարմացած իր ընկերին յուզիչ շեշտերէն, աչերն անոր դէմքին սեւեռեց. բայց Գարեգինի ակնարկին հանդիպելով՝ շփոթեցաւ ու գլուխն իսկոյն անդին դարձուց. ինքն ալ յուզում մը կ'զգար զոր չէր կարող վերլուծել : Որքա՛ն հաճոյք զգացած էր քիչ մ'առաջ երիտասարդին հետ խօսակցած ատեն, մինչդեռ հիմա տեսակ մ'երկիւղ տիրած էր վրան, փափաք մը միւս խմբակներուն միանալու : Ուստի այս անգամ ակնկոր՝ դիտել տուաւ թէ արեւը մարը մըտնելու վրայ լինելով՝ մեկնելու ժամը կը մօտենար :



ԻԱ.

— **Ա**՛ն չես գիտեր թէ ինչե՛ր քաշեցի այսօր քեզ համար, կ'ըսէր Յովհաննէս Մեկրոնեան իր բարեկամին, ջանալով նահատակի արտայայտութիւն մը տալու դէմքին: Ա՛լ հոգիս ելաւ: Հապա ի՞նչ կարծես, շարունակեց, Գարեգինի շրթունքին վրայ թեթեւ ժպիտ մը նշմարելով՝ դիւրի՞ն բան է միթէ Յովնան հաններուն պէս օրիորդներ զբաղեցնել եւ զուարճացնել, որպէս զի իրենց ուշադրութիւնն քեզմէ դարձնեն, եւ զու առիթ ունենաս Լուսիի հետ երկար բարակ եւ առանձին տեսակցելու: Թէ որ այսօր ալ Լուսիեդ չկշտանաս, ալ կշտանալիք չունիս:

Երկու բարեկամները պանդոկը՝ Պ. Արզաւրի սենեակը նստած էին. Գարեգին մտացիր կ'ունկնդրէր իր բարեկամին կատակներուն. յայտնի էր թէ ուրիշ բան մը գրաւած էր իր ուշադրութիւնն ու մտքով ուրիշ տեղ փոխադրուած էր: Իսկ իր մտածութեանց առարկան ի՞նչ կ'ընէր նոյն պահուն:

Լուսի գիւղէն վերադառնալէ ետք, իսկոյն տիկին Կարապետեանի տունը գնաց եւ յոգնութիւն պատրուակելով՝ ուղղակի իր սենեակն ելաւ: Կը փափաքէր

առանձին մնալ իր շփոթ գաղափարները կարգի դնելու համար: Առաջին գիշերն էր որ չհամարձակելով անկողին մտնել՝ արթուն կը հսկէր:

Ժամանակէ մ'իվեր՝ Պ. Արզաւրի Իզմիր ներկայութեան սկսեալ, իր սովորաբար հանդարտ կեանքն բուրբովին պղտորուեց էր: Ի սկզբան՝ այդ երիտասարդին իր վրայ ըրած տպաւորութեան վախճանը չկրնալով գուշակել, ասոր հանդիպումն սովորական դէպքի մը, պարզ իրողութեան մը կարգը զրած էր: Բայց իրարու հետզհետէ յաջորդող յաճախական տեսակցութիւններն իրենց մէջ աստիճանաբար հաստատեր էին անոյշ մտերմութիւն մը, որու հանգամանքին վրայ ցարդ չէր խորհած Լուսի: Այժմ միայն վերահասու կը լինէր իրեն սպառնացող վտանգին, չհասկցած էր այլեւս թէ կը համակրէր այդ երիտասարդին, չըսելու համար թէ կը սիրէր զայն:

Ինչպէ՞ս ծնած էր այդ զգացումն. ինքն ալ չէր գիտեր: Միայն թէ՛ այն համակիր գաղափարակցութիւնն եւ փափուկ ու ազնիւ սիրտն որ կ'արտացոլար անոր արտայայտիչ աչերուն խորը եւ կը կրկնուէր անոր հնչուն ձայնին շեշտերուն մէջ, բուրբովին գրաւեր, հրապուրեր, մազնխացուցեր էին զինքը:

Հապա Պ. Արզաւր . . . դառն մտածում մը փայլակի արագութեամբ շողաց իր մտքին մէջ, պահ մը վրդովելով իր երազանքն: Միթէ այն ալ կը սիրէ՞ր զինք իրապէս. կարելի՞ էր յուսալ թէ նա մինչեւ իրեն պիտի խոնարհէր . . . ինք, լքեա՛լ եւ անտէրունջ աղջիկ մը, զինք իր կեանքին կցորդ ընելու համար . . . :

«Այո՛, այո՛, կ'ըսէր, այն ալ նոյն զգացումներն կը տածէ ինձ համար. եւ եթէ չեմ սխալիր, ամեն առիթէ օգուտ քաղեց ինձ մերձենալու, իմ զգացումներս շօշափելու համար» . . . :

Բայց թերեւս երիտասարդական յիմար ցանկութիւն մը, ստուերական յօժարութիւն մը միայն կը մղէին այդ երիտասարդն իրեն մօտենալու . . . Եւ այն ասե՞ն . . . :

«Ո՛հ, Աստուած իմ» թոթովեց Լուսի, ձեռքերը տանելով քունքին որք սկսած էին ուժգին զարնել . . . :



ԻՖ.

ԶՄ Ե Ռ Ո Ւ Ա Ն գեղեցիկ առաօտ մ'էր, նախորդ օրերն ցուրտ քամի մ'անդադար փչեր էր. բայց այդ օրն անդի տալով, օդը զգալի կերպով մեղմացած էր. երկինքն այնքա՛ն կապոյտ ու պայծառ, արեւն այնքա՛ն փայլուն էր որ դարունն եկեր էր կարծես :

Օդին գեղեցկութենէն առիթ առած՝ Լուսի դասախօսութենէ մը վերադարձին, որոչեց գերեզմանատուն երթալ :

«Այսօր շատ յարմար օր մ'է, ըսաւ իւրովի. օդն այսքան մեղմանալուն, հաւանական է որ վաղը անձրեւ գայ, ու դարձեալ՝ երկար ժամանակ, այցելութիւնս յապաղի» :

Նոյն պահուն՝ յիշեց որ տունը՝ նարկիսներու խոշոր փունջ մ'ունէր, զոր առաջի օրն — ատկին Կարապետեանի հետ գիւղն երթալով — քաղած էր : Սիրելի մամիկն որքա՛ն կը սիրէր այդ ծաղիկներն :

Լուսի մեռելոցի օրեր չէր կարող գերեզմանատուն այցելել. տարին անգամ մը միայն այդ օրը կ'երթար, իր սիրականներն որք քովէ քով պառկած էին, քահանայի մ'օրհնել տալու համար : Ուստի միշտ ըուր օրեր երթալուն եւ ձամբան բոլորովին սպահով չըլլալուն՝

առանձին աղջկան մը համար, այս պարագաներուն միշտ սովոր էր կառք մը բռնելու: Թէև ամեն բանի շատ խնայասէր, Լուսի իր սիրելի ննջեցեալներուն համար բացառութիւն կ'ընէր: Լաւագոյն կը սեպէր ուրիշ բանէ մը զրկուիլ. քան անոնց նկատմամբ անփոյթ գտնուիլ:

Մինչ կառքը զինք դէպի գերեզմանատուն կը տաւանէր, Լուսի իր խորհրդածութիւններուն անձնատուր եղած՝ առատօրէն կ'արտասուէր: Կառքը վերջապէս կանկ առնելով՝ զինք սթափեցուց. աչքերը սըրբեց ու ծաղիկներն առնելով՝ արագօրէն մօտեցաւ այն տեղին ուր իր սիրելիներն կը հանգչէին... Երբ յանկա՛րձ, զարմանքէն գամուած մնաց: Երեք գերեզմաններն՝ իր հօրը, մամբիկին ու Սիօն աղաինը սքանչելի թարմ ծաղիկներով զարդարուած էին: Ասոնց առջև երիտասարդ մը ծնրադրած էր, ու թէև դէմքը ձեռքերովը ծածկած, Լուսի իսկոյն ճանչեց զայն... Պ. Արգա՛ր... Ինչպէ՞ս կը գտնուէր հոս...: Լուսի անոր ներկայութիւնն, ակներև յուզումն ինչպէ՞ս բացատրելն ինքն ալ չէր գիտեր, երբ յանկարձ դադափար մը սպրդեցաւ իր մտքին մէջ, որ զինք փայլակի լոյսի նման ողողեց, շլացուց. արգեօք Գարեգի՞ն... Ի՞նք...:

Այս միջոցին՝ թեթև ոտնաձայնէն երիտասարդն սթափած՝ բնազդմամբ իրեն դարձաւ...:

— Լուսի... բացագանչեց:

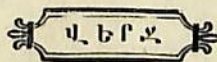
— Դո՛ւք... հո՛ս... մրմնջեց Լուսի դողդոջուն, գալկահար:

Պահ մ'եաք՝ երեք շիրիմներն ծածկող ծաղիկներն անուշահոտ նարկիսներով կը խառնուէին: Եւ հոն այդ նուիրական նշխարներու առջև, իրբև սրբազան խորանի մը դիմաց, երկու սիրակցորդ սրտեր կ'ուխտէին յաւէտ անբաժան Գալ...:

Ամիս մը յետոյ, շոգեհաւ մը կը մեկնէր Իզմիրէն, իրեն հետ տանելով Լուսին եւ Գարեգինն:

Այս վերջինն ժամանակ ունեցած էր ամեն ինչ կարգադրելու: Սիօն աղաի թողած ժառանգութիւնն իր պարտքերը գոցելու անբաւական ըլլալով՝ Գարեգին վեհանձնաբար վճարած էր պարտատէրներուն պահանջքն:

Գալով տիկին Յովնանեանի՝ ամիսէ մ'իլեր տունը փակուած կը մերժէր ընդունիլ որ եւ է այցելութիւն՝ հիւանդութիւն կեղծելով: Բայց չարամիտները (քանի որ ասոնցմէ ամեն քաղաք կը գտնուի) տիկնոջ անհանգստութիւնը ջղային գրգռութեան կը վերադրէին, որ յառաջացած էր, կ'ըսէին, իր ապրանքներէն մինքն զնկ չկրնալուն համար զգացած ծայրայեղ կատաղութենէն:



6635

2013

